

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENE VICTOR, HOOFDREDACTEUR
E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENE VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

HET ARBITRAGEHOF EN DE CONTROLE OP DE BEVOEGDHEIDSVERDELING OP WETGEVEND VLAK IN HET BELGISCH STAATSBESTEL

Door de grondwetsherzieningen van 1970 en 1980 is het Belgisch staatsbestel geëvolueerd van een unitaire naar een meer complexe structuur. Voortaan moet men rekening houden met het naast elkaar bestaan van drie machten, namelijk het Nationaal Parlement, de Gemeenschapsraden en de Gewestraden, die in de verschillende aangelegenheden die tot hun bevoegdheid behoren, juridische normen met gelijke rechtskracht uitvaardigen.

Ondanks het feit dat deze normen zowel materieel als territoriaal een verschillend toepassingsgebied bestrijken is het duidelijk dat deze splitsing van de wetgevende macht meer dan ooit een bron kan zijn van bevoegdheidsconflicten, hetzij tussen decreten onderling, hetzij tussen decreten en wetten. De grondwetgever heeft dit reeds in 1980 ingezien en met de wet van 3 juli 1971 de regeling van bevoegdheidsconflicten opgedragen aan een nieuwe afdeling van de Raad van State, nl. de afdeling bevoegdheidsconflicten waarvan de arresten nietig konden worden verklaard door de wetgevende kamers. De nieuwe afdeling bij de Raad van State werd echter nooit georganiseerd. De procedure, waarop veel kritiek werd geuit vooral wegens de tussenkomst van de wetgevende kamers, bestaat enkel nog als voorlopige regeling.

In het gemeenschapspact van 24 mei 1977 werd voor het eerst de idee naar voren gebracht om een totaal nieuw en gespecialiseerd rechtscollege in te stellen. De idee kreeg geleidelijk aan meer vorm en op 29 juli 1980 werd een nieuw art. 107ter ingevoegd in de Grondwet waarbij het Arbitragehof werd opgericht, als enig rechtscollege dat uitspraak kan doen over bevoegdheidsconflicten.

Omtrent de noodzakelijkheid tot oprichting van een gespecialiseerd rechtscollege werd het afgelopen decennium een hele polemiek gevoerd, waarop hier niet wordt ingegaan¹.

Een duidelijke meerderheid sprak zich daarbij uit voor het toevertrouwen van deze problematiek aan een gespecialiseerd

orgaan, eerder dan aan de gewone hoven en rechtbanken. Geen eensgezindheid bestond echter over de vraag of een permanent Hof, met een eigen administratie, griffie e.d. moest worden opgericht, dan wel of men het Hof slechts occasioneel zou samenroepen wanneer een bevoegdheidsconflict rijst, waarbij het Hof dan samengesteld zou worden uit leden van de Raad van State en het Hof van Cassatie.

De Belgische grondwetgever en wetgever hebben echter duidelijk geopteerd voor een autonoom en permanent zitting houdend Hof, onderscheiden van de bestaande instellingen.

De Belgische regeling is op dit punt zeker niet uitzonderlijk. In de meeste Europese landen met een regionale of federale structuur wordt de controle op de onderlinge bevoegdheidsverdeling uitgeoefend door een gespecialiseerd rechtscollege^{1a}. Wel moet worden gezegd dat aan deze buitenlandse hoven een ruimere opdracht is toebedeeld doordat ze niet alleen de splitsing van de wetgevende macht controleren, doch eveneens een algemeen grondwettigheidstoezicht uitoefenen.

In tegenstelling tot die hoven wordt het Belgisch Arbitragehof, zoals verder zal blijken, geen constitutioneel Hof.

Krachtens art. 108 Grondwet moet de samenstelling, de werking en de bevoegdheid van het Arbitragehof bij wet worden geregeld. Nadat verschillende ontwerpen ter zake ofwel werden ingetrokken, ofwel nooit werden besproken ingevolge een vroegtijdige ontbinding der Kamers, werd op 28 mei 1982 in het parlement het ontwerp van wet nr. 246 ingediend houdende de inrichting, de bevoegdheid en de werking van het Arbitragehof. Dit wetsontwerp heeft geleid tot de wet van 28 juni 1983 (B.S. 8 juli 1983) die de basis vormt van de hiernavolgende uiteenzetting.

In een eerste deel worden de procedures die openstaan bij het Arbitragehof uiteengezet: het beroep tot nietigverklaring en het systeem van prejudiciële vragen. Verder wordt de inrichting en de werking van het Hof toegeelicht.

¹ Voor een uitstekende en uitvoerige beschrijving, zie VELU, J., en VANWELKENHUYZEN, A., «Le contrôle de la conformité des normes ayant force de loi aux règles redistribuant le pouvoir législatif», *A.P.T.*, 1979-80, 122 e.v.

^{1a} Dit is bv. het geval in de Duitse Bondsrepubliek, in Oostenrijk, Spanje, Italië, Zwitserland, Tsjechoslowakije en Joegoslavië.

Vooraf zij opgemerkt dat er wel een zekere preventieve procedure bestaat tot voorkoming van bevoegdheidsconflicten. Praktisch alle ontwerpen, en vele voorstellen van wet of decreet zijn onderworpen aan het toezicht van de afdeling wetgeving van de Raad van State². Indien daarbij een schending van een bevoegdheidsregel wordt vastgesteld zendt de Raad van State de zaak door naar het Overlegcomité (art. 31, wet 9 augustus 1980). Indien men daar tot dezelfde conclusie komt, vraagt men de initiatiefnemer de tekst aan te passen. Aangezien het overleg in het Overlegcomité vaak uitloopt op een patstelling en de wet geen sancties bevat voor het geval dat de normerende overheid weigert een wijziging aan te brengen, is die procedure niet altijd effectief.

I. De bevoegdheid van het Arbitragehof

A. Het beroep tot nietigverklaring

1. Het Arbitragehof doet, bij wijze van arrest, uitspraak over de beroepen ingesteld door de Ministerraad of door de Executieve van een Gemeenschap of van een Gewest, strekkende tot gehele of gedeeltelijke vernietiging van een wet of decreet wegens schending van de regels die door of krachtens de Grondwet zijn vastgelegd voor het bepalen van de onderscheiden bevoegdheid van de Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten³.

Het betreft een abstract toezicht op de wetten en decreten dat los van elke betwisting over een subjectief recht van een particulier of rechtspersoon wordt uitgeoefend.

1.1. Rechtshandelingen waartegen annulatieberoep kan worden ingesteld

2. Beroep tot nietigverklaring kan worden ingesteld tegen alle wetten en alle decreten, zowel van de Gewesten als van de Gemeenschappen. Krachtens artikel 107ter van de Grondwet regelt het Arbitragehof de conflicten tussen de wet, het decreet en de in artikel 26bis bedoelde regels, alsook tussen de decreten onderling en tussen de in artikel 26bis bedoelde regels onderling. De in artikel 26bis bedoelde regels zijn decreten van de gewestraden.

In tegenstelling met de tekst van het vroegere ontwerp is niet alleen beroep mogelijk tegen wetten en decreten in materiële zin, maar eveneens tegen wetten en decreten in formele zin⁴.

Louter formele wetten en decreten zullen niet zo vaak bevoegdheidsconflicten uitlokken, maar het kan voorkomen dat bijvoorbeeld een begrotingswet of een begrotingsdecreet voorziet in kredieten voor het verlenen van subsidies op een gebied dat niet tot hun bevoegdheid behoort en dat daaruit een conflict ontstaat⁵.

² ULLMANN, P., *La solution des conflits de compétence*, Referaten, Colloquium Namen, 27 oktober 1982, 12 e.v.

³ Art. 1 ontwerp van wet nr. 246 van 28 mei 1982 houdende de inrichting, de bevoegdheid en de werking van het Arbitragehof.

⁴ Ontwerp van wet nr. 704 van 9 juli 1981 houdende de inrichting, de bevoegdheid en de werking van het Arbitragehof.

⁵ Advies afdeling wetgeving Raad van State bij het ontwerp van wet nr. 246, 38.

3. Het Arbitragehof doet, volgens het ontwerp, uitspraak over wetten en decreten.

Dit zijn vanuit organiek oogpunt bekeken akten van de wetgevende macht. Met wetten worden gelijkgesteld de besluitwetten uitgevaardigd door de Koning tijdens de oorlog 1914-1918 en door de ministerraad tijdens W.O. II. Volgens de Raad van State zou echter geen beroep tot nietigverklaring kunnen worden ingesteld tegen besluiten genomen op grond van een bijzondere of buitengewone machtwet, aangezien dit akten zijn van de uitvoerende macht. Tegen volmachtbesluiten zou enkel een annulatieberoep openstaan voor de Raad van State wegens machtverschrijding of een beroep op art. 107 Grondwet voor de gewone rechter⁶. Indien men, zoals de Raad van State, steunt op de traditionele opvattingen ter zake en op een strikte interpretatie van de termen gehanteerd door de grondwetgever in art. 107ter en door de regering in art. 1 van het ontwerp van wet, kan men deze visie alleen maar onderschrijven. Volmachtsbesluiten zijn dan onderworpen aan de algemene toetsingsregels die gelden t.a.v. reglementaire beslissingen.

4. Toch moeten hierbij enkele bedenkingen worden gemaakt. Tegen het principe van de gedelegeerde wetgeving werd steeds in brede kringen verzet geuit. Deze praktijk wordt gezien als een uitholling van het parlementaire en democratische staatsbestel, en strijdig met het formeel grondwettelijk recht⁷.

Desondanks heeft de overheid de jongste tijd in ruime mate van deze techniek gebruik gemaakt en het is niet denkbeeldig dat ze zich daarbij beweegt op gebieden die tot de wetgevende bevoegdheid behoren van gemeenschappen of gewesten. Indien de overdracht van wetgevende bevoegdheid naar de regering toe geïnstitutionaliseerd wordt, is het logisch dat die besluiten, gebaseerd op een in meestal erg vage termen gestelde volmachtenwet, door het Arbitragehof kunnen worden getoetst op hun conformiteit met de bevoegdheidsverdeling neergelegd in de Grondwet en de bijzondere wet van 8 augustus 1980. Anders beslissen is de gewesten en gemeenschappen beroven van de bescherming die het Arbitragehof hen moet bieden, een bescherming die, zoals verder zal blijken, ruimer is dan die van de Raad van State en de gewone rechter. De tekst van art. 107ter van de Grondwet staat een dergelijke uitbreiding niet in de weg. Art. 107ter van de Grondwet bevat m.b.t. het Arbitragehof alleen het allerstrikste minimum: het bevat het beginsel tot oprichting van een Arbitragehof, het bevat een in algemene en niet zo adequate termen geformuleerde opdracht van het Arbitragehof en verder — en dit is belangrijk — de opdracht van de wetgever de zaak te regelen. Die wetgever kan zich daarbij laten leiden door de algemene idee die ten grondslag ligt aan de oprichting van het Arbitragehof, eerder dan door de letterlijke tekst van art. 107ter van de Grondwet. Hij kan de bevoegdheidsconflictenbeslechting in zijn integraliteit opdragen aan het A.H., niet enkel m.b.t. de wetgevende akten in de zuivere betekenis,

⁶ *Ib.*, 34.

⁷ MAST, A., *Overzicht van het Belgisch grondwettelijk recht*, Gent, 1981, blz. 232, nr. 199.

maar eveneens m.b.t. de quasi-legislatieve normen die de volmachtsbesluiten in feite zijn. Een amendement in die zin, dat in de senaatscommissie werd ingediend, werd echter verworpen.

1.2. Gronden tot nietigverklaring

5. Het Arbitragehof kan geadieerd worden wegens schending van de regels die door of krachtens de Grondwet zijn vastgesteld voor «het bepalen van de onderscheiden bevoegdheden van de Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten»⁸. Voornamelijk gaat het hier om de grondwetsbepalingen van art. 59bis en art. 107quater. Men denke echter ook aan de artt. 110 en 113, die aan de gewesten en gemeenschappen fiscale bevoegdheden toekennen en aan de grondwetsartikelen die een bepaalde bevoegdheid voorbehouden aan de nationale wetgever. De andere relevante bevoegdheidsregels treft men overwegend aan in de wetten van 8 en 9 augustus 1980 tot hervorming der instellingen.

Aangezien de voornaamste regels van bevoegdheidsverdeling in de Grondwet staan, moet het systeem noodzakelijk een, zij het gedeeltelijke, toetsing van de grondwettigheid meebrengen. Het Arbitragehof wordt daardoor echter geen grondwettelijk Hof, het kreeg immers niet de opdracht alle grondwettelijke bepalingen te doen naleven. De toetsing zal zich beperken tot de vraag of de grondwettelijke regels inzake bevoegdheidsverdeling in acht genomen zijn⁹.

De beperkingen op het rechterlijk grondwettigheidstoetsing, in België gebaseerd op een vrij rigide opvatting over de scheiding der machten, werd door sommige constitutionalistenaars in het verleden herhaaldelijk bekritiseerd. Indien de voorrang van de Grondwet op de andere wetgevende handelingen als een van de wezenlijke beginselen van de constitutionele orde wordt aanvaard, moet de rechter in volle onafhankelijkheid en onpartijdigheid over de naleving van de Grondwet door de wetgever kunnen oordelen. Voor een toetsing van de akten van de wetgevers aan de Grondwet acht de Belgische rechter zich echter overwegend onbevoegd.

N.a.v. de oprichting van het Arbitragehof en naar het voorbeeld van nagenoeg alle Europese landen werd vanuit diverse hoeken gepleit voor het toevertrouwen van een veralgemeende grondwettigheidscontrole aan deze nieuwe instelling en dus voor de oprichting van een echt constitutioneel Hof. Het huidige ontwerp komt daaraan niet tegemoet¹¹. België blijft daarmee een van de weinige Europese landen waar de algemene grondwettigheidstoetsing niet of

fictieel is erkend¹². Met de toenemende complexiteit van het normatief apparaat en de diversiteit van wetkrachtige normen betekent dit dat in de toekomst even zoveel interpretaties van de Grondwet mogelijk zijn als er wetgevers zijn.

6. Naast de grondwettelijke bevoegdheidsregels moet het Arbitragehof de naleving verzekeren van de bevoegdheidsregels neergelegd in de wetten van 8 en 9 augustus 1980 op de hervorming der instellingen.

Het vroegere ontwerp 704 op het Arbitragehof voorzag in de mogelijkheid om ter ondersteuning van een annulatieberoep zowel de schending van vormregels als van bevoegdheidsregels aan te voeren.

Volgens de Raad van State echter — daarbij steunend op een strikte interpretatie van art. 107ter van de Grondwet — heeft de beperking van de opdracht van het Hof tot bevoegdheidsconflicten, tot gevolg dat een beroep op het Hof tegen een wet of decreet slechts kan worden gegrond op de schending van een bevoegdheidsregel en niet van een procedure- of vormregel¹³. Dit is belangrijk, want de wetten van 8 en 9 augustus 1980 bevatten zowel zuivere procedureregels als regels die tegelijk de procedure én de bevoegdheid betreffen.

7. Zo zijn de regels ter voorkoming van bevoegdheidsconflicten (artt. 17 en 18 gewone wet 9 aug. 1980) en ter voorkoming en regeling van belangenconflicten (art. 32, § 1, gewone wet 9 aug. 1980) echte procedureregels waarvan de schending niet kan worden aangevoerd voor het Arbitragehof.

Dit laatste zou eveneens het geval zijn voor bepaalde vormregels in de bijzondere wet van 8 aug. 1980. Op meer dan een gebied brengt deze wet, in verschillende vormen, een samenwerking tot stand tussen de nationale overheid en de gewesten en gemeenschappen. In zijn advies bij het wetsontwerp onderscheidt de Raad van State twee reeksen vormvereisten, waarvan de ene wel een modaliteit van bevoegdheidsverdeling uitmaakt en de andere niet. De niet-naleving van de eerste soort zou de ongeldigverklaring van de wetgevende akte tot gevolg hebben, de andere soort niet.

Een eerste vorm van samenwerking tussen overheden bestaat hierin dat een overheid eerst een beslissing kan nemen na akkoord van een andere.

Volgens de Raad van State is het duidelijk dat een regel die de beslissing van een overheid afhankelijk stelt van het akkoord van een andere overheid, de beslissingsbevoegdheid verdeelt. Het gaat hier om een vormregel die tevens een bevoegdheidsregel is en waarvan de schending kan worden gesanctioneerd door het Arbitragehof.

Er is een tweede vorm van samenwerking tussen overheden waarin de bijzondere wet de beslissingsbevoegdheid niet verdeelt, maar de bevoegde overheid wel verbiedt te beslissen zonder de bemoeiing van een andere overheid. Voor die bemoeiing bepaalt de wet verschillende regels al naar gelang van het geval: nu eens moet de bevoegde over-

⁸ Art. 1, wet 28 juni 1983.

⁹ PÉRIN, F., en PLUYMEN, A., «Primaauté du droit fédéral: 'Bundesrecht bricht Landesrecht'. Une controverse en droit belge», *J.T.*, 1982, 19.

¹⁰ DE MEIJER, J., noot bij Cass., 3 mei 1974, *R.W.*, 1974-75, 107; conclusie van procureur-generaal W.J. Ganshof van der Meersch bij Cass., 3 mei 1974, *R.W.*, 1974-75, 79 e.v.; VAN ORSHOVEN, P., «Conflictenregeling en bestuurlijk toezicht», *Jura Falconis*, 1977-78, p. 562.

¹¹ VAN ORSHOVEN, P., o.c., 564; VAN WELKENHUYZEN, A., en VELU, J., o.c., 127.

¹² ULLMANN, P., *La solution des conflits de compétence*, Referaten Colloquium Namen, 27 okt. 1982, 22; VELU, J., o.c., p. 131.

¹³ Advies Raad van State, o.c., 39.

heid het advies van een andere overheid vragen, dan weer moet zij met die overheid overleg plegen, of die overheid betrekken bij het voorbereiden van de beslissing. Bij nadere ontleding komt de Raad van State tot de bevinding dat die regels wel enige gelijkenis vertonen met bevoegdheidsregels maar er in feite geen zijn; het zijn procedureregels. Aangezien art. 107ter Grondwet enkel spreekt van «bevoegdheidsconflicten» staat bij schending van deze regels geen beroep open bij het Arbitragehof. Dit zou enkel te ondervangen zijn door een wijziging van art. 107ter Grondwet.

Deze visie van de Raad van State wordt overgenomen door de regering in de memorie van toelichting bij het ontwerp 246¹⁴. We staan hier voor een sterke begrenzing van de bevoegdheden van het Hof, waarbij toch de vraag kan worden gesteld of het «betrekken bij, het adviseren, het overleggen», alleen maar de uitdrukking zijn van procedureregels. Noch de Grondwet, noch de wet sluiten deze vormvereisten expliciet uit van toetsing door het Arbitragehof. Het is toch zo dat, indien een bevoegdheid aan een overheid wordt toegewezen, bedoeld wordt dat die overheid van die bevoegdheid op een juiste manier gebruik zal maken. Indien dan bijkomende voorschriften worden vastgesteld, die ertoe strekken die goede uitoefening door het opleggen van vormen te bevorderen, dan schijnt het moeilijk met de rede verenigbaar om van die regel die de bevoegdheid toekent, de vormregel af te splitsen als iets dat vreemd is. Het vormt allemaal een geheel. Men zou het daarom beter aan het Hof overlaten om door zijn jurisprudentie de vormvoorschriften aan te wijzen waarvan de overtreding de nietigverklaring van een wet of decreet meebrengt. Bij wijze van vergelijking kan men wijzen op art. 14 van de wet op de Raad van State, dat ook aan de afdeling administratie overlaat te bepalen wat «substantiële vormvereisten» zijn en in welke gevallen de overtreding van een regel die een substantiële formaliteit oplegt, een voldoende grond voor vernietiging van een administratieve beslissing oplevert.

1.3. Conflictsituaties waarover het Arbitragehof uitspraak doet

8. Zoals eerder is gezegd, is het Arbitragehof belast met de zorg bevoegdheidsconflicten te beslechten. De vraag die dan rijst, is die naar de draagwijdte van deze taak.

Een eerste begrenzing volgt uit het feit dat het Hof in beginsel slechts uitspraak zal doen over bevoegdheidsconflicten en niet over belangenconflicten. Ten tweede zal het Hof slechts kennis nemen van conflicten tussen normen uitgaande van onderscheiden normgevende organen, behalve conflicten tussen een wet en de wetten tot regeling van de bevoegdheid van de verschillende wetgevende organen. Er verandert dus niets aan de huidige techniek tot regeling van de conflicten die zich voordoen tussen twee normen door een zelfde wetgever aangenomen.

Het begrip «conflict» is dus al op een dubbele wijze begrensd. Om tot een positieve taakomschrijving te komen moeten drie gevallen worden onderscheiden, naargelang

men te maken heeft met een bevoegdheidsconflict of met bevoegdheidsoverschrijding of met beide.

9.1) *Bevoegdheidsoverschrijding en bevoegdheidsconflict*. Deze situatie ontstaat wanneer twee normen met gelijke rechtskracht, uitgaande van verschillende wetgevers, elkaar tegenspreken doordat één van die wetgevers zijn bevoegdheid heeft overschreden. Men spreekt in dat geval van een actueel conflict. De oplossing is principieel eenvoudig: de norm van de onbevoegde overheid zal opzij gezet worden ten voordele van de bevoegde. Voor dit type van conflict is het Arbitragehof zonder twijfel bevoegd¹⁵.

10.2) *Bevoegdheidsoverschrijding zonder bevoegdheidsconflict*. Bevoegdheidsoverschrijding door één van de wetgevers leidt niet noodzakelijk tot een bevoegdheidsconflict. Een normatief orgaan kan namelijk een beslissing nemen die hem niet toekomt, terwijl het bevoegde orgaan niets heeft beslist. Er is dan geen tegenstrijdigheid tussen normen maar tussen de door onbevoegdheid aangetaste norm en de bevoegdheidstoewijzing zelf. Men heeft te doen met een virtueel of mogelijk conflict.

Aangezien art. 107ter Grondwet in beginsel aan het Arbitragehof enkel de regeling van bevoegdheidsconflicten opdraagt is de vraag gerezen of het Hof ook uitspraak kan doen over bevoegdheidsoverschrijding, dan wel of men zal moeten wachten tot het conflict zich daadwerkelijk manifesteert. De Raad van State, daarin gevolgd door de regering in de memorie van toelichting bij het ontwerp 246, acht het Arbitragehof bevoegd in het geval van een virtueel conflict¹⁶. Ook tijdens de parlementaire voorbereiding van art. 107ter werd herhaaldelijk verklaard dat het Arbitragehof uitspraak moet kunnen doen over bevoegdheidsoverschrijdingen zonder dat er reeds een conflict is¹⁷. Deze oplossing is zeker in het voordeel van de rechtszekerheid en past in het kader van de algemene taak opgedragen aan het Arbitragehof, nl. de schending van bevoegdheidsregels te sanctioneren.

11.3) *Bevoegdheidsconflict zonder bevoegdheidsoverschrijding*. In dit geval is er contradictie tussen twee normen met gelijke rechtskracht, uitgevaardigd door twee organen die allebei bevoegd waren. Het probleem kwam o.m. aan bod in twee arresten van het Hof van Cassatie van 11 juni 1979 en 30 maart 1981. Beide gaven trouwens aanleiding tot heel wat controverses¹⁸. De vraag moet worden gesteld of een dergelijk conflict binnen het Belgisch staatsbestel wel mogelijk is en of niet elk bevoegdheidsconflict noodzakelijk steunt op een bevoegdheidsoverschrijding, aangezien alle bevoegdheden toegekend aan de onderschei-

¹⁵ VAN ORSHOVEN, P., o.c., 549.

¹⁶ Memorie van toelichting, ontwerp van wet nr. 246, 4.

¹⁷ *Gedr. St., Senaat*, B.Z. 1970-71, 469, 20; *Gedr. St., Kamer*, B.Z. 1979, nr. 9/4°, 7, en nr. 10; *Hand., Kamer*, B.Z. 1979-80, vergadering van 22 juli 1980, 2665 en 2685.

¹⁸ Zie o.m. GIJSSELS, J., en VELAERS, J., «Een conflict tussen wet en decreet van de Senaat naar de Kamer», *R.W.*, 1981-82, 1249; VAN ORSHOVEN, P., «Conflict tussen Taaldecreeet en Bestuurstaalwet», noot bij Cass., 30 maart 1981, *R.W.*, 1981-82, 112.

¹⁴ Memorie van toelichting, ontwerp van wet nr. 246, 4.

den staatsorganen exclusief zijn en er dus geen concurrente bevoegdheden zijn. Bij de staatsvorming werd trouwens juist geopteerd voor een systeem van exclusieve bevoegdheden om conflicten te vermijden. Indien toch blijkt dat een bevoegdheidsconflict zonder bevoegdheidsoverschrijding mogelijk is, blijft de vraag of in dat geval het Arbitragehof wel bevoegd is uitspraak te doen over het conflict. Zo men immers aanneemt dat het Arbitragehof tot taak heeft de schending van bevoegdheidsregels te sanctioneren (wat trouwens zo geformuleerd is in art. 1 van de wet van 28 juni 1983) is het niet zo vanzelfsprekend dat het Hof ook bevoegd is indien die regels niet zijn geschonden.

J. Mertens de Wilmars maakt m.b.t. het derde geval onderscheid tussen enerzijds een normenconflict tussen twee decreten uitgaande van verschillende decreterende overheden en anderzijds een normenconflict tussen wet en decreet¹⁹. De normenconflicten van de eerste categorie zijn van dezelfde aard als die welke kunnen ontstaan tussen verscheidene nationale wetgevingen. Weliswaar zijn beide wetgevers bevoegd voor een verschillend grondgebied en hebben hun decreten slechts uitwerking voor respectievelijk hun gemeenschap of gewest, doch het is niet te vermijden dat sommige van de door hen uitgevaardigde normen enig extra-territoriaal effect hebben. Mertens de Wilmars pleit in dat geval voor een oplossing van het conflict door de gewone rechter volgens regels vergelijkbaar met die van het I.P.R.²⁰. Deze oplossing is geïnspireerd door het Amerikaanse model waar dergelijke conflicten door toepassing van verwijzingsregels worden opgelost en de Supreme Court slechts een marginale toetsing uitoefent om te voorkomen dat de rechtbanken van de deelstaten arbitraire verwijzingstechnieken toepassen.

M.b.t. de tweede categorie van conflicten is reeds gezegd dat de Belgische staatsstructuur gekenmerkt is door een systeem van exclusieve bevoegdheden, in tegenstelling tot de Duitse Bondsrepubliek bijvoorbeeld, waar naast exclusieve bevoegdheden voor de Bond en de Landen ook concurrerende bevoegdheden bestaan, met als correctief daarop het hiërarchisch beginsel: «Bundesrecht bricht Landesrecht.»

De nieuwe Belgische staatsstructuur leent zich betrekkelijk goed op dit punt tot een vergelijking met het Amerikaanse federaal systeem, waar de bevoegdheidsverdeling tussen de Federatie en de Staten eveneens is gegrondvest op de toekenning van exclusieve bevoegdheden, zij het in omgekeerde richting. De Amerikaanse rechtspraak over de «occupation of the field»-theorie, later vervangen door de meer genuanceerde «pre-emption»-theorie toont op welsprekende wijze aan dat er ook in staatsstructuren met exclusieve bevoegdheidsverdelingen potentiële of heimelijke gebieden van concurrerende bevoegdheden ontstaan²¹. Op grond van de zogenaamde «supremacy clause» kregen regelmatig tot stand gekomen federale normen voorrang op statelijke normen²². Dit is ook zo in het Belgisch systeem.

De omschrijving van de toegewezen exclusieve bevoegdheden geschiedt meestal in algemene termen, vaak met verwijzing naar economische begrippen, terwijl ook de grenzen van de toegekende bevoegdheden vaag zijn²³. Bovendien zijn er bevoegdheidstoekenningen die aan potentiële beperkingen onderhevig zijn (bv. gewestelijke aspecten van de kredietpolitiek, onverminderd de regels voorgeschreven in het kader van de nationale munt en kredietpolitiek). Een ander geval van concurrente bevoegdheid is te vinden bij de zgn. implied powers, d.w.z. de algemene bevoegdheden waarover gewest- en gemeenschappen beschikken om hun toegewezen bevoegdheden tot een goed einde te kunnen brengen²⁴. De facto bestaan er dus grijze zones en zijn de grenzen tussen beide bevoegdheidsferen vatbaar voor verschuiving, zodat men zich terecht kan afvragen wie eigenlijk bevoegd is. Dit neemt niet weg dat m.b.t. een concreet te regelen materie op een bepaald moment slechts één wetgever werkelijk bevoegd is. Het systeem kent officieel geen concurrentiële bevoegdheden, de bevoegdheidsverdeling blijft een verdeling, zodat elk conflict noodzakelijk moet worden herleid tot bevoegdheidsoverschrijding van een legislatief orgaan.

Het zal juist één van de eerste taken zijn van het A.H. ook in de zogenaamde grijze zones de grenzen van de bevoegdheidstoewijzingen af te bakenen²⁵.

1.4. Ontvankelijkheid van het verzoekschrift

12. Een beroep tot nietigverklaring kan bij het Arbitragehof worden ingediend door de Ministerraad of door de Executieve van een Gemeenschap of van een Gewest.

Zogenaamde «actiones populares» zijn daardoor zonder twijfel uitgesloten²⁶.

Volgens het oorspronkelijk wetsontwerp konden alleen de regering en de Executieven een annulatieverzoek bij het Arbitragehof instellen. Dit betekende dat de opinie van de minderheid in de kamers en later ook in de gewesten en gemeenschapsraden zich niet kon verzetten tegen normen uitgevaardigd met bevoegdheidsoverschrijding tenzij indirect, via de constructie van een prejudicieel geschil.

Het wetsontwerp werd op dit punt echter geamendeerd.

Vanaf het ogenblik dat de gewest- en gemeenschapsraden zullen bestaan uit de rechtstreeks verkozen senatoren — d.i. na de herziening van de artikelen 53 en 54 van de grondwet betreffende de Senaat — zal een annulatieverzoek ook kunnen ingediend worden door de respectieve voorzitters van de wetgevende vergaderingen, op verzoek van tweederde van de leden.

Dit is logisch. Er is geen reden om de minderheid in de wetgevende vergaderingen in deze een initiatiefrecht te ontzeggen.

Ook in Duitsland bv. kan een zaak aanhangig gemaakt worden bij het Bundes-Verfassungsgericht, niet alleen door de bondsregering of door een landsregering, maar ook

¹⁹ MERTENS DE WILMARS, J., *Advies over verschillende vragen met betrekking tot de oprichting van een Arbitragehof*, niet gepubliceerd, blz. 4.

²⁰ *Ib.*, 4.

²¹ *Ib.*, 7.

²² LENAERTS, K., «Het federalisme, een centripetaal constitutioneel model in de V.S. Amerika», *T.B.P.*, 1981, 279.

²³ Zo bv. art. 6, § 1, VI, 3°, en art. 6, § 1, VII, Bijz. Wet 8 aug. 1980.

²⁴ VAN ORSHOVEN, P., «Conflictenregeling en bestuurlijk toezicht», *o.c.*, 557.

²⁵ PÉRIN, F., *o.c.*, 20, en VAN ORSHOVEN, P., *o.c.*, 553.

²⁶ Art. 1 ontwerp van wet nr. 246.

door tenminste een derde van de leden waaruit de bondsdag bestaat²⁷.

De ontvankelijkheid van het beroep tot nietigverklaring bij de Raad van State veronderstelt dat de verzoeker belang heeft bij het instellen ervan: de wetgever heeft zich genoodzaakt gezien die regel op te leggen om te voorkomen dat de Raad van State overspoeld zou worden door zgn. «*actiones populares*».

Het beroep tot nietigverklaring bij het Arbitragehof zal slechts kunnen ingesteld worden door de Ministerraad, de Executieven van Gemeenschappen en Gewesten en de voorzitters van de respectieve wetgevende vergaderingen op verzoek van tweederde van de leden. Er is dan ook geen praktische noodzaak om aan de ontvankelijkheid van dit beroep de eis te verbinden dat de verzoekende overheid van belang doet blijken. In tegenstelling met wat in de memorie van toelichting bij het vorige ontwerp stond, behoeft een overheidsorgaan volgens het huidige ontwerp dan ook niet meer te doen blijken van een belang, wanneer het een zaak bij het Arbitragehof aanhangig wil maken. Deze wijziging kan worden goedgekeurd, anders zou immers bv. de Ministerraad enkel kunnen opkomen ter vrijwaring van de bevoegdheden van het gewest of de gemeenschap waarvan ze een orgaan zijn.

13. Het verzoekschrift moet in principe worden ingediend binnen een termijn van een jaar na de bekendmaking van de wet of het decreet²⁸. Die termijn bedraagt slechts zestig dagen wanneer het gaat om een wet of decreet waarbij een verdrag instemming krijgt²⁹.

Aanvankelijk was geen termijn bepaald voor het instellen van een beroep bij het Arbitragehof. Men wilde op die manier de mogelijkheid om beroep in te stellen zo ruim mogelijk laten opdat de onderscheiden bevoegdheden van Staat, gemeenschappen en gewesten ten volle zouden worden geëerbiedigd. Op advies van de Raad van State werd in de wet wel een termijnbepaling ingelast, dit in het belang van de rechtszekerheid.

1.5. Gevolgen en gezag van een uitspraak van het Arbitragehof op een beroep tot nietigverklaring

14. Indien het beroep gegrond is, vernietigt het Hof de wet of het decreet geheel of gedeeltelijk³⁰.

De nietigverklaring geschiedt met terugwerkende kracht en ontnemt ook de rechtsgeldige basis aan de normen die intussen op grond van de vernietigde norm zijn genomen.

²⁷ BURKENS, M.C., *Het staatsrecht van de landen der Europese Gemeenschap*, Deventer, 1981, 163; VELU, J., *o.c.*, 136.

²⁸ Art. 2, wet 28 juni 1983.

²⁹ Een nieuwe termijn van een jaar voor een beroep tot nietigverklaring tegen een wet of decreet staat open wanneer er een beroep is ingesteld tegen een handeling die hetzelfde voorwerp heeft en die is vastgesteld door een andere overheid dan die welke de wet of het decreet heeft aangenomen, evenals wanneer het Hof, uitspraak doende over een prejudiciële vraag, verklaard heeft dat die wet of dat decreet een van de in art. 1 bedoelde bevoegdheidsregels schendt.

³⁰ Art. 6, wet 28 juni 1983.

De wet geeft het Arbitragehof niet het recht om de bestreden norm voor de duur van de procedure te schorsen.

De regels die de respectieve bevoegdheden van de Staat, de gemeenschappen en gewesten bepalen, zijn van fundamentele betekenis in het uit de grondwetsherzieningen van 1970 en 1980 ontstane Belgisch staatsbestel. Daaruit mag logischerwijs de gevolgtrekking worden gemaakt dat het Arbitragehof ieder, op schending van een van die regels berustend middel ambtshalve kan en moet opwerpen³¹.

15. De terugwerkende nietigverklaring van een norm kan een juridisch vacuüm scheppen indien de nietigverklaring plaatsheeft een hele tijd na de inwerkingtreding van de bestreden norm, wat niet denkbeeldig is gezien de termijnen die in het ontwerp zijn bepaald. Om dit bezwaar te overnemen verschaft het ontwerp aan het Arbitragehof de mogelijkheid om aan te geven welke gevolgen van de vernietigde akte als gehandhaafd moeten worden beschouwd of voorlopig gehandhaafd moeten worden gedurende de termijn die het Hof stelt. Dit moet de maker van de bestreden norm in staat stellen de nodige maatregelen te nemen om te verhinderen dat de nietigverklaring in de praktijk noodlottige gevolgen heeft.

Ook in andere rechtssystemen (Duitsland, Italië, E.G.) waar de vernietiging van normen met kracht van wet mogelijk is, bestaan er soortgelijke temperingen op de retroactieve werking van de nietigverklaring³².

16. De Raad van State vraagt zich af of het Hof bij de vernietiging van een norm niet eveneens bevoegd zou moeten zijn om uitspraak te doen over andere normen die hetzelfde onderwerp hebben, doch waartegen geen beroep tot nietigverklaring is ingesteld door de tot vorderen bevoegde overheid. Het voordeel zou zijn dat er minder normen van kracht zouden blijven, die met overschrijding van bevoegdheid tot stand zijn gekomen. Nu stelt de memorie van toelichting bij het wetsontwerp wel dat het Hof niet alleen ambtshalve een middel kan opwerpen dat berust op de schending van een bevoegdheidsregel, maar dat het eveneens de bepalingen kan vernietigen die door het beroep niet ter discussie worden gesteld maar die rechtstreeks verband houden met de bestreden norm. Indien de wetgever voor die visie opteert, ware het wenselijk geweest dit in de tekst van de wet zelf op te nemen en niet alleen in de memorie van toelichting, want dit komt neer op een gevoelige uitbreiding van de bevoegdheid van het Hof.

Met betrekking tot de eventuele nietigverklaring van bepalingen die niet rechtstreeks door een beroep tot nietigverklaring ter discussie zijn gesteld, merkt J. Mertens de Wilmars nog op dat het Hof enkel wetten of decreten kan vernietigen, en bv. geen reglementaire of individuele administratieve rechtshandelingen aangezien daartegen geëigende procedures openstaan voor de gewone rechtbanken of voor de Raad van State³³.

³¹ Advies Raad van State bij ontwerp van wet nr. 704, 40.

³² PÉRIN, F., *o.c.*, 19; MERTENS DE WILMARS, J., *o.c.*, 10; VELU, J., *Avis sur des questions en rapport avec le projet de loi nr. 246 portant l'organisation, la compétence et le fonctionnement de la Cour d'Arbitrage*, 97 e.v.

³³ MERTENS DE WILMARS, J., *o.c.*, 9.

17. De nietigverklaringsarresten hebben, zoals die van de afdeling administratie van de Raad van State, een absoluut gezag van gewijsde vanaf hun bekendmaking in het Belgisch Staatsblad³⁴. Het Arbitragehof beslist dus in laatste instantie, zonder onderworpen te zijn aan toezicht of controle.

In een vorig wetsontwerp was een termijn van zes maanden vanaf de neerlegging van het verzoekschrift bepaald binnen welke uitspraak moest worden gedaan³⁵. De wet bevat geen termijnbepaling meer, wat in het belang van de rechtszekerheid nochtans wenselijk is.

B. Prejudiciële vragen

18. Het A.H. doet, bij wijze van prejudiciële beslissing, uitspraak over vragen betreffende schending door een wet of decreet van de regels die door of krachtens de Grondwet zijn vastgesteld voor de onderscheiden bevoegdheid van de Staat, de Gemeenschappen en Gewesten en over elk conflict tussen gemeenschapsdecreten of tussen gewestdecreten die uitgaan van verschillende wetgevers en voor zover het conflict ontstaan is uit hun onderscheiden bevoegdheids-sfeer.

Het systeem van de prejudiciële vragen is geen onbekende rechtsfiguur; ze komt zowel voor in het intern recht als in het recht van andere Europese landen en in het internationaal recht³⁶.

In tegenstelling tot het hiervoor besproken beroep tot nietigverklaring, dat een abstract inzicht inhoudt, omdat het los van elke betwisting over een subjectief recht wordt uitgeoefend, is het systeem van prejudiciële vragen een vorm van concreet toezicht. Het wordt uitgeoefend naar aanleiding van een voor de rechter in de loop van een geschil gerezen bevoegdheidsvraag. Dit zal bv. het geval zijn wanneer de rechter te maken krijgt met het probleem van de overeenstemming van een K.B., of een communautair of gewestelijk besluit met een wet of decreet, en waarbij de regelmatigheid zelf van die wet of dat decreet wordt betwist wegens bevoegdheidsoverschrijding.

19. Het voorwerp van de toetsing door het A.H. n.a.v. een prejudiciële vraag verschilt niet van dat in het kader van een beroep tot nietigverklaring; het Hof kan geraadpleegd worden zowel t.a.v. een virtueel als t.a.v. een actueel bevoegdheidsconflict, het gaat om toetsing van dezelfde normen en schending van dezelfde bevoegdheidsregels.

Wel bestaat er een verschilpunt i.v.m. de ontvankelijkheid: terwijl het beroep tot nietigverklaring moet worden ingesteld door de Ministerraad of een Executieve of de voorzitter van één der wetgevende vergaderingen, kan een prejudiciële vraag enkel gesteld worden door een rechtscollege. Het A.H. zal dus bij de beoordeling van de ontvankelijkheid van de vraag moeten letten op de aard van de overheid van wie ze uitgaat. Het Hof zal er aldus op zijn beurt

toe gebracht worden in zijn jurisprudentie een omschrijving te geven van het begrip administratieve rechtsmacht in betwiste zaken, zoals de Raad van State heeft gedaan.

In tegenstelling tot het beroep tot nietigverklaring is hier geen termijn bepaald.

In een vroeger wetsontwerp werd aan het A.H. ook de bevoegdheid toegekend uitspraak te doen bij wege van prejudiciële arrest over de vragen «betreffende de strijdigheid tussen een wet of een decreet en het internationaal en supranationaal recht»³⁷. Die bepaling lokte echter nogal wat kritiek uit. De Raad van State wees erop dat de toekenning van een dergelijke bevoegdheid van het Arbitragehof zou leiden tot een gebrek aan samenhang en tot schending van de Europese verdragen. Ingevolge art. 177 EG-Verdrag kunnen de lagere nationale instanties immers steeds verwijzen naar het Hof van Justitie, zodat het mogelijk zou zijn dat bij een conflict twee prejudiciële procedures aan de gang worden gebracht. Die toestand kan leiden tot tegenstrijdige uitspraken omtrent het al dan niet bestaan van een conflict. Ook in de literatuur werd de toekenning aan één enkele nationale instelling van de exclusieve bevoegdheid om conflicten tussen Europees Gemeenschapsrecht en een wet of decreet te regelen afgewezen als zijnde in strijd met de Europese integratie en de primauteit van het Europese recht³⁸. Ingevolge deze kritiek werden deze teksten door de regering ingetrokken en in de memorie van toelichting bij het huidig ontwerp verklaart de regering uitdrukkelijk dat ze het Arbitragehof niet de bevoegdheid heeft willen geven om de al dan niet overeenstemming van wetten en decreten met het internationaal recht te toetsen.

20. Discussie bestond over de vraag of men de rechtscolleges zou verplichten een prejudiciële vraag te stellen indien een bevoegdheidsprobleem wordt opgeworpen.

In het aanvankelijk ontwerp was onderscheid gemaakt tussen de Raad van State en het Hof van Cassatie enerzijds en de overige rechtbanken anderzijds. Terwijl de laatste zelf oordelen over de opportuniteit van een raadpleging van het A.H., zijn de eerste in principe verplicht zich tot het A.H. te wenden indien voor hen een prejudiciële vraag wordt opgeworpen. Deze oplossing was geïnspireerd door art. 177 E.E.G.-Verdrag, dat bepaalt dat, indien een nationale rechterlijke instantie een beslissing neemt die volgens het intern recht niet vatbaar is voor hoger beroep en te dien aanzien een prejudiciële vraag wordt opgeworpen, die instantie verplicht is zich tot het Hof van Justitie te wenden³⁹. De Raad van State heeft altijd kritiek geuit op dit onderscheid⁴⁰. Het beoordelen van de vraag of een wet of een decreet — ongeacht de grondwettigheid ervan — toepasselijk is op een bijzondere toestand zowel als het bepalen van de rechtsvragen die invloed hebben op de afloop

³⁷ *Gedr. St., Senaat*, 1979-80, nr. 435/1, bijlage 6.

³⁸ MARESCAU, M., en SCHRANS, G., «Het Europees recht verkregen bij de staatsvorming», *R.W.*, 1980-81, 281; DUMON, F., «Les conflits de compétence», in *La réforme de l'Etat, 150 ans après l'indépendance*, Brussel, 1980, blz. 296.

³⁹ DEFALQUE, L., «Les effets des arrêts préjudiciels de la Cour de Justice des Communautés Européennes», *J.T.*, 1983, 33.

⁴⁰ Advies Raad van State bij het ontwerp van wet nr. 246, 47.

³⁴ Art. 7, wet 28 juni 1983.

³⁵ Art. 18 ontwerp van wet nr. 704.

³⁶ Zie o.m. art. 38 gecoördineerde wetten op de Raad van State, art. 100 Grondwet van de Duitse Bondsrepubliek, art. 177 EG-Verdrag.

van een geschil, behoren tot de bevoegdheid van de rechtscolleges waarbij dat geschil aanhangig is. Ligt het niet in de bedoeling van de wetgever een deel van die bevoegdheid aan het Arbitragehof over te dragen — en voor de aangelegenheden bedoeld in artikel 92 van de Grondwet kan hij dat niet — dan is het onredelijk het Hof van Cassatie en de Raad van State te verplichten om aan het Arbitragehof een onechte prejudiciële vraag voor te leggen, die geen enkele terugslag heeft op de afloop van het geschil.

Het ontwerp is in de senaatscommissie op dit punt dan ook gewijzigd, zodat ook het Hof van Cassatie en de Raad van State een eigen appreciatiebevoegdheid hebben m.b.t. het stellen van een prejudiciële vraag. Dit maakt het de hoven en rechtbanken ook mogelijk dilatoire manoeuvres van procespartijen te vermijden en stelt hen in staat na te gaan of het antwoord van het A.H. op een door de partijen opgeworpen miskenning van de bevoegdheidsregel door een wet of een decreet, noodzakelijk is om het geschil ten gronde te kunnen oplossen. Enkel wanneer ze van oordeel zijn dat de opgeworpen bevoegdheidsvraag noodzakelijk is voor hun beslissing, moet deze vraag aan het A.H. worden voorgelegd.

21. Tenslotte zijn de bepalingen betreffende de onderscheiden bevoegdheden van de Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten van openbare orde. Het is dus vanzelfsprekend dat alle rechtscolleges de schending van deze bepalingen door een wet of een decreet ambtshalve kunnen opwerpen en derhalve ambtshalve een prejudiciële vraag aan het A.H. kunnen stellen. Tegen de beslissing van een rechtscollege een prejudiciële vraag te stellen of te weigeren bestaat geen afzonderlijk rechtsmiddel⁴¹.

22. *Gevolg van de verwijzing naar het A.H.* De beslissing om aan het A.H. een prejudiciële vraag te stellen schorst de procedure en de termijnen van procedure en verjaring vanaf de datum van die beslissing tot de datum waarop het arrest van het A.H. ter kennis van de partijen is gebracht⁴².

De tenuitvoerlegging van rechterlijke beslissingen waartegen verzet is gedaan of hoger beroep is ingesteld bij een rechtscollege dat een prejudiciële vraag stelt aan het A.H., wordt opgeschort. Om het opwerpen van prejudiciële vragen als vertragsmanoeuvre tegen te gaan, wordt bepaald dat deze opschorting geen plaatsvindt in de gevallen waarin niet alleen de voorlopige tenuitvoerlegging van rechtswege moet plaatshebben, maar ook waarin ze door de rechter bevolen is.

23. *Gezag en gevolg van een op een prejudiciële vraag gewezen arrest.* De uitspraken van het A.H. over een prejudiciële vraag hebben niet het gezag erga omnes van een nietigverklaringsarrest. Ze zijn vanzelfsprekend wel bindend voor het rechtscollege dat de vraag heeft gesteld. Bovendien hebben ze een ruimere draagwijdte: ze zijn ook bindend voor elk ander rechtscollege dat geroepen is om uitspraak te doen in de zaak die tot de prejudiciële vraag aanleiding heeft gegeven. Iedere onopgeloste bevoegdheidsvraag kan uiteraard steeds voor het A.H. worden gebracht.

Zoals reeds is opgemerkt, behoort de beoordeling van de vraag of een wet of een decreet toepasselijk is op een geval, tot de bevoegdheid van de rechtbanken waar het basisgeschil aanhangig is. Bijgevolg bepalen zij op onaantastbare wijze of de norm waaromtrent tot het stellen van een prejudiciële vraag is beslist, toepasselijk is op de feitelijke toedracht van het geschil en komt het hen toe eventueel te beslissen dat de aan het A.H. of gevraagde of door het A.H. gegeven oplossing niet dienend is voor het specifieke geval.

In tegenstelling tot het beroep tot nietigverklaring en tot andere rechtssystemen die het systeem van prejudiciële vragen hanteren, is er hier geen mogelijkheid bepaald tot tempering van de retroactieve werking⁴³.

Indien het Arbitragehof, uitspraak doende over een prejudiciële vraag, verklaard heeft dat een wet of een decreet is aangetast door bevoegdheidsoverschrijding, beschikken de Regering en de Executieven alsnog over een termijn van een jaar om de nietigverklaring van de bedoelde norm te vorderen.

24. Door het systeem van prejudiciële vragen tenslotte kan de klassieke verhouding tussen wetten en verordeningen worden gewijzigd⁴⁴. Volgens artikel 107 Grondwet zijn de akten van de uitvoerende macht ondergeschikt aan de wetten of gelijkaardige normen en zijn de rechters verplicht de administratieve overheidsakten buiten toepassing te laten wanneer ze met die normen niet overeenstemmen. De Raad van State kan ze om dezelfde reden nietig verklaren. Voortaan echter wordt zowel het legaliteitstoezicht van de justitiële rechter als de annulatiebevoegdheid van de administratieve rechter doorkruist door de prejudiciële controle van het A.H.

II. De inrichting van het Arbitragehof

25. De leden van het A.H. worden benoemd door de Koning, uit een dubbeltal voorgedragen door de Senaat.

Het Arbitragehof zal taalkundig paritair zijn samengesteld. Van de twaalf leden zullen er zes Nederlands- en zes Franstaligen zijn. Per taalgroep wordt door de leden van het Hof ook een voorzitter verkozen.

Binnen elke taalgroep moeten er drie juristen en drie gewezen parlementsleden zijn en binnen de groep van juristen, Nederlands- en Franstaligen samen, moet één lid afkomstig zijn van het Hof van Cassatie, één van de Raad van State en één universiteitsprofessor zijn⁴⁵. De hoedanigheid van Nederlandstalig of franstalig lid van het Arbitragehof wordt voor de juristen bepaald door de taal van het diploma en voor de ex-parlementsleden door de parlementaire taalgroep waartoe ze het laatst behoorden.

26. De gelijke vertegenwoordiging van juristen en gewezen parlementsleden in het Arbitragehof werd door consti-

⁴¹ Art. 18, wet 28 juni 1983.

⁴² Art. 19, wet 28 juni 1983.

⁴³ DEFALQUE, L., o.c., 35.

⁴⁴ DELVA, J., «Het ontwerp van wet houdende de inrichting, de bevoegdheid en de werking van het Arbitragehof. Enkele aspecten», *T.B.P.*, 1981, 7.

⁴⁵ Artt. 21 en 22 ontwerp van wet nr. 246.

tutionalisten fel bekritiseerd⁴⁶. In andere landen met een vergelijkbare jurisdictie wordt die eis trouwens nergens gesteld⁴⁷. Desondanks heeft men die optie, die van meet af aan aanwezig was, steeds gehandhaafd. Argument daarbij is dat de beslechting van geschillen inzake bevoegdheid niet alleen een juridische opgave maar ook een politiek probleem is, zodat er naast mensen met een gedegen juridische kennis ook mensen met real-politieke ervaring moeten worden ingenomen. Steeds werd daarbij ook beklemtoond dat het Arbitragehof geen rechterlijke instelling is *sensu stricto*. Door de opneming van art. 107ter Grondwet in een nieuw hoofdstuk IIIbis, getiteld «voorkoming en regeling van conflicten», onderscheiden van hoofdstuk III betreffende de rechterlijke macht, heeft de grondwetgever de specifieke plaats van dit Hof in het geheel van onze instellingen willen beklemtonen.

Ondanks deze duidelijke politieke wil moet een en ander toch even duidelijk worden gesteld. Niemand zal betwijfelen dat de uitspraken van het Arbitragehof politieke repercussies zullen hebben. De besluitvorming zelf is daarom niet noodzakelijk van politieke aard. Het Arbitragehof is een college dat zich in eerste instantie moet uitspreken over rechtsvragen. Bovendien zal het Arbitragehof 's lands hoogste juridisch college zijn, wiens beslissingen m.b.t. bevoegdheidsvragen zelfs het Hof van Cassatie en de Raad van State zullen binden.

De term «arbitrage» is in deze trouwens ietwat misleidend⁴⁸. Het woord doet denken aan rechtspraak, niet enkel op grond van rechtsregels, maar ook op grond van billijkheid, van wat opportuun lijkt. Dit is nochtans niet het geval. Het Arbitragehof zal geschillen moeten beslechten die het gevolg zijn van de overtreding door een wetgever van de regels die de respectieve bevoegdheden van de Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten vaststellen. Het oordeel dat moet worden geveld, kan teruggebracht worden tot de vraag of de wet is gerespecteerd. Dit neemt niet weg dat wetten vatbaar zijn voor een creatieve en evolutieve interpretatie, maar de uitlegging ervan kan niet buiten de naleving ervan. Het is ondenkbaar dat het Arbitragehof vanuit de zogenaamde «praktische» inbreng van gewezen parlementsleden een instelling zou worden die in de plaats treedt van de grondwetgever en de wetgever.

Indien men dan toch de tweedeling tussen leden met ervaring in het recht spreken en leden met politieke ervaring wenst te behouden — en alles wijst in die richting — is het hoogst wenselijk dat ook van de gewezen parlementsleden een juridische opleiding wordt geëist. Die eis bestaat trouwens in nagenoeg alle Europese landen met een regionale of federale structuur, waar een rechtbank de bevoegdheidsverdeling tussen de verschillende overheden controleert. Bovendien is het ook wenselijk dat de gewezen parlementsleden slechts een minderheid zouden uitmaken binnen het Hof. De Visscher stelt in dit verband dat hun aantal maxi-

maal een vierde zou bedragen van de totale samenstelling van het Hof^{48a}.

Wat de benoeming van de gewezen parlementsleden betreft, moet ook nog worden opgemerkt dat het ontwerp geen enkele waarborg inhoudt dat alle belangrijke politieke strekkingen hierbij vertegenwoordigd zullen zijn.

27. Ten einde naar de in ons land gevestigde rechtstraditie ook aan deze instelling haar onafhankelijkheid en onpartijdigheid te waarborgen, bepaalt het ontwerp dat de leden van het Hof worden benoemd voor het leven. België is daarmee nochtans het enige Europese land dat aan dit principe vasthoudt. In de andere landen worden de leden van de constitutionele hoven benoemd voor een periode die varieert tussen zes en twaalf jaar, bovendien meestal niet hernieuwbaar⁵⁰. Deze oplossing is verkieslijk omdat ze een regelmatige verjonging en vernieuwing van het Hof mogelijk maakt.

III. Wijze van beraadslagen en beslissen van het Hof

28. Het Arbitragehof is samengesteld uit twaalf leden. De zetel voor de behandeling van een zaak in justitiële aangelegenheden bestaat echter slechts uit zeven leden: drie leden van elke taalgroep en een voorzitter die jaarlijks wisselt. Enkel voor beslissingen m.b.t. de interne organisatie van het Hof wordt voltallig zitting gehouden⁵¹. Het Hof wordt niet ingedeeld in kamers.

Door de beraadslaging met zeven leden voor te schrijven ondervangt het voorontwerp de bezwaren die de Raad van State had gemaakt tegen het vroegere ontwerp, dat enkel beraadslaging in voltallige zitting voorschreef. Wegens de paritaire samenstelling van het Hof en het feit dat de beslissingen met een gekwalificeerde meerderheid moeten worden genomen, beschikte elke taalgroep daardoor over een vetorecht. Om uit de impasse te geraken bevatte dit ontwerp in zo'n geval een ingewikkeld systeem van opeenvolgende stemmingen. Om dit risico van blokkering te vermijden en om te voorkomen dat het Hof in de onmogelijkheid zou komen uitspraak te doen wegens verhindering van sommige leden, stelde de Raad van State de beraadslaging met zeven leden voor zoals nu bepaald in het ontwerp. Dit is trouwens in overeenstemming met het klassieke beginsel van de samenstelling van onze gerechten in een oneven aantal magistraten.

Aanvankelijk was een wisseling van voorzitter per zaak voorgeschreven. Naargelang de zaak namelijk in de ene dan wel de andere taal werd behandeld, moest de voorzitter tot dezelfde taalgroep behoren. Het hoeft geen betoog dat dit aanleiding gaf tot de gemakkelijke verdenking dat de taalgroep die in de rechtsprekende formatie het numeriek

^{48a} DE VISSCHER, P., «La sauvegarde de la suprématie de la Constitution», *A.P.T.*, 1977, 93 e.v.

⁴⁹ VELU, J., «Le contrôle de la conformité des normes ayant force de loi aux règles redistribuant le pouvoir législatif», *A.P.T.*, 131.

⁵⁰ AUBERT, J.F., *Traité de droit constitutionnel suisse*, Neuchâtel, 1967, blz. 578; HANRION, A., *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Parijs, 1974, blz. 1093; VELU, J., *o.c.*, 132.

⁴⁶ Memorie van toelichting, ontwerp van wet nr. 246, 16; ULLMANN, P., *o.c.*, 54; VAN ORSHOVEN, P., *o.c.*, 564; DELVA, J., *o.c.*, 9; VELU, J., *o.c.*, 134.

⁴⁷ VELU, J., *o.c.*, 131.

⁴⁸ VAN ORSHOVEN, P., *o.c.*, 565.

overwicht heeft gehad, van dat overwicht gebruik heeft gemaakt om zonder meer haar opvatting door te drukken. Wat zou bijvoorbeeld het gezag zijn van een arrest van het Arbitragehof beslissend in een formatie met zeven leden met een Franstalige voorzitter, waarbij een annulatieberoep wordt verworpen van de Vlaamse Executieve tegen een decreet van de Franse Gemeenschap om Franse scholen op te richten in het Nederlands taalgebied?

Hoewel met het huidige systeem niet alle manoeuvres rond de periode van de wisseling van voorzitter zijn uitgeschakeld, biedt het zonder twijfel meer waarborgen in dit opzicht en reduceert het gevoelig de mogelijkheid van beïnvloeding door een taalkundige meerderheid.

29. Toch moeten nog enkele opmerkingen worden gemaakt.

Het ontwerp schrijft naast een algehele taalpariteit in het Hof ook een pariteit tussen de juristen en de gewezen parlementsleden voor. Die pariteit vindt men niet terug bij de samenstelling van de zetel, waar enkel sprake is van een minimum aanwezigheid van twee juristen en twee gewezen parlementsleden. Met het oog op de onmisbare juridische deskundigheid bij de besluitvorming kan men pleiten voor de aanwezigheid van een meerderheid van raadsheren-juristen.

Ingevolge artikel 46 van het ontwerp, zoals het thans luidt, zullen in de wet tot regeling van de procedure voor het Hof objectieve normen moeten worden opgenomen tot vaststelling van de voorwaarden waaronder en de wijze waarop voor iedere zaak vijf leden van het Hof worden uitgesloten van de beraadslaging en de beslissing.

Ten slotte is het betreurenswaardig dat men de rechters

die aan de behandeling van de zaak hebben deelgenomen, niet de mogelijkheid geeft om hun opmerkingen aan het arrest toe te voegen (systeem van dissenting resp. concurring opinions). Een amendement in die zin werd in de senaatscommissie niet aanvaard. Toch is het een essentieel complement van de voorgestelde regeling en zou het de groepen in het Hof moeilijker maken bepaalde opinies door te drukken; het vormt een bescherming van de minderheid en maakt het juiste gezag van een arrest duidelijk.

Besluit

30. De splitsing van de wetgevende macht in België heeft ook de kans op bevoegdheidsconflicten tussen de verschillende normerende overheden doen ontstaan. Niet alleen omdat een wetgever bewust of onbewust het bestek van zijn bevoegdheden kan overschrijden, maar ook omdat m.b.t. de grijze zones binnen de huidige bevoegdheidsverdeling tegenstrijdige initiatieven mogelijk zijn. De preventieve bevoegdheidscontrole door de Raad van State en het Overlegcomité kan die conflicten niet doeltreffend voorkomen. Daarom wordt de inwerkingstelling van het Arbitragehof een dringende noodzaak. Dit Hof moet het sluitstuk worden van de recent doorgevoerde staats hervorming, het moet de bestaande voorlopige regeling vervangen, het moet de reeds gerezen conflicten die enkel pro forma zijn overgezonden aan de niet bestaande afdeling bevoegdheidsconflicten van de Raad van State beslechten en voor de toekomst waken voor de eerbiediging van de regels die de respectieve bevoegdheden van iedere wetgever bepalen.

Riet LEYSEN

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 12 FEBRUARI 1982

Eerste voorzitter: de h. Wauters

Raadsheer-rapporteur: de h. Sury

Advocaat-generaal: de h. Tillekaerts

Advocaat: de h. Bayart

Burgerlijke rechtspleging — Territoriale bevoegdheid — Vordering betreffende een verkoop, een lening op afbetaling of een persoonlijke lening op afbetaling.

De bevoegdheidsregel van art. 628, 8°, Ger. W. geldt niet uitsluitend voor die verkopen, leningen op afbetaling of persoonlijke leningen die onder de toepassing vallen van de wet van 9 juli 1957 tot regeling van de verkoop op afbetaling en van zijn financiering, aangevuld en gewijzigd bij de wet van 5 maart 1965.

N.V. H. t/ Mr. De Roy q.q. en W.

Gelet op het bestreden arrest, op 25 juni 1979 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen;

Over de gedeeltelijke afstand van de voorziening:

Overwegende dat eiseres, bij akte ter griffie neergelegd, verklaart afstand te doen van haar voorziening, doch uitsluitend in zoverre zij gericht is tegen eerste verweerder handelende als curator over het faillissement van T. en zulks omdat het mandaat van curator van die verweerder ten einde is gekomen ingevolge vereffening van het faillissement en sluiting ervan bij vonnis van 6 november 1980 van de Rechtbank van Koophandel te Antwerpen;

Over het middel van niet-ontvankelijkheid van de voorziening voor zover zij tegen T. gericht zou zijn, ambtshalve door het openbaar ministerie opgeworpen en overeenkomstig artikel 1097 van het Gerechtelijk Wetboek ter kennis gebracht, hieruit afgeleid dat niet blijkt dat de voorziening aan genoemde T. werd betekend:

Overwegende dat ingevolge de sluiting van het faillissement op 6 november 1980, dit is vóór de betekening van de voorziening op 24 februari 1981 aan mr. De Roy in zijn hoedanigheid van curator, voornoemde T. haar volledige

bekwaamheid tot uitoefening van haar rechten had hernoemen; dat de voorziening derhalve haar persoonlijk diende te worden betekend;

Dat het middel van niet-ontvankelijkheid gegrond is;

In zoverre de voorziening tegen tweede verweerder gericht is:

Over het middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 628, meer bepaald 8°, van het Gerechtelijk Wetboek, als gewijzigd bij de wet van 15 juli 1970, 1, 2, meer bepaald 5°, van de wet van 9 juli 1957 tot regeling van de verkoop op afbetaling en van zijn financiering, als gewijzigd bij de wet van 5 maart 1965, en 2 van het koninklijk besluit van 23 december 1957 houdende uitvoeringsmaatregelen van voormelde wet van 9 juli 1957, als opeenvolgend gewijzigd bij koninklijke besluiten van 14 april 1972 en 23 mei 1975,

doordat het arrest — na te hebben geconstateerd dat tweede verweerder en zijn echtgenote op 5 juli 1975 een persoonlijke lening op afbetaling hadden aangegaan bij eiseres, dat op de achterzijde van de overeenkomst, in de artikelen 1 en 9 van de gedrukte algemene voorwaarden, bepaald werd dat de leners verklaarden dat de toegestane lening niet als voorwerp had de aankoop van meubelen of de betaling van diensten bedoeld in artikel 1 van de wet van 9 juli 1957 en dat de geleende som niet rechtstreeks of onrechtstreeks voor een dergelijk gebruik zou dienen, en bedongen werd dat, behalve toepassing van de wet van 5 maart 1965, die de wet van 9 juli 1957 wijzigde, de rechtbanken van Brussel uitsluitend bevoegd zouden zijn, en na verder geconstateerd te hebben dat op 14 december 1977 de leners, hoewel woonachtig in het gerechtelijk arrondissement Antwerpen en hoewel de overeenkomst daar werd gesloten, door eiseres gedagvaard werden voor de Rechtbank van Eerste Aanleg te Brussel tot betaling van het ingevolge de leningsovereenkomst nog verschuldigd saldo, zulks op grond van voormeld bevoegdheidsbeding — beslist dat ten deze de Rechtbank van Eerste Aanleg te Brussel onbevoegd was en de vordering naar de Rechtbank van Eerste Aanleg te Antwerpen verwijst, zulks op grond: dat artikel 628, meer bepaald 8°, van het Gerechtelijk Wetboek de uitsluitende bevoegdheid geeft aan de rechter van de woonplaats van de koper of de lener om kennis te nemen van een vordering betreffende een verkoop, een lening op afbetaling of een persoonlijke lening op afbetaling; dat eiseres ten onrechte stelde dat, aangezien het ging om een lening ten bedrage van 500.000 frank, deze lening krachtens artikel 2 van het koninklijk besluit van 23 december 1957, buiten de toepassing viel van de wet van 9 juli 1957, en bijgevolg eveneens onttrokken was aan de toepassing van artikel 628, meer bepaald 8°, van het Gerechtelijk Wetboek, en beslist dat deze dwingende bepaling van het Gerechtelijk Wetboek algemeen is en in geen beperkingen voorziet,

terwijl de bepaling van voormeld artikel 628, meer bepaald 8°, van het Gerechtelijk Wetboek, slechts toepassing vindt op verkopen, leningen of persoonlijke leningen op afbetaling, in zoverre de kopers of leners bedoeld worden in artikel 1 van voormelde wet van 9 juli 1957, en door de bepalingen van die wet beschermd zijn, hetgeen ten deze niet het geval was, aangezien het ging om een lening ten bedrage van 500.000 frank en, luidens voormeld artikel 2 van het koninklijk besluit van 23 december 1957, genomen overeenkomstig de bepalingen van voormeld artikel 2, meer bepaald 5°, van de wet van 9 juli 1957, en opeenvolgend

gewijzigd als gezegd, de bepalingen van de wet van 9 juli 1957 niet van toepassing waren op 5 juni 1975, datum van de lening, en op 14 december 1977, datum van de inleidende dagvaarding, nu het ging om verkopen, leningen of persoonlijke leningen op afbetaling waarvan het bedrag 200.000 frank of 300.000 frank overtrof:

Overwegende dat luidens artikel 628, 8°, van het Gerechtelijk Wetboek, als gewijzigd bij artikel 33 van de wet van 15 juli 1970, wanneer het gaat om een vordering betreffende een verkoop, een lening op afbetaling of een persoonlijke lening op afbetaling, de rechter van de woonplaats van de koper of van de lener alleen bevoegd is om van die vordering kennis te nemen;

Overwegende dat uit die bepaling niet blijkt dat die bevoegdheidsregel uitsluitend geldt voor die verkopen, leningen op afbetaling of persoonlijke leningen op afbetaling welke onder de toepassing vallen van de wet van 9 juli 1957 tot regeling van de verkoop op afbetaling en van zijn financiering, aangevuld en gewijzigd bij de wet van 5 maart 1965;

Dat het middel faalt naar recht;

(...)

NOOT—*Territoriale bevoegdheid inzake afbetalingsovereenkomsten*

De rechtsleer beperkt doorgaans de werkingsfeer van art. 628, 8°, Ger. W. tot de gevallen die geregeld worden in de wetten van 9 juli 1957 en 5 maart 1965 (De Leval, G., noot onder Luik 20 december 1979, *Jur. Liège*, 1979-80, 98; Fettweis, A., *Bevoegdheid*, Antwerpen, 1971, 315, nr. 577; Fettweis, A., Kohl, A., en De Leval, G., *Droit judiciaire privé*, I, 1980, 157, nr. 164, c; Laenens, J., «Overzicht van rechtspraak. De bevoegdheid», *T.P.R.*, 1979, 351, nr. 243 en *De bevoegdheidsovereenkomsten naar Belgisch recht*, Antwerpen, 1981, 10-11, nr. 25). Bovenstaand arrest breidt de toepassing van art. 628, 8°, Ger. W. uit tot de niet door voormelde wetten gereguleerde afbetalingscontracten (zie art. 2 Afbetalingswet). De juistheid van dit standpunt kan betwijfeld worden.

Terwijl art. 43ter Bevoegdheidswet 25 maart 1876 (ingevogd bij art. 22, § 2, wet 9 juli 1957) uitdrukkelijk naar de Afbetalingswet verwees, bevat art. 628, 8°, Ger. W. inderdaad geen enkele verwijzing naar deze wet. Art. 33 wet 15 juli 1970 bracht echter art. 628, 8°, Ger. W. in overeenstemming met de bepalingen van de wet 5 maart 1965 tot wijziging van de wet 9 juli 1957. In de oorspronkelijke redactie van art. 628, 8°, Ger. W. werd immers geen rekening gehouden met deze wet, die de persoonlijke lening op afbetaling regelde. Uit de parlementaire voorbereiding van de wet 15 juli 1970 blijkt voldoende dat art. 628, 8°, Ger. W. enkel van toepassing is op de door de Afbetalingswet beheerste afbetalingsovereenkomsten (*Parl. St. Kamer*, 1969-70, nr. 666/1 en 6; Cerexhe, E., en Verstraete, B., *La vente à tempérament et son financement dans le Marché Commun*, Brussel, 1971, II, 187, nr. 226; Van den Berghe, J., en De Caluwé, A., *Afbetalingsovereenkomsten*, A.P.R., 1975, 484, nr. 1230; Van Lierde, H., «Les opérations à tempérament visées par la loi du 9 juillet 1957 (1957-1982)», *J.T.*, 1983, 79, nr. 81).

Jean Laenens

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 29 APRIL 1982

Voorzitter : ridder de Schaetzen

Raadsheer-rapporteur : de h. Stranard

Eerste advocaat-generaal : de h. Charles

Advocaten : mrs. Van Ryn en Bützler

Burgerlijke rechtspleging — Tussengeschillen — Ambtshalve wijziging van de oorzaak van de eis — Art. 807 Ger. W. — Rechten van verdediging.

De rechter die ambtshalve de oorzaak van de vordering wijzigt, schendt art. 807 Ger. W. en miskent het beginsel inzake de eerbiediging van het recht van verdediging.

B. t/ P.V.B.A. Agence H. e.a.

Gelet op het bestreden arrest, op 6 mei 1981 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen ;

Over het middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 1319, 1320, 1321 van het Burgerlijk Wetboek, 774, 807 van het Gerechtelijk Wetboek, uit de miskennis van het algemeen rechtsbeginsel van het recht van verdediging, en uit de schending van de artikelen 130, inzonderheid vijfde lid, van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen, gewijzigd bij artikel 23 van de wet van 6 maart 1973, en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest «zegt dat de arbeidsovereenkomst voor bedienden die op 15 november 1977 door wijlen Franciscus H. in naam van de P.V.B.A. Agence H. (thans eerste verweerster) met Paul B. (thans eiser) werd gesloten, ten aanzien van laatstgenoemde vennootschap nietig is en geen uitwerking heeft», en eiser veroordeelt om alle lonen terug te geven die hem krachtens die overeenkomst zijn betaald op grond dat «het orgaan van een vennootschap dat zijn bevoegdheden overschrijdt, de rechtspersoon niet verbindt ; dat Franciscus H. ten deze, door het sluiten van de bewuste overeenkomst, die duidelijk strijdig is met de belangen van de vennootschap waarvan hij zaakvoerder was, de hem toevertrouwde bevoegdheden van zaakvoerder ten eigen nutte heeft aangewend ; hij zijn bevoegdheden heeft overschreden en dat de aldus aangegane verbintenis, ten aanzien van de vennootschap, geen enkele uitwerking kan krijgen»,

(...)

Overwegende dat uit de gedinginleidende dagvaarding en uit de conclusies van de verweersters, oorspronkelijk eiseressen, Barbe H. en Carine H. voor het hof van beroep, volgt dat zij de nietigverklaring hebben gevraagd van de overeenkomst van huur van diensten tussen de P.V.B.A. Agence H. en eiser, beiden oorspronkelijk verweerders in de hoofdzaak, en hun rechtsvordering hebben laten steunen, enerzijds in de eerste plaats op artikel 1167 van het Burgerlijk Wetboek, onder aanvoering dat de schuldeisers, ingevolge die wetsbepaling, in eigen naam kunnen opkomen tegen de handelingen die verricht zijn met bedrieglijke benadeling van hun rechten, en dat de eiseres Barbe H. (thans verweerster) krachtens de wet, voor haar voorbehouden erfdeel schuldeiser van de nalatenschap van wijlen H.

is en de nietigverklaring kan vragen van de genoemde overeenkomst, die wijlen H. als zaakvoerder van de P.V.B.A. Agence H. met B. heeft gesloten, anderzijds, subsidiair, op het feit dat die overeenkomst voor eiser een onrechtstreeks voordeel is een gift gelijk, die het wettig voorbehouden erfdeel van de tweede verweerster aantast en moet ingekort worden ; dat bovendien, in meer bijkomende orde, de oorspronkelijke eiseressen hebben aangevoerd dat die voor een duur van tien jaar gesloten overeenkomst geacht moest worden voor een onbepaalde tijd te zijn gesloten met toepassing van de wetten betreffende de arbeidsovereenkomst voor bedienden ;

Dat de verweerster de P.V.B.A. Agence H., die voor de eerste rechter in tussenkomst is opgeroepen, de stelling van de oorspronkelijke eiseressen is bijgevalen en de nietigverklaring, of althans de beëindiging van de overeenkomst heeft gevraagd zonder haar vordering te laten steunen op andere gronden dan die welke werden aangevoerd door de oorspronkelijke eiseressen die haar in tussenkomst hadden opgeroepen ;

Overwegende dat het arrest, na beslist te hebben dat de verweersters Barbe H. en Carine H. niet bevoegd zijn om persoonlijk de nietigverklaring van de overeenkomst te vragen, hun vordering afwijst en uitspraak doet over de vordering van de P.V.B.A. Agence H., daarbij impliciet steunend op de bepaling van het laatste lid van artikel 130 van de bij koninklijk besluit van 30 november 1935 gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen, en vaststelt «dat Franciscus H. ten deze, door het sluiten van bewuste overeenkomst die duidelijk strijdig is met de belangen van de vennootschap waarvan hij zaakvoerder was, de hem toevertrouwde bevoegdheden van zaakvoerder ten eigen nutte heeft aangewend ; dat hij zijn bevoegdheden heeft overschreden en dat de aldus aangegane verbintenis, ten aanzien van de vennootschap, geen enkele uitwerking kan krijgen» en beslist dat de arbeidsovereenkomst voor bedienden die door wijlen Franciscus H. met eiser is gesloten, nietig is ten aanzien van de P.V.B.A. Agence H. en dat eiser veroordeeld wordt om aan de verwerende vennootschap alle lonen terug te geven die hem ingevolge die overeenkomst zijn betaald, samen met de gerechtelijke rente sedert de datum waarop de conclusie is neergelegd waarbij de vordering werd ingesteld ;

Dat het arrest aldus zijn beslissing hierop grondt dat het sluiten van genoemde overeenkomst buiten het doel van de verwerende vennootschap valt omdat wijlen Franciscus H. de bevoegdheden die hem als zaakvoerder werden toevertrouwd ten eigen nutte heeft aangewend, en niet op artikel 1167 van het Burgerlijk Wetboek, noch op de wetsbepalingen inzake de inkorting van een gift die het wettelijk voorbehouden erfdeel aantast, noch op artikel 2, eerste lid, van de gecoördineerde wetten op de arbeidsovereenkomst voor bedienden zoals de verweersters vroegen ;

Overwegende dat uit geen enkel stuk van de rechtspleging blijkt dat de verweersters in de loop van het geding de oorzaak van hun vordering hebben gewijzigd ;

Dat het arrest bijgevolg, door ambtshalve de oorzaak van de vordering te wijzigen, artikel 807 van het Gerechtelijk Wetboek schendt en het beginsel inzake de eerbiediging van het recht van verdediging miskent ;

Dat dit onderdeel van het middel gegrond is ;

(...)

NOOT—Zie Krings, E., en De Coninck, B., «Het ambts-halve aanvullen van rechtsgronden», *T.P.R.*, 1982, 655-682; Van Compennolle, J., «L'office du juge et le fondement du litige», *R.C.J.B.*, 1982, 14-38.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 12 NOVEMBER 1982

Voorzitter: de h. Janssens

Raadsheer-rapporteur: de h. Soetaert

Advocaat-generaal: de h. Tillekaerts

Advocaten: mrs. Bützler en De Gryse

Pacht — Voorkoop — Kennisgeving.

Wanneer art. 51, vierde lid, van de Pachtwet bepaalt dat, bij verkoop uit de hand, de vordering tot indeplaatsstelling verjaart door verloop van drie maanden te rekenen van de kennisgeving van deze verkoop aan de pachter, het noodzakelijkerwijze verwijst naar de kennisgeving van de verkoop, zoals die is geregeld in art. 48, 1, vijfde lid, dat wil zeggen de kennisgeving die na het verlijden van de akte van verkoop wordt gedaan door de instrumenterende ambtenaar, met vermelding van de prijs en de voorwaarden van de verkoop.

De W. e.a./ Gemeente P. e.a.

Gelet op het bestreden vonnis, op 27 maart 1981 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van Eerste Aanleg te Brussel;

Over het middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 48.1, 51, vierde lid, van de wet van 4 november 1969 (artikel I), op de landpacht, die afdeling 3 van hoofdstuk II van titel VIII van boek III van het Burgerlijk Wetboek uitmaakt en, voor zoveel nodig, 1319, 1320, 1322 van het Burgerlijk Wetboek en 97 van de Grondwet,

doordat het aangevochten vonnis, na te hebben gesteld dat het feit dat de verweerders bij aangetekende brieven van 31 december 1976 aan de eisers kennis hadden gegeven van de verkoop van het door deze laatsten gepachte goed, een kennisgeving in de zin van artikel 51, vierde lid, van de Pachtwet uitmaakte en dat de eisers tevergeefs opmerken dat deze kennisgeving niet voldeed aan de voorwaarden van artikel 48 van de Pachtwet, aangezien dit artikel het geval behandelt waarin de eigenaar van een gepacht goed dit goed wil verkopen aan iemand anders dan de pachter, terwijl artikel 51 van de Pachtwet het geval behandelt waarin de eigenaar het gepachte goed heeft verkocht met miskenning van de rechten van voorkoop van de pachter, en, na aldus te kennen te hebben gegeven dat de kennisgeving waarvan sprake is in artikel 51, vierde lid, van de Pachtwet niet dezelfde is als die geregeld door artikel 48 van de Pachtwet, beslist, met toepassing van artikel 51, vierde lid, van de Pachtwet, dat de vordering tot indeplaatsstelling van de eisers was verjaard op 30 maart 1977, en om die reden het vonnis van de eerste rechter, dat de vordering van de eisers om in de plaats te worden gesteld van de gemeente Pepingen, die, met miskenning van hun recht van voor-

koop, het door hen gepachte goed had gekocht, ongegrond had verklaard, bevestigt voor zover het uitspraak deed over deze vordering tot indeplaatsstelling van de eisers,

terwijl, eerste onderdeel, wanneer artikel 51, vierde lid, van de Pachtwet van 4 november 1969 bepaalt dat in geval van verkoop uit de hand de vordering tot indeplaatsstelling verjaart door verloop van drie maanden te rekenen van de kennisgeving van deze verkoop aan de pachter, dit artikel noodzakelijkerwijze verwijst naar de kennisgeving van de verkoop, zoals die is geregeld door artikel 48.1, vijfde lid, van de Pachtwet van 4 november 1969, te weten de kennisgeving die wordt gedaan door de instrumenterende ambtenaar met vermelding van de prijs en de voorwaarden van de verkoop; zodat het aangevochten vonnis, door te stellen dat het begrip «kennisgeving» van artikel 51, vierde lid, niet overeenstemt met de kennisgeving zoals die wordt geregeld door artikel 48 van de Pachtwet van 4 november 1969, en een eenvoudig aangetekend schrijven uitgaande van de partijen betrokken bij de verkoop van het gepachte goed, en waardoor de pachter slechts op de hoogte gebracht wordt van het bestaan van deze verkoop zonder dat hem daarin de prijs of de verkoopsvoorwaarden worden medegedeeld, een kennisgeving in de zin van artikel 51, vierde lid, van de Pachtwet van 4 november 1969 uitmaakt, dit begrip «kennisgeving», voorkomend in artikel 51, vierde lid, van de Pachtwet van 4 november 1969, miskent (schending van de artikelen 51, vierde lid, en 48.1 van de Pachtwet van 4 november 1969);

(...)

Over het eerste onderdeel:

Overwegende dat, wanneer artikel 51, vierde lid, van de Pachtwet bepaalt dat, bij verkoop uit de hand, de vordering tot indeplaatsstelling verjaart door verloop van drie maanden te rekenen van de kennisgeving van deze verkoop aan de pachter, het noodzakelijkerwijze verwijst naar de kennisgeving van de verkoop, zoals die is geregeld in artikel 48.1, vijfde lid, van dezelfde wet, dat wil zeggen de kennisgeving die na het verlijden van de akte van verkoop wordt gedaan door de instrumenterende ambtenaar, met vermelding van de prijs en de voorwaarden van de verkoop;

Dat het bestreden vonnis, door er anders over te oordelen, de evengenoemde wetsbepalingen schendt;

Dat het onderdeel gegrond is;

(...)

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 19 NOVEMBER 1982

Voorzitter: de h. Janssens

Raadsheer-rapporteur: de h. Soetaert

Advocaat-generaal: mevr. Liekendael

Advocaten: mrs. De Gryse en Houtekier

Erfdienstbaarheid — Verjaring.

De bevrijdende verjaring van een niet-voortdurende erfdienstbaarheid wordt gestuit door iedere uitoefening er-

van, onverschillig of die erfdiensbaarheid door de eigenaar van het heersend erf, zijn huurder, zijn aangestelde of eenvoudig door een derde wordt uitgeoefend.

Voor de stuiting is vereist dat de bedoelde erfdiensbaarheid wordt uitgeoefend en niet een andere erfdiensbaarheid.

V. e.a. t/ O.

Gelet op het bestreden vonnis, op 12 maart 1981 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van Eerste Aanleg te Mechelen;

Over het vierde middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 706, 708, 709, 1317, 1319, 1320, 1322 en 2244 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat de rechtbank beslist dat de conventionele erfdiensbaarheid, waarvan het bestaan wordt aangenomen, nog niet was verjaard, op grond: «... dat de ongegrondheid van het door de appellanten (de eisders) ingeroepen middel dat het door geïntimeerde (verweerder) opgevorderde recht van wegenis teniet is gegaan door verjaring wegens dertigjarig onbruik resulteert uit hun conclusie zelf, waarin zij stellen dat de duidelijke sporen van een weg teweeggebracht werden door het gebruik ervan van wijlen V. (rechtsvoorganger van de appellanten) (de eisders), destijds ook eigenaar van de percelen 8a en b en huurder van het perceel nummer 7; als landbouwer gebruikte hij de uitweg als volgt aan te duiden op het plan CA - AB - BD - DE dus in de richting van de Beukheuvel en langs perceel E6 (eigendom van geïntimeerde) (verweerder); ... dat de rechtsvoorganger van de appellanten (de eisders) dit recht van overgang putte uit dezelfde vestigingstitel als die van geïntimeerde (verweerder); dat niet kan worden aangenomen dat door dertigjarig onbruik voor een bepaald heersend erf het recht van overgang zou tenietgaan door verjaring wanneer andere heersende erven alsnog of in elk geval nog in de laatste dertig jaar van dezelfde wegenis over het lijdend erf van de appellanten (de eisders) gebruik hebben gemaakt; dat het gebruik van de weg gegrond op dezelfde titel, door of namens de eigenaars van andere heersende erven de verjaring ook stuit voor de tussenliggende heersende erven welke op hun beurt voor de verder liggende erven lijdend erf zijn; dat ook het opeisen van het recht van overgang bij dagvaarding van 19 november 1973 een daad van stuiting vormt»;

terwijl, eerste onderdeel, (...) tweede onderdeel, luidens artikel 706 van het Burgerlijk Wetboek, een erfdiensbaarheid tenietgaat door het niet uitoefenen daarvan gedurende dertig jaar en door artikel 708 van het Burgerlijk Wetboek wordt bepaald dat de wijze van gebruik van een erfdiensbaarheid verjaart evenals de erfdiensbaarheid zelf en op gelijke manier, wat inhoudt dat de verjaring met betrekking tot elke erfdiensbaarheid afzonderlijk moet worden beoordeeld, behalve wanneer het erf ten voordele waarvan de erfdiensbaarheid gevestigd is, overeenkomstig artikel 709 van het Burgerlijk Wetboek, aan verscheidene eigenaars onverdeeld toebehoort; nu door de rechtbank wordt vastgesteld dat verweerder een beroep kon doen op een conventionele erfdiensbaarheid van overgang, impliciet doch zeker door de rechtbank wordt aangenomen dat zijn erf heersend is jegens het erf van de eisders en de vaststelling van de rechtbank dat er voor het erf van de eisders eveneens

een erfdiensbaarheid van overgang ten laste van het erf van verweerder bestaat — overigens, volgens de rechtbank, op dezelfde titel gegrond — inhoudt dat er twee afzonderlijke erfdiensbaarheden bestaan; zodat de verjaring, nu er geen sprake was van medeïgendom van het heersende erf, met betrekking tot elke erfdiensbaarheid van doorgang afzonderlijk diende te worden beoordeeld en de rechtbank derhalve niet zonder schending van de artikelen 706, 708, 709 van het Burgerlijk Wetboek heeft kunnen beslissen dat het gebruik van de weg, gegrond op dezelfde titel, door of namens de eigenaars van andere heersende erven de verjaring ook stuit voor de tussenliggende heersende erven, die op hun beurt voor de verder liggende erven lijdend erf zijn (schending van de artikelen 706, 708 en 709 van het Burgerlijk Wetboek);

(...)

Wat het tweede onderdeel betreft:

Overwegende dat de bevrijdende verjaring van een niet-voortdurende erfdiensbaarheid gestuit wordt door iedere uitoefening ervan, onverschillig of die erfdiensbaarheid door de eigenaar van het heersend erf, zijn huurder, zijn aangestelde of eenvoudig door een derde wordt uitgeoefend;

Overwegende echter dat voor de stuiting vereist is dat de bedoelde erfdiensbaarheid wordt uitgeoefend en niet een andere erfdiensbaarheid;

Dat ook wanneer de zate van een contractuele erfdiensbaarheid van overgang ten bate van het ene heersende erf overeenstemt, al was het geheel, met de zate van een andere erfdiensbaarheid van overgang ten bate van een ander heersend erf, de uitoefening van de ene erfdiensbaarheid over de voor beide eigendommen benutte zate geen uitoefening van de andere erfdiensbaarheid is; dat, wanneer in dat geval de bevrijdende verjaring van de ene erfdiensbaarheid wordt gestuit, daarom niet de verjaring van de andere wordt gestuit;

Dat daaraan niets afdoet dat de twee erfdiensbaarheden in dezelfde akte werden gevestigd, zij het zelfs bij dezelfde clause van die akte;

Overwegende dat de rechtbank op grond van de conclusie van de eisders oordeelt dat «V., destijds ook eigenaar van de percelen 8a en b en huurder van het perceel E», als landbouwer de overgang gebruikte «als volgt aan te duiden op het plan: CA-AB-BD-DE, dus in de richting van de Beukheuvel en langs perceel E 6, eigendom van (verweerder)»;

Dat de rechtbank niet vaststelt dat V. ook de erfdiensbaarheid van overgang die bestond ten bate van het heersend erf van de verweerder, uitoefende;

Dat de rechtbank artikel 706 van het Burgerlijk Wetboek schendt door te oordelen dat de bevrijdende verjaring van de onderwerpelijke erfdiensbaarheid werd gestuit door de uitoefening van een andere erfdiensbaarheid, ten bate van een ander heersend erf;

Dat het onderdeel gegrond is;

(...)

HOF VAN CASSATIE*1e KAMER — 4 FEBRUARI 1983*

Voorzitter: de h. Janssens

Raadsheer-rapporteur: de h. Soetaert

Advocaat-generaal: de h. Declerck

Advocaat: mr. De Baeck

Belasting over de toegevoegde waarde — Levering van diensten — Schadevergoeding wegens niet-nakoming van verbintenissen.

Met betrekking tot de levering van diensten zijn aan de belasting over de toegevoegde waarde alleen onderhevig de leveringen van diensten vermeld in art. 18 B.T.W.-Wetboek en de krachtens art. 19 met zodanige levering gelijkgestelde handelingen.

Schadevergoeding wegens niet-nakoming van verbintenissen wordt in die artikelen niet vermeld.

F. t/ P.V.B.A. I.

Gelet op het bestreden arrest, op 13 april 1981 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen;

(...)

Over het tweede middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 6, 1131 en 1133 van het Burgerlijk Wetboek, 1, 2, 3, 18 en 19 van de wet van 3 juli 1969, zoals nadien gewijzigd, tot invoering van het Wetboek van de Belasting over de Toegevoegde Waarde,

doordat de tussen partijen gesloten overeenkomst van 28 oktober 1977 bepaalt dat, in geval van voortijdige verbreking van de exclusieve verkoopopdracht door eiser, een forfaitaire schadevergoeding verschuldigd is van 10 pct., vermeerderd met de B.T.W., op de verkoopprijs, en doordat het arrest, na te hebben beslist dat eiser eenzijdig door zijn daad zelf een einde maakte aan het gesloten contract, de oorspronkelijke vordering van verweerder ontvankelijk en gegrond verklaart en eiser veroordeelt tot betaling van de contractueel bedongen schadevergoeding van 155.000 frank vermeerderd met de B.T.W. (14 pct.) hierop ten bedrage van 21.700 frank, samen de som van 176.700 frank, zulks op grond dat eiser, door het feit dat hij eenzijdig door zijn daad zelf een einde maakte aan het gesloten contract, contractueel gehouden is tot de overeengekomen schadevergoeding en dat de levering van diensten onderworpen is aan de B.T.W.,

terwijl, eerste onderdeel, luidens artikel 1 van het Wetboek van de Belasting over de Toegevoegde Waarde, ingevoerd door de wet van 3 juli 1969 en nadien gewijzigd, de belasting over de toegevoegde waarde (B.T.W.) een omzetbelasting is die geheven wordt onder de voorwaarden en met inachtneming van de regels van dat wetboek, en aan die belasting slechts onderworpen zijn de leveringen van goederen en diensten die in de artikelen 2 en 3 van hetzelfde wetboek worden opgesomd en, wat de levering van diensten betreft, door de artikelen 18 en 19 van hetzelfde wetboek nader worden verduidelijkt, zonder dat hieronder begrepen is de forfaitaire schadevergoeding die door een schuldenaar verschuldigd is wegens een door hem begane contractbreuk, zodat het arrest, door eiser te veroordelen

tot betaling van een bedrag van 21.700 frank B.T.W. op de door hem verschuldigde schadevergoeding van 155.000 frank, zoals die contractueel werd bedongen, op grond «dat de levering van diensten onderworpen is aan de B.T.W.», voornoemde bepalingen van het B.T.W.-Wetboek miskent (schending van de artikelen 1, 2, 3, 18 en 19 van de wet van 3 juli 1969 tot invoering van het Wetboek van de Belasting over de Toegevoegde Waarde);

tweede onderdeel, het beding in de tussen partijen gesloten overeenkomst van 28 oktober 1977, waarin wordt bepaald dat in geval van voortijdige verbreking van de exclusieve verkoopopdracht door eiser, deze laatste aan verweerder een forfaitaire schadevergoeding verschuldigd is van 10 pct., vermeerderd met de B.T.W., op de verkoopprijs, als nietig dient te worden beschouwd wegens strijdigheid met de bepalingen van het B.T.W.-Wetboek, die van openbare orde zijn, en derhalve door het arrest niet mocht worden toegepast, daar de partijen aldus een bepaalde verrichting, te weten het verschuldigd zijn van een contractueel bedongen schadevergoeding wegens contractbreuk, aan de B.T.W. onderwerpen, hoewel deze niet eraan onderworpen is (schending van alle in het middel aangehaalde wetsbepalingen):

Overwegende dat het arrest eiser veroordeelt tot betaling van de in de overeenkomst bedoelde belasting over de toegevoegde waarde ad 14 pct. berekend op het bedrag van de schadevergoeding, zoals in de overeenkomst bedongen, en zulks enkel op grond «dat de levering van diensten onderworpen is aan de B.T.W.»;

Overwegende dat aan de genoemde belasting alleen onderhevig zijn de leveringen van diensten vermeld in artikel 18 van het Wetboek van de Belasting over de Toegevoegde Waarde en de krachtens artikel 19 van dat wetboek met zodanige levering gelijkgestelde handelingen; dat schadevergoeding wegens niet-nakoming van verbintenissen in die artikelen niet vermeld wordt;

Dat het arrest door zijn voormelde consideransen de beslissing dat het bedrag van de bedoelde schadevergoeding verschuldigd is wegens het leveren van een dienst in de zin van het wetboek en dat het beding desaan gaande om die enkele reden moet worden nagekomen, niet wettelijk verantwoordt;

Dat het middel in zoverre gegrond is;

(...)

NOOT—Vgl. met wat A. Cloquet reeds in 1954 over «schadevergoeding uit overeenkomst» schreef in *Factuur*, A.P.R., nrs. 40-42.

HOF VAN CASSATIE*3e KAMER — 21 MAART 1983*

Voorzitter: de h. Delva

Raadsheer-rapporteur: de h. Rauws

Advocaat-generaal: de h. Lenaerts

Advocaat: mr. Bayart

Vonnissen en arresten — Taak van de rechter — Ambtshalve aanvullen van redenen — Uitspraak over niet gevorderde zaken — Onderscheid.

De rechter mag ambtshalve de door de partijen voorgedragen redenen aanvullen wanneer hij enkel steunt op feiten die regelmatig aan zijn beoordeling zijn voorgelegd, en hij noch het voorwerp noch de oorzaak van de eis wijzigt.

Wanneer de rechter aldus zijn beslissing laat steunen op een ambtshalve aangevoerde reden, spreekt hij zich niet uit over niet gevorderde zaken en beslecht hij geen betwisting die niet aan zijn oordeel is onderworpen.

Rijksfonds voor de Sociale Reclassering van de Mindervaliden t/ T.

Gelet op het bestreden arrest, op 9 maart 1981 door het Arbeidshof te Gent, afdeling Brugge, gewezen;

Over het middel, afgeleid uit de schending van artikel 1138, meer bepaald 2°, van het Gerechtelijk Wetboek en van het algemeen rechtsbeginsel luidens hetwelk de rechter geen uitspraak mag doen over niet gevorderde zaken en geen betwisting in het geding mag brengen welke door geen van de partijen is opgeworpen,

doordat het arrest — na geconstateerd te hebben: dat bij beslissingen van eiser van 25 januari 1974, 4 maart 1976 en 6 januari 1977 aan verweerster voor een periode van vijf jaar een tegemoetkoming werd toegekend voor de aankoop van bepaalde hygiënische produkten; dat eiser bij schrijven van 7 augustus 1978 aan verweerster meedeelde dat, ingevolge de beschikkingen van het ministerieel besluit van 27 september 1977, met ingang van 1 maart 1978 aan die tegemoetkoming een einde werd gemaakt; dat, op beroep van verweerster tegen die kennisgeving, de Arbeidsrechtbank te Brugge bij vonnis van 19 mei 1980 voor recht had gezegd dat eiser na 1 maart 1978 verder gehouden was totale tegemoetkoming in de kosten van aankoop van voormelde hygiënische produkten te verlenen — het beroepen vonnis vernietigt, verklaart dat de mededeling van 7 augustus 1978 geen administratieve beslissing uitmaakt, en voor recht zegt dat de drie voormelde vroegere administratieve beslissingen van eiser van kracht blijven,

terwijl, nu het beroepen vonnis van 19 mei 1980 de vordering van verweerster gegrond heeft verklaard, welke strekte tot vernietiging van de administratieve beslissing van eiser van 7 augustus 1978, nu het hoger beroep door eiser tegen dat vonnis ingesteld ertoe strekte bedoelde beslissing van eiser rechtsgeldig te horen verklaren, en nu verweerster, in haar conclusie voor het arbeidshof genomen, vroeg dat het beroepen vonnis in al zijn beschikkingen zou worden bevestigd, hieruit volgt dat, door te beslissen zoals is gezegd, het arrest, in strijd met de hiervoren aangegeven wettelijke bepaling en het algemeen rechtsbeginsel, uitspraak doet over wat niet was gevorderd en van ambtswege een betwisting in het geding brengt welke geen van de partijen had aangevoerd, namelijk die betreffende het feit of de mededeling van eiser van 7 augustus 1978 een administratieve beslissing uitmaakt:

Overwegende dat uit de stukken waarop het Hof vermag acht te slaan blijkt dat de vordering van verweerster was gericht tegen de beslissing van 7 augustus 1978, waarbij aan

verweerster slechts een tegemoetkoming van 21.019 frank werd toegekend op een factuur van 30.864 frank betreffende cellulose watten, plasticen broeken en onderleggers, en waarbij haar tevens vanaf 1 maart 1978 elke verdere tegemoetkoming voor die prestaties werd ontzegd op grond van het ministerieel besluit van 27 september 1977;

Overwegende dat verweerster bij conclusie stelde: dat haar uitgaven voor 1978 10.500 frank bedroegen en dat geen enkele wetsbepaling eiser toelaat daarvan slechts een zesde — 824 frank, volgens verweerster — te vergoeden; dat de stopzetting van de tegemoetkoming vanaf 1 maart 1978 strijdig is met artikel 50 van het koninklijk besluit van 5 juli 1963 betreffende de sociale reclassering van de mindervaliden;

Overwegende dat het arrest oordeelt dat ter zake geen administratieve beslissing werd getroffen en voor recht verklaart dat de beslissingen van eiser van 25 januari 1974, 4 maart 1976 en 6 januari 1977 van kracht blijven, omdat de brief van 7 augustus 1978 niet als een beslissing uitgaande van eiser kan worden beschouwd, maar enkel een interpretatie van het ministerieel besluit van 27 september 1977 inhoudt gegeven door het hoofd van het provinciaal bureau;

Dat het arrest aldus zijn beslissing grondt op een door verweerster niet voorgedragen reden;

Overwegende dat de rechter ambtshalve de door de partijen voorgedragen redenen mag aanvullen wanneer hij enkel steunt op feiten die regelmatig aan zijn beoordeling zijn voorgelegd, en noch het voorwerp noch de oorzaak van de eis wijzigt;

Overwegende dat het middel niet aanvoert dat het arbeidshof het voorwerp of de oorzaak van de eis wijzigt;

Dat het arrest steunt op de brief die de aangevochten beslissing inhield en die regelmatig was overgelegd;

Dat de rechters, door hun beslissing te laten steunen op een ambtshalve aangevoerde reden afgeleid uit gegevens die regelmatig aan hun oordeel waren voorgelegd, zich niet uitspreken over niet gevorderde zaken en geen betwisting beslechten die niet aan hun oordeel was onderworpen;

Dat het middel niet kan worden aangenomen;

(...)

NOOT—Zie Cass., 22 oktober 1982, *R.W.*, 1982-83, 2186, met noot van P. Lemmens, en Cass., 24 september 1982, *ib.*, 2470.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

5e KAMER — 30 NOVEMBER 1982

Voorzitter: de h. Janssens

Raadsheren: de hh. Marinus en Van Gelder

Openbaar ministerie: mevr. Van Leuven

Advocaten: mrs. Odeurs, Hermans, Hubrechts en Vloemans loco Van den Heuvel

Faillissement — Nederlander met woonplaats in Nederland drijft handel in België — Bevoegde rechtbank.

Uit art. 20 van het Belgisch-Nederlands-Verdrag van 28 maart 1925 volgt dat een Nederlander die in Nederland

woont, maar die zijn handelsactiviteit hoofdzakelijk in België heeft, terwijl hij in Nederland slechts een bijkantoor heeft, door de Belgische rechter failliet kan worden verklaard.

C. t/ Mr. Hermans q.q. e.a.

Gelet op het vonnis van de Rechtbank van Koophandel te Tongeren van 7 januari 1982, waardoor appellant ambtshalve failliet werd verklaard;

Gelet op de akte van verzet, betekend op 19 januari 1982, binnen de in art. 473 Faill. W. bepaalde termijn;

Gelet op het verzoekschrift tot vrijwillige tussenkomst, ingediend ter griffie van de Rechtbank van Koophandel te Tongeren op 15 april 1981 door derde geïntimeerde;

Gelet op het verzoekschrift tot vrijwillige tussenkomst op dezelfde griffie ingediend op 27 mei 1982 door geïntimeerde V.;

Gelet op het vonnis waartegen hoger beroep, op tegenspraak gewezen op 28 juni 1982 door de Rechtbank van Koophandel te Tongeren, waardoor het verzet ontvankelijk werd verklaard, waardoor de rechtbank zich bevoegd verklaarde, waardoor het verzet ongegrond werd verklaard en huidig appellant en de tussenkomende partijen in hun respectieve kosten werden verwezen;

Gelet op het verzoekschrift tot hoger beroep, ingediend ter griffie van het Hof van Beroep te Antwerpen op 1 juli 1982;

Overwegende dat appellant en de tussenkomende partijen de «onbevoegdheid» van de rechtbank opwerpen en, subsidiair, de intrekking van het faillissement vorderen;

Overwegende dat de curator q.q. de bevestiging van het vonnis waartegen hoger beroep vraagt en geen incidenteel beroep instelt, zodat de toelaatbaarheid van het verzet en van de tussenkomsten in hoger beroep niet meer ter sprake dient te komen;

Overwegende dat derhalve twee punten nog ter bespreking komen: 1° had de eerste rechter rechtsmacht om het faillissement uit te spreken? 2° zo ja, zijn de voorwaarden tot faillietverklaring vervuld?

1° Overwegende dat appellant van Nederlandse nationaliteit is;

Overwegende dat hij ambtelijk ingeschreven is te Weert in Nederland;

Overwegende dat hij onder de benaming N. een bedrijf van vervaardiging van dekzeilen exploiteerde te Bree, en hij voor die bedrijvigheid ingeschreven was in het handelsregister te Tongeren;

Overwegende dat hij in Nederland (Weert) woont, waar hij eveneens een handel drijft;

Overwegende dat volgens artikel 20 van het Nederlands-Belgisch Verdrag van 28 maart 1925 betreffende de betrekkelijke rechterlijke bevoegdheid, het faillissement, het gezag en de tenuitvoerlegging van rechterlijke beslissingen, scheidsrechterlijke uitspraken en authentieke akten, het gerecht van de woonplaats van de koopman bij uitsluiting bevoegd is om deze koopman failliet te verklaren;

Overwegende dat dit verdrag in België goedgekeurd werd door de wet van 16 augustus 1928 (*Belgisch Staatsblad* 27 juli 1929);

Overwegende dat dit verdrag opgeheven zou worden door het Beneluxverdrag van 24 november 1961 (op 10 mei

1963 door België bekrachtigd), doch dit Beneluxverdrag niet in werking is getreden (Fettweis A., *De Bevoegdheid*, nr. 436; Cloquet A., *Les Nouvelles, Droit commercial*, IV, nrs. 1063 e.v.);

Overwegende dat volgens artikel 55 van het Europees Verdrag betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken van 27 september 1968 (W. 13 jan. 1971) het Verdrag van 28 maart 1925 evenals het Beneluxverdrag van 24 november 1961 door dat van 27 september 1968 vervangen wordt, doch art. 56 van het Verdrag van 27 september 1968 luidt: «De in artikel 55 vermelde verdragen en overeenkomsten blijven van kracht ten aanzien van de onderwerpen waarop dit verdrag niet van toepassing is»;

Overwegende dat volgens art. 1.2 van het Verdrag van 27 september 1968, dit verdrag niet van toepassing is op «het faillissement, akkoorden en andere soortgelijke procedures», waaruit volgt dat er over de toepasselijkheid van het verdrag van 1925 geen twijfel kan bestaan;

Overwegende dat volgens artikel 36 Ger. W., in dit wetboek onder «woonplaats» wordt verstaan: «de plaats waar de persoon op de bevolkingsregisters is ingeschreven als hebbende aldaar zijn hoofdverblijf»;

Overwegende dat, naar intern Belgisch recht, volgens art. 631 Ger. W. de faillietverklaring geschiedt door de rechtbank van de woonplaats van de gefailleerde op het tijdstip van de staking van betaling (zie ook art. 440 Faill. W., waar enkel sprake is van «woonplaats»; de interpretatie die daaraan vroeger gegeven werd, is strijdig met de artikelen 36 en 631 Ger. W.);

Overwegende dat de artikelen 36 en 631 Ger. W. in verband met elkaar dienen te worden gelezen en hieruit blijkt dat de Rechtbank van Koophandel die bevoegdheid heeft om de faillietverklaring uit te spreken, die is van de plaats waar de gefailleerde op de bevolkingsregisters is ingeschreven als hebbende aldaar zijn hoofdverblijf op het tijdstip van de staking van betaling (Cass., 2 februari 1978, *R.W.*, 1977-78, 2651, met noot J. Laenens en noot J. Lievens; Cass., 11 mei 1978, *R.W.*, 1978-79, 1602, met noot J. Laenens);

Overwegende dat, interrechtelijk gezien, over deze oplossing geen twijfel kan bestaan;

Overwegende dat appellant en de vrijwillig tussenkomende partijen benadrukken dat artikel 20 van voormeld verdrag bepaalt dat «het gerecht van de woonplaats van een koopman bij uitsluiting bevoegd is om dezen koopman failliet te verklaren» en dat volgens het Hof van Cassatie (2 feb. 1978, *Arr. Cass.*, 1978, 661) uit de artt. 36 en 631 van het Ger. W. volgt dat de rechtbank van koophandel die bevoegd is om de faillietverklaring uit te spreken die is van de plaats waar de gefailleerde op de bevolkingsregisters is ingeschreven als hebbende aldaar zijn hoofdverblijf op het tijdstip van de staking van betaling;

Overwegende dat de stelling van appellant en van de vrijwillig tussenkomende partijen — rekening houdend met het feit dat appellant in België (Bree) hoofdzakelijk zijn handelsactiviteit (fabricage van tenten) terwijl hij in Nederland (Weert) slechts een bijkantoor (verhuur en/of verkoop van tenten op foto's) heeft — erop neerkomt te beweren dat het mogelijk is dat geen enkele rechtbank van koophandel van België een persoon — die zich in het rechtsgebied van een van de Belgische rechtbanken van koophandel als hande-

laar heeft gevestigd (cf. inschrijving in het handelsregister), die zijn schulden niet meer betaalt en die ophoudt krediet te krijgen — failliet kan verklaren; dat het met andere woorden mogelijk is dat een handelaar hier in België langdurig schulden kan blijven maken zonder dat zijn schuldeisers de bescherming van de faillietverklaring zouden kunnen genieten in België;

Overwegende dat een dergelijke mogelijkheid laten ontstaan of bestaan geenszins de bedoeling is geweest — wel integendeel — van de verdragsluitende Staten op 28 maart 1925;

Overwegende dat de Belgische wetgever niet vermag de werkings- en toepassingsfeer van een verdrag te verschrompelen; dat dit ook de bedoeling niet geweest is van de Belgische wetgever (artt. 36 en 631 Ger. W.) noch van het Hof van Cassatie, aangezien het standpunt van de Belgische wetgever, geëxpliciteerd door het Hof van Cassatie, geldt binnen de interne rechtsorde op het Belgisch grondgebied;

Overwegende dat bovendien en vooral moet benadrukt worden dat het Belgisch-Nederlands Verdrag van 28 maart 1925 in zijn geheel gelezen en toegepast moet worden en dat namelijk art. 20 ervan — expliciet bestemd voor de faillissementsverklaring (in het kader van titel III van het verdrag) — te situeren is in de context van het totale verdrag en dus ook in die van titel I algemene normen inzake territoriale bevoegdheid overeenkomende;

Overwegende dat aldus art. 5, 3°, van het verdrag bepaalt dat «elke fabrikant of handelaar, elke burgerlijke of handelsvennootschap van een der beide landen, die in het ander land een bijkantoor, agentschap of ene gelijksoortige instelling opricht, zal worden beschouwd als hebbende voor de berechting van alle geschillen, betreffende dat bijkantoor, agentschap of instelling, woonplaats gekozen ter plaatse waar deze hun zetel hebben»;

Overwegende dat deze verdragsbepaling toepasselijk is op appellant ten aanzien van wie het «beschouwd worden als hebbende ... woonplaats gekozen ter plaatse» uitdrukkelijk bevestigd wordt door de inschrijving in het handelsregister te Tongeren;

Overwegende dat derhalve, op grond van het Verdrag van 1925, de Rechtbank van Koophandel te Tongeren rechtsmacht had om eventueel een faillissement uit te spreken;

2° Overwegende dat niet betwist wordt dat appellant handelaar was ten tijde van de faillietverklaring;

Overwegende dat, wat de andere twee voorwaarden betreft — staken van betaling en wankelen van het krediet — de motivering van de eerste rechter in het vonnis a quo integraal kan worden overgenomen;

Overwegende dat het feit dat de (waarschijnlijk) voornaamste leverancier nog wil blijven leveren en enkele klanten hun vertrouwen in appellant uitdrukken, evenmin als het feit dat appellant nog een zeker krediet zou kunnen krijgen, dit niet wegneemt dat dit krediet slechts een zeer miniem deel van de schulden zou kunnen wegwerken, zodat er nog een aanzienlijke schuldenlast overblijft die appellant niet kan voldoen;

Overwegende dat de voorwaarden tot faillietverklaring vervuld waren op het ogenblik van de uitspraak;

(...)

NOOT—*Wettelijke definities en wetsinterpretatie — De woonplaats van handelaren en de faillietverklaring*

1. Sinds jaren bestaat er discussie over de vraag of enkel de rechtbank van de woonplaats van de handelaar bevoegd is om deze laatste failliet te verklaren dan wel (ook) de rechtbank van de plaats waar de handelaar zijn commerciële activiteiten ontplooit. Om praktische redenen oordeelde de rechtspraak tot het cassatiearrest van 2 februari 1978 (*R.W.*, 1977-78, 2651 met noten J. Laenens en J. Lievens) vrijwel unaniem dat de rechtbank van koophandel van het arrondissement waar de enige of belangrijkste handelsactiviteiten van de handelaar liggen, het meest aangewezen is om te oordelen over diens staat van faillissement. De wat ongelukkige redactie van de artikelen 36 en 631 Ger. W. ten spijt verklaarden de meeste rechtbanken van koophandel zich bevoegd om handelaren failliet te verklaren die hun woonplaats hadden gevestigd buiten het arrondissement waar zij handel dreven (zie hieromtrent uitvoerig: Coppens, P., en 't Kint, F., «Examen de jurisprudence — Les faillites et les concordats», *R.C.J.B.*, 1979, 346 e.v., de reeds aangehaalde noten van Laenens en Lievens en de noot van H. Galaude onder Antwerpen, 10 november 1975, *R.W.*, 1977-78, 1694). Op louter theoretische — en overigens theoretisch niet zo waterdichte — gronden oordeelde het Hof van Cassatie anders: bevoegd is volgens het Hof enkel de rechtbank van de plaats waar de gefailleerde op de bevolkingsregisters is ingeschreven als hebbende aldaar zijn hoofdverblijf op het tijdstip van de staking van betaling (*Cass.*, 2 febr. 1978, *R.W.*, 1977-78, 2652).

2. Het is niet mijn bedoeling dit cassatiearrest hier nogmaals te bekritisieren. Dit werd reeds voldoende uitvoerig door anderen gedaan (zie de reeds geciteerde literatuur). De rechtsleer is trouwens zeer unaniem en zeer scherp geweest in haar kritiek, de rechtspraak lijkt zich niet zonder meer bij de cassatierechtspraak neer te leggen en ook op wetgevend vlak werden reeds initiatieven genomen om de tekst van art. 631 Ger. W. te herformuleren in de zin van de door het Hof van Cassatie gewraakte rechtspraak (*Wetsvoorstel Havelange, Parl. Besch., Kamer*, 1977-78, nr. 410/1).

Het is wel mijn bedoeling het thans geannoteerde arrest van het Antwerps Hof van Beroep in verband te brengen met het cassatiearrest van 2 februari 1978.

3. In de situatie waarover het Antwerps hof diende te oordelen lagen de zaken wel eningszins anders. Het ging nu niet om een keuze tussen twee Belgische rechtbanken maar om een keuze tussen de Nederlandse rechter van de «officiële» woonplaats en de Belgische rechter van de «commerciële» woonplaats.

Op het eerste gezicht lag deze keuze na het cassatiearrest van 1978 voor de hand: artikel 20 van het Belgisch-Nederlands Verdrag van 28 maart 1925 bepaalt immers dat de rechtbank van de *woonplaats* van de koopman bij uitsluiting bevoegd is om deze koopman failliet te verklaren. Gecombineerd met artikel 36 Ger. W., waarin het begrip woonplaats gedefinieerd wordt («de plaats waar de persoon op de bevolkingsregisters is ingeschreven als hebbende aldaar zijn hoofdverblijf») lijkt het antwoord gegeven te zijn: enkel de Nederlandse rechter is bevoegd.

Deze conclusie was echter voor de gegeven situatie volstrekt onredelijk. Waar gelijkaardige praktische overwegin-

gen ook op louter nationaal vlak de overgrote meerderheid van rechtspraak en rechtsleer hebben doen opteren voor de interpretatie van het begrip woonplaats in de zin van «zakencentrum», is de vrees voor mogelijke misbruiken hier nog veel meer gegrond. Door zijn woonplaats even over de grens te vestigen zou elke handelaar in België volstrekt immuun worden voor een faillietverklaring. Een absurd gevolg van een consequente toepassing van de cassatierechtpraak.

Zoals dit meer dan eens gebeurt, brengt deze redenering «ex absurdo» de rechters ook hier tot een teleologische interpretatie, waarbij afstand genomen wordt van de letterlijke tekst van de wet. Wat anders als «duidelijke tekst» in de ogen van de rechters geen enkele ruimte laat voor interpretatie blijkt nu opeens toch geïnterpreteerd te kunnen en te moeten worden. Enkel de eng legistisch denkende juristen (die in feite slechts «technici» zijn van het recht) zullen zelfs hier het onderscheid niet maken tussen de woorden van de wet en de gedachten die door deze woorden vertolkt worden.

Zoals het Antwerps Hof van Beroep terecht zegt kan het bij het sluiten van het Belgisch-Nederlands Verdrag niet de bedoeling van de verdragsluitende staten geweest zijn een dergelijke mogelijkheid van misbruiken te laten ontstaan of bestaan. Deze «doelstelling» van de verdragspartijen volgt echter niet zozeer voort uit een reëel onderzoek van de wil van deze staten bij het sluiten van het Verdrag in 1925 als wel uit een *gepostuleerde redelijkheid* van de wetgever, in casu de verdragspartijen. Men gaat ervan uit dat de wetgever een bepaalde maatschappelijke ordening op een logische, efficiënte en redelijke wijze heeft willen realiseren. Wanneer de wettekst op het eerste gezicht tot andere conclusies leidt, dan zoekt men via (vooral teleologische) interpretatie tot een ander resultaat te komen dat beter past binnen deze vooropgestelde rationaliteit van de wetgever.

Bij dergelijke redeneringen staat men bij uitstek voor een *eigen inbreng* van de rechters in het interpretatieproces. Deze eigen inbreng is evenwel onvermijdelijk, anders zou de rechtsprekende functie trouwens op termijn volledig door een computer kunnen worden overgenomen. Een dergelijke interpretatie is immers niet een vervalsing van een soort «intrinsieke» betekenis van de wettekst doch enkel een keuze binnen een hele reeks mogelijke alternatieve betekenissen. De rechter kiest dan die betekenis die *binnen het gegeven rechtssysteem* als de meest adequate beschouwd kan worden.

Het dient benadrukt te worden dat we hier niet staan voor een *conflict* tussen rechter en wetgever, waarbij de eerste zich op het terrein van de tweede zou begeven. We staan hier enkel voor de uitoefening zonder meer van de taak van de rechter, maar dan de rechter als intellectueel en niet als automaat.

Dat een wetsinterpretatie in de eerste plaats redelijk dient te zijn, werd trouwens in een gelijkaardige zaak uitdrukkelijk beslist door de Nederlandse Hoge Raad: «dat een *redelijke toepassing* van hetgeen in de leden 2 en 4 van art. 2 Fw. is bepaald i.v.m. art. 14 boek 1 B.W. daarom meebrengt dat, ingeval iemand die, zonder hier te lande over een woonstede te beschikken, aldaar voor zijn beroeps- of bedrijfsuitoefening een kantoor houdt, en dit opheft terwijl hier te lande op dat tijdstip bestaande schulden onbetaald worden gelaten, door de rechtbank binnen welke gebied

dat opgeheven kantoor gevestigd was, failliet kan worden verklaard» (Hoge Raad, 1 juli 1976, *Ned. Jurisprudentie*, 1977, 898, nr. 263). Art. 2 Ned. Fw. luidt: «Indien de schuldenaar zich buiten het Rijk in Europa heeft begeven, is de rechtbank zijner laatste woonplaats bevoegd.» De faillietverklarde handelaar woonde in casu in Spanje. De Hoge Raad vernietigde het arrest van het Hof te Amsterdam, dat de Nederlandse rechtbanken onbevoegd had verklaard om de handelaar in kwestie failliet te verklaren.

4. Wat geldt voor de interpretatie van het Belgisch-Nederlands Verdrag van 1925, geldt uiteindelijk ook voor de interpretatie van de artikelen 36 en 631 Ger. W. De onlogische gevolgen van de interpretatie die het Hof van Cassatie aan deze artikelen meende te moeten geven in zijn arrest van 2 februari 1978, vormen op zich een voldoende aanleiding om te twifelen aan de juistheid van die interpretatie. Door aan de letterlijke bewoordingen van deze wetteksten een absolute waarde toe te kennen miskent het Hof van Cassatie de functie van de taal en de aard van een wettekst. Het Hof laat deze wettekst een eigen leven leiden, geïsoleerd van de door de wetgever geconcipeerde maatschappelijke ordening. Bij een volwaardige wetsinterpretatie dient evenwel met alle mogelijke interpretatiegegevens rekening te worden gehouden. Het ene citaat uit de parlementaire voorbereiding dat het Hof van Cassatie in het arrest van 1978 aanhaalt, weegt dan zeker niet op tegen de overvloedige argumentatie die de rechtspraak en rechtsleer ter ondersteuning van de tegengestelde interpretatie aanvoert (zie bv. J. Lievens in zijn noot onder dit cassatiearrest (*R. W.*, 1977-78, 2654), die tegenover het citaat uit het verslag van de verenigde senaatscommissies een citaat plaatst uit het verslag Van Reepinghen). De interpretatie van het Hof van Cassatie wordt trouwens niet zonder meer «uit de teksten zelf afgeleid», maar is het resultaat van een systematische interpretatie, namelijk de vergelijking en combinatie van de artikelen 36 en 631 Ger. W. De stelling van het Hof is dus niet het resultaat van een «loutere lectuur» van de wetteksten maar het resultaat van de impliciete toepassing van een *interpretatietheorie*, volgens welke een systematische interpretatie een absolute voorrang zou hebben op elke andere interpretatiemethode.

5. Tegen het hier geannoteerde arrest van het Hof van Beroep te Antwerpen is cassatieberoep ingesteld. Heeft het Hof nu slechts de keuze tussen twee weinig aantrekkelijke alternatieven: ofwel terugkomen op zijn stelling van 1978, ofwel van België een paradijs maken voor handelaren met frauduleuze bedoelingen, die zich tegen een faillietverklaring kunnen beveiligen door hun woonplaats in het buitenland te vestigen?

Gelukkig voor het Hof van Cassatie bevat het Antwerps arrest een overweging die het moet mogelijk maken tot het wenselijke interpretatieresultaat te komen zonder daarom noodzakelijkerwijze het standpunt van 1978 te moeten herzien. Het betreft hier de waarde van de definitie die het Gerechtelijk Wetboek in artikel 36 geeft van het begrip «woonplaats» voor de interpretatie van hetzelfde begrip in het Belgisch-Nederlands Verdrag van 1925.

Wellicht omdat het vonnis in eerste aanleg hierover erg uitvoerig is geweest, heeft het hof van beroep zich beperkt tot de nogal summiere vaststelling «dat de Belgische wetgever niet vermag de werkings- en toepassings sfeer van een verdrag te verschrompelen».

Het is inderdaad duidelijk dat de definitie in artikel 36 Ger. W. geen enkele invloed kan hebben op de betekenis van het begrip «woonplaats» in het Belgisch-Nederlands Verdrag. En dit om twee redenen.

Allereerst beperkt artikel 36 Ger. W. de draagwijdte van de gegeven definitie uitdrukkelijk tot het Gerechtelijk Wetboek zelf. Het Hof van Cassatie heeft reeds herhaaldelijk beslist dat dergelijke wettelijke definities een eng toepassingsgebied hebben en zeker niet naar analogie mogen worden toegepast op dezelfde begrippen in andere wetteksten (zie bv. Cass., 26 mei 1972, *R.W.*, 1972-73, 299). Het Hof besliste zelfs dat de definitie van het begrip «cheque» in de artikelen 1 en 2 van de wet van 1 maart 1961 (betreffende de invoering in de Belgische wetgeving van de eenvormige wet op de cheque) niet van toepassing is op artikel 61 van *dezelfde wet* (Cass., 19 januari 1976, *R.W.*, 1976-77, 426). Terloops opgemerkt: het zou dan ook niet inconsequent geweest zijn indien het Hof van Cassatie op 2 februari 1978 had geoordeeld dat de definitie van artikel 36 Ger. W. niet van toepassing is op artikel 631 Ger. W. Meer zelfs: het voorbeeld van de cheque toont aan dat een systematische interpretatie zoals ze ook werd toegepast in het arrest van 1978 geenszins tot logisch dwingende conclusies leidt.

Er is een tweede reden waarom artikel 36 irrelevant is voor de interpretatie van het Belgisch-Nederlands Verdrag. Zoals in het vonnis van de eerste rechter terecht wordt opgemerkt, kan de Belgische wetgever niet eenzijdig de draagwijdte van een verdrag wijzigen. Het staat vast dat in 1925 en minstens tot 1955 het begrip «woonplaats» in beide landen begrepen werd in de zin van «commerciële woonplaats» (zie o.m. Rb. Arnhem, 2 december 1976, *Ned. Jurisprudentie*, 1978, 1070). Noch de Nederlandse, noch de Belgische wetgever kunnen hieraan iets veranderen. Ook het Hof van Cassatie heeft reeds een dergelijk standpunt ingenomen naar aanleiding van de interpretatie van andere verdragsteksten. Het Hof oordeelde onder meer dat het nutteloos zou zijn een verdrag uit te werken dat een internationale wetgeving vastlegt, indien de gerechten van elke staat het volgens hun eigen rechtsbeginselen zouden interpreteren (Cass., 27 januari 1977, *R.W.*, 1978-79, 25).

Het begrip «woonplaats» in het verdrag moet dus geïnterpreteerd worden los van de nadien uitgevaardigde wetgeving. Terecht merkt H. Geinger op dat, bij gebrek aan omschrijving van het begrip in het verdrag zelf, rechtbanken van beide landen zich *ratione loci* bevoegd kunnen verklaren om een handelaar failliet te verklaren (Geinger, H., «Het faillissement en het concordaat in de internationale context», *T.P.R.*, 1982, 139, nr. 42). Dezelfde auteur merkt trouwens op dat, zelfs indien beide landen thans in hun interne rechtsorde de voorkeur lijken te geven aan de burgerlijke woonplaats boven de commerciële woonplaats, het begrip «hoofdverblijf» in Nederland niet noodzakelijk overeenstemt met de plaats waar de handelaar ingeschreven is in de registers van de burgerlijke stand (*o.c.*, *l.c.*). Daar komt dan nog bij dat voor de Nederlandse rechter beslissend zal zijn de woonplaats *ten tijde van het verzoek tot faillietverklaring*, terwijl de Belgische rechter enkel rekening zal houden met de woonplaats van de handelaar *op het ogenblik van de staking van betaling* (zie hierover Polak, M., *Faillissement en surseance van betaling*, Tjeenk Willink, Groningen, 1972, 408).

Verder blijkt dat het in de ogen van de verdragsluitende

partijen niet zo zeer belangrijk was welke rechtbank over de faillietverklaring zou beslissen, dan wel te vermijden dat een insolvente handelaar ofwel in het geheel niet ofwel tweemaal failliet verklaard zou worden. Artikel 25 van het verdrag bepaalt dan ook dat, ingeval een aanvraag tot faillietverklaring wordt ingediend bij rechtbanken in beide landen, de zaak wordt berecht door de rechtbank bij wie zij het eerst is aangebracht, indien deze zich bevoegd verklaart. Dit pleit dus voor de stelling dat rechtbanken van elk van de verdragsluitende partijen zich bevoegd kunnen verklaren om een handelaar failliet te verklaren.

Mark Van Hoecke
UFSAL

HOF VAN BEROEP TE GENT

5e KAMER — 12 JANUARI 1983

Voorzitter: de h. Nuytinck

Raadsheren: de hh. Roose en Top

Advocaten: mrs. Van Hoorde loco Blomme, Gijsemberg,
Remerie loco Van Bruaene en Muyltermans loco Coel

Wegverkeer — Achteruitrijden op autosnelweg — Maneuver — Onvoorzienbare hindernis.

De bestuurder die op een autosnelweg achteruitrijdt, voert een maneuver uit. In de gegeven omstandigheden (zie nader het arrest) was zijn auto, zelfs indien hij op het ogenblik van de botsing stilstond, een onvoorzienbare hindernis voor een achterligger.

N.V. S. e.a. t/ Van der E. e.a.

Het geschil heeft betrekking op een verkeersongeval dat plaatshad te Gent op 9 mei 1975, waarbij twee voertuigen in aanrijding kwamen:

1) de personenwagen bestuurd door Frans S., die om het leven kwam, met als inzittenden zijn echtgenote T., Van B., echtgenote Van der E., die eveneens om het leven kwam en haar zoon Wim Van der E., in het proces vertegenwoordigd door zijn vader Johannes; zijn ziekteverzekeraar is de geïntimeerde D.; N.V. S., is de verzekeraar van de burgerlijke aansprakelijkheid van de bestuurder Frans S.;

2) de tractor met oplegger bestuurd door Sch. voor rekening van zijn werkgever T.

De aanrijding had plaats op de autosnelweg E-3, rijbaan Kortrijk-Antwerpen, even voorbij de splitsing Gent-zeehaven, Antwerpen en Gent-centrum AZ, op de rijbaan richting Antwerpen. De rijbaan is er 8 m breed, verdeeld in twee rijstroken. Er is op de plaats van de botsing geen uitwijkstrook; deze is er wel ongeveer 120 m voorbij die plaats, richting Antwerpen.

Het straf dossier dat op deze aanrijding betrekking heeft, is door de procureur des Konings te Gent geseponeerd. Aan de hand van dat dossier en de dossiers door de partijen overgelegd kunnen de feiten als volgt wedersamengesteld worden:

De twee voertuigen reden aanvankelijk in dezelfde richting Antwerpen, de personenwagen eerst. Op de splitsing moet de bestuurder ervan zich van weg vergist hebben. Volgens de getuige V. is die bestuurder tot aan de hierboven vermelde uitwijkstrook gereden; deze getuige zag hem dan met lage snelheid achteruitrijden tot hij bleef staan met de rechterwielen op een smal strookje naast de betonafsluiting (bedoeld wordt klaarblijkelijk naast de vangrail), de twee linderwielen op de rijstrook. Deze precieze plaatsaanduiding laat toe vast te stellen dat de personenwagen nog verder achteruitgereden is want hij werd aangereden toen hij zich bevond nog op de rechterrijstrook maar met de linkerflank op 1 m van de onderbroken witte middellijn.

Was hij in achterwaartse beweging op het ogenblik dat hij aangereden werd?

De getuige M. die de tractor met oplegger volgde op 150 m heeft dit duidelijk gezien. «Op het ogenblik dat de tractor met oplegger de personenwagen wilde inhalen zag ik dat de personenwagen naar links reed.» De deskundige B. is dezelfde mening toegedaan: het nazien van de achterste verlichting liet hem toe te bepalen dat de personenwagen op het ogenblik van de aanrijding aan het achteruitrijden was en afgeremd werd. Als dat juist is, heeft de bestuurder ervan een manoeuvre uitgevoerd waarbij hij nagelaten heeft de andere bestuurders te laten voorgaan (art. 17 Verkeersreglement van 14 maart 1968).

Daartegenover staat dat de bestuurder van de tractor met oplegger van die beweging geen gewag maakt. De deskundige merkt daarbij op dat Sch. geen goed zicht had op de personenwagen.

Wat er ook van zij, zelfs stilstaand was de personenwagen voor Sch. in de gegeven omstandigheden een onvoorzienbare hindernis. Die personenwagen stond dan toch stil op een autosnelweg. Sch. heeft hem gezien op 100 meter. Dan vormt die personenwagen, waarvan men aanvankelijk veronderstelt dat hij, zoals alle andere voertuigen, in beweging is, nog geen hindernis.

Geen enkel signaal waarschuwt de vrachtwagenbestuurder. Eerst bij het naderen realiseert hij zich dat die wagen stilstaat en een hindernis betekent. Intussen zijn meerdere seconden verstreken en heeft hij 76 km per uur rijdend een zekere afstand afgelegd. Dan eerst kon hij de beslissing nemen te remmen en te pogen door naar links uit te wijken de personenwagen te ontwijken. Het is hem niet gelukt.

De veronderstelling dat de vrachtwagenbestuurder door te remmen tijdig zijn voertuig tot stilstand had kunnen brengen, is een theoretische veronderstelling die geen rekening houdt met de bovenstaande werkelijkheid die hem niet dwong reeds op 100 m te remmen aangezien de personenwagen in zijn ogen toen nog geen hindernis vormde. Toen hij zich dat wel realiseerde, was het hem onmogelijk zijn zwaar voertuig met een lading van 16 ton tijdig tot stilstand te brengen.

Hetzelfde geldt betreffende de mogelijkheid om uit te wijken. Zelfs aangenomen dat geen enkel voertuig hem aan het inhalen was (wat hij aan de verbalisanten heeft verklaard), heeft hij zijn uitwijkingsmanoeuvre aangevangen toen hij de personenwagen als hindernis opmerkte. Had de personenwagen dichter bij de rechter rijbaanrand gestaan, was het veilig inhalen misschien toch nog gelukt.

De vrachtwagenbestuurder heeft geen enkele fout begaan die in oorzakelijk verband met het ongeval staat.

Aldus heeft de eerste rechter terecht de vorderingen gesteld tegen Sch. en T. ongegrond verklaard. Het incidenteel beroep van de geïntimeerde Van der E. subsidiair geformuleerd, is eveneens ongegrond.

(...)

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

6e KAMER — 12 JANUARI 1983

Voorzitter: de h. Deviaene

Raadsheren: de hh. Van Malderen en Verougstraete

Advocaten: mrs. Verheyleweghen loco Boutmans en Sarmyn loco Stevens

Cheque — Herroeping — Begrip.

Een cheque wordt slechts herroepen als de opdracht tot betaling ondubbelzinnig wordt ingetrokken. Een verzoek voorlopig niet uit te betalen geldt niet als herroeping.

Van L. t/ N.V. G.

Overwegende dat de oorspronkelijke eis ertoe strekte geïntimeerde te doen veroordelen tot betaling van 98.000 fr., zijnde de tegenwaarde van een door geïntimeerde uitbetaalde cheque;

Dat de eerste rechter (Kh. Brussel, 12 december 1978) de eis ongegrond verklaarde;

Overwegende dat appellant op 7 februari 1971 een cheque aan toonder schreef, getrokken op geïntimeerde voor een bedrag van 98.000 fr.; dat hij deze cheque overhandigde aan een heer V., die hem vier TV-toestellen had geleverd;

Dat niet betwist wordt dat appellant kort daarna aan zijn bank liet weten dat de cheque voorlopig niet mocht worden uitbetaald, omdat er een handelsgeschil was ontstaan namens de kwaliteit van de toestellen;

Dat evenmin betwist wordt dat, enkele weken nadien, appellant 70.000 fr. overhandigde aan V. met het beding dat de cheque vernietigd zou worden;

Dat de cheque op 17 november 1972 door V. werd aangeboden op (een andere bank) en betaald na een eerste weigering;

Overwegende dat uit deze gegevens niet kan worden afgeleid dat de trekker de cheque heeft herroepen;

Dat een cheque slechts wordt herroepen zo de opdracht tot betaling ondubbelzinnig wordt ingetrokken;

Dat een verzoek voorlopig niet uit te betalen niet geldt als een herroeping;

Dat in casu de cheque aldus niet als herroepen kon worden beschouwd, zodat de bank het recht had de cheque uit te betalen, onverminderd haar specifieke contractuele verplichtingen;

Overwegende dat appellant het recht had bepaalde instructies te geven aan de bank, die voor deze bindend zouden zijn geweest indien zij uitdrukkelijk of stilzwijgend waren aanvaard;

Dat in casu de instructies aan de bank, voor zover zij

bewezen zijn, slechts strekten tot een voorlopig verbod te betalen;

Dat de betrokken bankier het recht had bij gebrek aan formele bevestiging van het voorlopig verbod, tot uitbetaling, na verloop van tijd, de cheque uit betalen;

Dat hij kon oordelen dat de trekker zich niet verder zou verzetten tegen de betaling op gronden geput uit de onderliggende rechtsverhouding; dat het stilzwijgen van de trekker, in omstandigheden waarin een formele bevestiging redelijkerwijze moest worden verwacht, slechts dit vermoeden moest bevestigen;

Overwegende derhalve dat, nu geen fout bewezen is ten laste van geïntimeerde, de eerste rechter terecht de vordering afwees;

(...)

VREDEGERECHT LEUVEN

2e KANTON — 3 JANUARI 1983

Rechter: de h. Hoylaerts

Advocaten: mr. Wilms en Peeraer

Huur — Opzegging — Termijn — Gebruiken — Afwijkend beding.

De gebruiken van de streek betreffende begin en einde van de opzeggingstermijn in geval van stilzwijgende huurhervorming, zijn slechts van toepassing bij gebreke van een eigen regeling in het contract.

A. t/ B.

Overwegende dat aanleggers vragen dat hun huuropzegging van 23 juni 1982 rechtsgeldig wordt verklaard met uitwerking op 30 september 1982, de ontruiming van de woning te Leuven-Heverlee, betaling van 11.766 fr. huurgeld voor juli 1982; subsidiair: de huurverbreking met een vergoeding van 35.298 fr.;

Overwegende dat aanleggers de opzegging deden voor eigen gebruik, wat trouwens niet wordt betwist;

Dat het grote twistpunt blijkt te zijn de verklaring te geven aan art. 2 van de huurovereenkomst, geregistreerd te Leuven, op 17 november 1981; dat dit artikel luidt als volgt: «De huur gaat in op 1 februari 1979, voor een duur van twee jaar en tien maanden (tot en met 30 november 1981). Elk der partijen zal slechts een einde kunnen maken aan de verhuring met een opzegging van drie maanden voor deze einddatum door aangetekend schrijven. Indien door geen van beide partijen voor de vastgestelde opzeggingstermijn een opzegging wordt gedaan, zal er een stilzwijgende huurhervorming intreden, ditmaal voor onbepaalde duur. Ook in dit geval kan de verhuring slechts beëindigd worden door aangetekend schrijven drie maanden op voorhand».

Overwegende dat de eisers stellen dat na 30 november 1981 elke partij geldig kan opzeggen «door aangetekend schrijven drie maanden op voorhand» en dat derhalve hun opzegging van juni 1982 een einde maakte aan de huurceel op 30 september 1982;

Dat verweerders echter zich beroepen op de plaatselijke gebruiken en stellen dat de opzegging slechts uitwerking kan krijgen tegen 1 februari 1983, daar de opzeg gegeven dient te worden voor de verjaardag van de intrede;

Overwegende dat deze laatste stelling slechts grond heeft zo werkelijk de verhoudingen tussen aanleggers en verweerders beheerst zijn door de gebruiken van de streek;

Overwegende dat deze laatste gelden bij gebreke van eigen regelingen in het contract van partijen;

Dat de hierboven aangehaalde tekst duidelijk is; dat hij niet alleen de duur van de opzegging regelt maar tevens de verdere modaliteiten, d.i. «door aangetekend schrijven drie maanden op voorhand»;

Dat in deze tekst niet alleen iedere verwijzing naar de gebruiken van de streek ontbreekt, maar hij daartoe geen plaats laat, nu het contract zelf een eigen en volledige regeling bevat;

Dat derhalve de door aanlegger op 23 juni 1982 rechtsgeldig werd gegeven met een duur van drie maanden, nl. van 1 juli tot 30 september 1982;

Dat de huurovereenkomst tussen partijen sedertdien is beëindigd;

(...)

NOOT—Zie La Haye, M., en Vankerckhove, J., *Le louage des choses*, I, *Les baux en général*, in *Les Nouvelles*, Droit civil, VI-I, Brussel, Larcier, 1964, nr. 356; De Page, H., *Traité*, IV, Brussel, Bruylant, 1972, nr. 577.

VREDEGERECHT TE MERKSEM

17 MAART 1983

Rechter: de h. Den Haerynck

Advocaten: mrs. Verstraete en Jaspers

Handelshuur — Art. 14, derde lid, Handelshuurwet — Huur van onbepaalde duur — Opzegging door verhuurder — 1. Aanvraag tot huurhervorming — Vorm — Termijn — Aanvang — 2. Goede trouw — Beperkende werking.

1. Wanneer, ingevolge art. 14, derde lid, van de Handelshuurwet, een huur van onbepaalde duur tot stand is gekomen, de verhuurder hieraan een einde wil maken door ze ten minste achttien maanden vooraf op te zeggen en de huurder gebruik wil maken van zijn recht op hervorming, moet de huurder de aanvraag doen in de vorm van het eerste lid van art. 14. De termijn om van dit recht gebruik te maken vangt aan op de dag van de betekening van de opzegging.

2. De verhuurder die het stilzwijgen bewaart na ontvangst van de aanvraag tot hervorming die te vroeg is betekend, handelt in strijd met het beginsel dat overeenkomsten te goeder trouw moeten worden uitgevoerd.

X. t/ Y.

Overwegende dat de vordering van eiseres tot doel heeft te doen zeggen voor recht dat de huurhervormingsaan-

vraag door gedaagden verzonden bij aangetekende brief van 21 september 1982 nietig en zonder uitwerking is; diens gevolgde de opzegging gedaan door eiseres betreffende het pand te (...) goed en geldig te doen verklaren tegen 31 maart 1984; de mondelinge huurovereenkomst tussen partijen bestaande, betreffende het winkelpand, te doen ontbonden verklaren ten laste van gedaagden en derhalve gedaagden te doen veroordelen om de door hen in huur gehouden plaatsen, te verlaten en te ontruimen en ter vrije beschikking van eiseres te stellen, en bij gebreke daaraan te voldoen, binnen de gezegde termijn, eiseres te doen machtigen om gedaagden er te doen uitdrijven, zij met de hunnen en al wie of wat er zich in het gehuurde mocht bevinden, door de eerste daartoe aangezochte gerechtsdeurwaarder; gedaagden solidair, en de ene bij gebreke aan de andere, te doen veroordelen tot betaling van een dwangsom van 1.000 frank per dag dat zij na de door ons vastgestelde termijn het pand zouden blijven betrekken.

Overwegende dat tweede verweerster bij conclusie een tegenvordering instelt t.o.v. eiseres, en voor zoveel als nodig t.o.v. eerste gedaagden, ten einde te voldoen aan de verplichtingen zoals opgelegd door art. 14, tweede lid, van de Handelshuurwet; dat eerste gedaagden vorderen hun akte te verlenen dat zij voor zoveel als nodig beklemtonen dat zij bereid zijn tussen te komen in de door tweede gedaagde gestelde tegenvordering en volledig akkoord gaan met de inhoud van deze tegenvordering; derhalve de huurhervormingsaanvragen volledig geldig te verklaren, en de huurovereenkomst tussen partijen, betreffende het pand te hernieuwen op de thans geldende voorwaarden, eveneens wat de huurprijs betreft, behoudens eventuele rechten die door ons aan eiseres, gedaagde op tegenvordering, zouden worden toegestaan, in welk geval later recht zal worden gedaan; gedaagde op tegenvordering te veroordelen tot de gedingkosten;

A. Hocfdvordering

1. Feiten

De eerste gedaagden (a en b) betrekken een winkelpand, gelegen te Schoten. Zij verhuren dit winkelpand onder aan hun dochter, tweede gedaagde. De handelshuurovereenkomst heeft het karakter van een huurovereenkomst van onbepaalde duur.

Op 13 september 1982 wordt bij exploit van gerechtsdeurwaarder V. opzegging betekend in de bewoordingen:

«Aangezien verzoekster bij mondelinge huurovereenkomst aan betekenden het winkelpand (...) verhuurt en de huurovereenkomst van onbepaalde duur is geworden; Aangezien mijn verzoekster de huurovereenkomst ingevolge art. 14 van de Handelshuurwet wenst te beëindigen tegen 31 maart 1984; betekend en verklaard... dat verzoekster door en met deze aan betekende partij opzegging doet van het gehuurde door hen betrokken te (...) deze opzegging ingaande op heden, en verstrijkende op 31 maart 1984 enz.»

Bij aangetekend schrijven met ontvangstbewijs, gedagtekend 21 september 1982, wordt zowel door eerste gedaagden (a en b), in hoedanigheid van hoofdhuurders, als door tweede gedaagde, in hoedanigheid van onderhuurder, huurhervorming gevraagd voor een nieuwe termijn van negen jaar, ingaande op 1 april 1984 op de thans geldende voorwaarden.

De laatste alinea van beide brieven luidt: «De genoemde wet verplicht mij uw aandacht te vestigen op het feit dat U zal worden geacht met de hernieuwing van de huur onder de door mij voorgestelde voorwaarden in te stemmen, indien U niet op dezelfde wijze, d.w.z. per aangetekende brief of deurwaardersexploot binnen drie maanden kennis geeft ofwel van uw met redenen omklede weigering ofwel van andere voorwaarden, of van het aanbod van een derde...»

Eiseres laat na binnen drie maanden na ontvangst van deze aangetekende brieven hoe dan ook maar iets te antwoorden (uiterlijke datum is 21 december 1982). Zij dagvaardt op 7 januari 1983 om te doen zeggen dat de aanvragen op hernieuwing nietig zijn en de door haar gedane opzegging geldig moet worden verklaard.

2. In rechte

De vraag die beantwoord moet worden, betreft de interpretatie van het derde lid van art. 14 van de wet op de handelshuurovereenkomsten.

Ten overvloede zij het hier geciteerd: «Indien de van het recht op hernieuwing vervallen huurder, na het eindigen van de huur in het bezit van het verhuurde goed gelaten wordt, komt een nieuwe huur van onbepaalde duur tot stand, die de verhuurder zal kunnen beëindigen mits hij ze ten minste achttien maanden vooraf opzegt, onverminderd het recht van de huurder om hernieuwing te vragen.»

Wij ontveinen ons niet dat zowel rechtspraak als rechtsleer het gedeeltelijk oneens zijn over de manier waarop dit laatste zinsdeel moet worden uitgelegd.

Er bestaat eensgezindheid over dat de huurder zijn aanvraag om huurhervorming doet in de vorm bepaald in art. 14, eerste lid, van de Handelshuurwet: bij aangetekend schrijven — met aanduiding der voorwaarden waarop hij hernieuwing wenst — en verplichting te vermelden dat binnen drie maanden de opzeggende partij stelling moet nemen op dezelfde wijze, op straffe van verval.

De eensgezindheid in de rechtspraak en de rechtsleer houdt echter op wanneer het de termijn betreft binnen welke de huurder van onbepaalde duur zijn vraag tot hernieuwing mag doen.

Sommigen zijn van oordeel dat hij ten vroegste achttien maanden, ten laatste vijftien maanden vóór het einde van de nog te verstrijken onbepaalde huurperiode mag handelen (Rb. Antwerpen, 16 oktober 1980, A.R. 63457 (onuitg.), dat Vred. Borgerhout 13 maart (onuitg.) wijzigt; Vred. St.-Truiden, 4 oktober 1966, R.W., 1966-67, 1346).

Ook de rechtsleer is niet duidelijk ter zake en kan tegenover elkaar worden gesteld: wel wordt door alle schrijvers verwezen naar art. 14, eerste lid, maar dan in een andere richting.

De vraag is echter: hoe dit eerste lid van art. 14 verstaan moet worden, wanneer het derde van hetzelfde artikel hierdoor moet worden geïnterpreteerd.

Wij verontschuldigen ons ervoor dat wij hierna enigszins breedvoeriger dan normaal uitweiden over de vergelijkende draagwijdte tussen de beide leden. Niet enkel en alleen omwille van de rechtszekerheid doch vooral omwille van de diligentie waarmee gedaagden te werk zijn gegaan, en waaraan thans nietigheid inherent zou zijn, achten wij ons tot bredere gedachtengang verplicht.

In het eerste lid, eerste deel, van artikel 14 gaat het om een overeenkomst waarvan de duur door beide partijen be-

paald is, en begin- en einddatum als zodanig geen twijfel zal laten; huurder en verhuurder kennen en weten de dag waarop de huurovereenkomst vervalt.

Daarom kan als verplichting gesteld worden dat ten vroegste achttien maanden, ten laatste vijftien maanden vóór het eindigen van de lopende huur de aanvraag op hernieuwing op straffe van verval moet worden gedaan.

Deze vervaldatum is van het begin af bij gemeen akkoord bepaald. Deze datum — ongeacht waar hij gesitueerd is (de 1e, 5e, 10e enz. van de maand) bepaalt de begin- en einddatum van de vraag.

In het tweede deel van het eerste lid, dat ons inziens van veel groter belang is wegens het op gang gekomen mechanisme door de vraag tot hernieuwing — wordt gezegd dat de verhuurder verplicht wordt, eveneens op straffe van verval, zodra hij kennis heeft van de vraag, binnen drie maanden, op deze kennisgeving te reageren.

De verhuurder moet derhalve, zodra hij weet heeft dat de huurovereenkomst, die beëindigd wordt, door zijn huurder kan en wil hernieuwd worden, reageren binnen drie maanden vanaf de kennisgeving.

Dit is de logica zelve en volgt uit de finaliteit van de handeling: hij die een vordering op gang zet — hernieuwing wil — moet binnen drie maanden na zijn vraag weten hoe hierop gereageerd wordt.

De reactie is niet te situeren binnen een tijdslimiet die bepaald wordt door de nog lopende duur van de overeenkomst (bv. dat de verhuurder enkel zal moeten antwoorden, nadat de vijftiende maand is verstreken).

Brengen we deze, ons inziens steekhoudende, redenering over naar het derde lid, dan stellen we vast dat de initiatiefnemer van de vordering niet de huurder maar wel de verhuurder is: hij wil zijn overeenkomst van onbepaalde duur beëindigd zien.

Zodoende is het logisch dat hij, wanneer hij het mechanisme van de beëindiging in werking stelt, een reactie mag verwachten nl. binnen drie maanden na zijn initiatief — identiek zoals in het eerste lid, tweede deel, van art. 14.

De verwarring welke de rechtspraak en rechtsleer kent, vindt haar oorsprong in het niet onderkennen van dit op gang brengen, van de finaliteit van de handeling die een reactie noodzaakt.

Men klampt zich vast aan de hoedanigheid van huurder en verhuurder, zonder oog te hebben wie in het ene en het andere geval het initiatief neemt.

Het is de initiatiefnemer die het begin bepaalt van het wederwoord of de reactie — zie eerste lid, tweede deel: binnen drie maanden na de vraag tot hernieuwing.

In het eerste lid, eerste deel, gaat het trouwens om een overeenkomst met vaste vervaldatum; in het derde lid gaat het om een overeenkomst zonder vaste vervaldatum.

Ook al wordt een opzegging gedaan die niet eens achttien maanden vol is, dan nog is ze niet nietig (Cass., 8 jan. 1960, *R. W.*, 1960-61, 861). Zulks wijst er ten overvloede op dat de geldigheid zelve van de opzegging — die trouwens niet eens moet voldoen aan enige motivering — geen weerslag kan hebben op het niet-reageren van een huurder en hij de nietigheid van deze opzegging niet eens zou kunnen inroepen om zijn niet-reageren te verschonen.

Bovendien blijkt in het onderhavige geval dat eiseres die blijft beweren dat de opzegging te vroeg is gedaan, dit staaft met de bewering: «dat immers daar waar de opzeg-

ging betreffende het onroerend goed klaar en duidelijk gedaan was tegen 31 maart 1984, de termijn voor handels-huurhernieuwing begon te lopen op 1 oktober 1982 om te eindigen op 31 december 1982...»

Deze bewering is in strijd met de termen van de opzegging.

In het ter zake betekend exploit van 13 september 1982 lezen wij: «dat verzoekster door en met deze aan betekende partij opzegging doet van de huurplaatsen door hen betrokken, deze opzegging ingaande op heden en verstrijkende op 31 maart 1984».

Aangezien het om een overeenkomst ging met onbepaalde duur was er begin- noch einddatum.

De verhuurder bepaalt de begindatum en de einddatum, in casu 18 maanden en 17 dagen.

Het is toch ondenkbaar dat de huurder, die een opzegging ontvangt, onmiddellijk moet gaan natellen.

Is de overeenkomst van onbepaalde duur en neemt de verhuurder het initiatief «met ingang vanaf heden», dan declancheert als het ware onmiddellijk het in art. 14, derde lid, toegekende recht van de huurder om hernieuwing te vragen.

Wat onbepaald is, is niet eenzijdig bepaalbaar, behoudens de begindatum (dit is de draagwijdte van het derde lid).

Het Hof van Cassatie erkent dat, ongeacht de duurtijd die de verhuurder aan de opzegging geeft — meer of minder dan 18 maanden — hij alleszins geldig is en maximaal 18 maanden moet zijn.

Bijgevolg kan in casu de einddatum niet determinerend zijn noch worden, voor het in werking komen van het recht op hernieuwing.

Wel de daad die een begin maakt met de beëindiging van een overeenkomst van onbepaalde duur.

Wanneer eisers menen dat hun stelling steun vindt voor de interpretatie van het derde lid van artikel 14, in de voorbereidende teksten, dan leggen zij ten onrechte het accent op het eerste deel van het eerste lid van art. 14; zij verwaren of onderkennen niet genoeg de finaliteit van de handeling (de initiatiefnemers) van de hoedanigheid van de handelende persoon.

We menen ten volle en op afdoende wijze aangetoond te hebben dat inderdaad het eerste lid van artikel 14 bij vergelijking met het derde lid samengebracht moet worden, maar dan binnen het kader niet van een overeenkomst met vooraf door beide partijen overeengekomen welbepaalde vervaldatum, doch binnen dat van een overeenkomst van onbepaalde duur, waarvan de datum van opzegging het mechanisme declancheert van het eerste lid, en niet de einddatum van de opzegging.

Blijft ten slotte het derde lid van artikel 1134 B.W.

Een verhuurder die aan zijn huurder opzegging doet van een overeenkomst met onbepaalde duur, en schrijft «dat deze opzegging ingaat op heden», maar een opzegging doet van 18 maanden en twee weken, moet normalerwijze binnen drie maanden een vraag tot hernieuwing verwachten.

Deze vraag komt, en thans houdt hij voor dat ze niet gekomen is, want zij was 17 dagen «te vroeg».

Allereerst zij herhaald dat zij niet te vroeg kwam omdat de opzegging onmiddellijk is beginnen te lopen wegens haar onbepaalde duur en de bewoordingen zelve die gebruikt werden.

Burgerlijke vruchten worden — in elk geval in een overeenkomst van onbepaalde duur, waarvan de verhuurder meent zelf begin en einde te kunnen bepalen — bovendien geacht van dag tot dag te worden verkregen (art. 586 B.W.).

Vervolgens moet het stilzwijgen van de verhuurder toch getoetst worden in zijn uitoefening.

Wordt door dit stilzwijgen, ons inziens ten onrechte — quod non — er geen te grote onevenredigheid in het leven geroepen waarbij het persoonlijk belang van eiseres waarvan wij de maatschappelijke activiteit niet kennen — wordt gediend, en andermans belangen die geschaad worden?

De vraag naar wat met goede trouw in derde lid van artikel 1134 B.W. wordt bedoeld, wordt beantwoord met de opvatting dat de goede trouw een beperkende werking in het leven roept, waarmee bedoeld wordt «dat de goede trouw degene die een hem toekomend contractueel recht wil uitoefenen, beperkt.»

Aan de rechter wordt in dergelijke gevallen een marginale controle toegekend, d.w.z. wanneer iemand in de uitoefening van zijn recht zo verregaand onredelijk is, dat een weldenkend mens, in de situatie van de gerechtigde, daartoe niet zal kunnen komen, past het dat de rechter interfereert (*R.W.*, 1982-83, 974-975).

Hoewel in casu deze argumentatie slechts ten overvloede wordt gegeven, achten wij ze toch gepast om reden dat gelijkaardige opzeggingen — 18 maanden en 17 dagen — niet het door de wetgever gewilde rechtszekerheid — en bescherming van de huurder voor onbepaalde duur in de hand werken.

Wij besluiten dat de hoofdvordering ongegrond is en er in genedele een nietigheid kleeft aan de zowel door de hoofdhuurders als onderhuurder op 13 september 1982 gegeven opzegging.

B. Tegenvordering

Uit de ongegrondheid van de hoofdvordering volgt logischerwijze de ongegrondheid van de tegenvordering.

Rekening houdend echter met het feit dat gedaagde op tegenvordering mogelijkerwijze niet een dergelijke beoordeling van haar handelwijze door ons ambt moest verwachten, lijkt het ons billijk alvorens over de gegrondheid van de tegenvordering te beslissen, het verhoor van partijen te bevelen.

Wij achten het niet overbodig dat, voordat een hernieuwing wordt toegekend in omstandigheden als de onderhavige, ook de betrokken partijen eerst nog eens met elkaar worden geconfronteerd om een mogelijke minnelijke oplossing te bereiken.

(...)

NOOT—*De termijn om huurhernieuwing aan te vragen in geval van een handelshuur van onbepaalde duur*

De beslissing van de vrederechter van Merksem is voor kritiek vatbaar.

Krachtens artikel 14, eerste lid, van de Handelshuurwet moet de huurder op straffe van verval zijn aanvraag tot huurhernieuwing aan de verhuurder richten bij aangetekende brief of deurwaardersexploot, ten vroegste achttien maanden en ten laatste vijftien maanden vóór het einde van de huur.

Ook in het bijzondere geval van artikel 14, derde lid, wanneer de huurder die van het recht op hernieuwing is vervallen, na het einde van de huur toch in het gehuurde wordt gelaten, en wanneer door stilzwijgende wederinhuurneming overeenkomstig de artikelen 1738 en 1759 een nieuwe huur van onbepaalde duur is ontstaan die wordt opgezegd door de verhuurder (De Page, H., *Traité élémentaire de droit civil belge*, IV, Brussel, Bruylant, 1979, nr. 7920, p. 864; Fredericq, L., *Handboek van Belgisch handelsrecht*, I, Brussel, Bruylant, 1976, nr. 529; *R.P.D.B.*, Compl. I., tw. «Baux commerciaux», nr. 296; Pauwels, A., *Handelshuur*, A.P.R., Brussel, Larcier, 1971, nrs. 250 e.v.) kan de huurder vooralsnog een aanvraag tot huurhernieuwing aan de verhuurder richten. Vraag is daarbij of deze aanvraag in alle opzichten aan de voorwaarden gesteld in artikel 14, eerste lid, voor de *normale* huurhernieuwing moet voldoen.

Meestal wordt daarop bevestigend geantwoord (Fredericq, L., *op. cit.*, nr. 529; Pauwels, A., *op. cit.*, nr. 256). De Page stelt dat juist daarom de verhuurder een van het gemene recht afwijkende opzeggingstermijn van achttien maanden is opgelegd (De Page, J.H., *op. cit.*, IV, Brussel, Bruylant, 1972, nr. 7920, p. 864). De gemeenrechtelijke opzeggingstermijn is meestal korter dan achttien maanden en zou de termijnen voorgeschreven in artikel 14, eerste lid, inderdaad door kruisen. Zoals bekend zijn de voorschriften van artikel 14, eerste lid, niet van openbare orde, maar wel van dwingend recht (Cass., 18 april 1975, *Pas.*, 1975, I, 827; Cass., 12 juni 1953, *R.W.*, 1953-54, 794, *J.T.*, 1953, 584; Cass., 15 maart 1968, *R.W.*, 1967-68, 2000, *J.T.*, 1968, 289). Zij worden bijgevolg gesanctioneerd met een relatieve nietigheid. Een *laattijdige* aanvraag tot huurhernieuwing kan dus geen aanspraak op huurhernieuwing doen ontstaan (Vred. Sint-Truiden, 4 oktober 1966, *R.W.*, 1966-67, 1346; dit vonnis werd eveneens gepubliceerd in *Jur. Liège*, 1966-67, 120, maar met vermelding van een andere datum, nl. 11 oktober 1966). Hetzelfde geldt voor een vroegtijdige aanvraag (Vred. Grace-Hollogne, 27 maart 1979, *Jur. Liège*, 1979, 407). Daar komt nog bij dat rechtspraak noch rechtsleer graten zien in de afwachtende houding van de verhuurder die niet reageert op een ongeldige aanvraag tot huurhernieuwing. De verhuurder is niet verplicht de huurder te wijzen op zijn fouten (Fredericq, L., *op. cit.*, nr. 580; Pauwels, A., *op. cit.*, nr. 288; Rb. Antwerpen, 30 juni 1970, *J.T.*, 1970, 632; Vredegerecht Spa, 19 mei 1972, *T. Vred.*, 1974, 200). Zulks sluit echter niet uit dat in bepaalde gevallen de verhuurder afstand doet van de relatieve nietigheid. Deze afstand kan zelfs stilzwijgend plaatshebben, maar hij moet in ieder geval met zekerheid kunnen worden aangetoond (Cass., 10 februari 1975, *Pas.*, 1975, I, 628; Cass., 12 juni 1953, *Pas.*, 1953, I, 797).

De originaliteit in het geschil dat de vrederechter van Merksem voorlag, was het feit dat de verhuurder een opzegtermijn van meer dan achttien maanden had betekend. De huurder reageerde prompt met de aanvraag tot huurhernieuwing, dit *meer* dan achttien maanden vóór het einde van de huur. Een strikte toepassing van de voorwaarden die zijn voorgeschreven in artikel 14, eerste lid, zou dan moeten leiden tot het besluit dat de aanvraag vroegtijdig en dus betrekkelijk nietig was. Dat was ook het standpunt van de verhuurder die zich uitdrukkelijk op deze nietigheid beriep. Om redenen die het vonnis zeer uitvoerig geeft, weerlegt de

vrede rechter dit argument. Uit de motivering blijkt duidelijk dat hij zijn oplossing *niet* zou toepassen in geval van een *normale* aanvraag tot huurhernieuwing, overeenkomstig artikel 14, eerste lid. In een dergelijk geval wordt het initiatief immers door de huurder genomen en niet door de verhuurder zoals in casu. De achterliggende idee daarbij is, dat diegene die het initiatief neemt, de nodige voorzorgsmaatregelen moet nemen met name betreffende de juiste berekening van de termijn. Een dergelijke doortastendheid mag echter niet zonder meer gevegd worden van diegene die zich alleen maar verdedigt *tegen* het initiatief.

Omdat dit onderscheid geen enkele steun vindt in de tekst van de wet, kan de argumentatie van de vrede rechter ons op dit punt toch niet helemaal overtuigen. Toch willen wij de oplossing die uiteindelijk aan het geschil is gegeven, niet a priori uitsluiten en dit op grond van het tweede argument, nl. de beperkende werking van de goede trouw. Door de rechtsleer wordt weliswaar niet zelden gewezen op het feit dat een ongecontroleerd en veelvuldig beroep op dit begrip een niet te ontkennen gevaar inhoudt voor rechtszekerheid en subjectiviteit (Lucas De Leyssac, C., «L'obligation de renseignements dans les contrats», in *L'information en droit privé*, Parijs, 1978, 330 e.v.; Abas, P., «De beperkende werking van de goede trouw», in *Non sine causa*, Zwolle, 1979, 15; Smulders, J., *Bezwarende huurbedingen*, Alphen a.d. Rijn, H.D. Tjeenk Willink, 1980, 59-81; Wilms, W., «Het recht op informatie in het verbintenissenrecht. Een grondslagenonderzoek», *R.W.*, 1980-81, (489), 500). Maar dit gevaar lijkt ons inziens hier niet te bestaan. Wij verduidelijken dit. De aanvraag tot huurhernieuwing met toepassing van artikel 14, derde lid, geschiedt in *alle* opzichten volgens de voorschriften omschreven in artikel 14, eerste lid. Hierop wordt alleen uitzondering gemaakt wanneer dit een gekwalificeerde inbreuk op het beginsel van de goede trouw tot gevolg heeft. Dit zal het geval zijn wanneer de verhuurder een opzegtermijn geeft *langer* dan de wettelijke vereiste achttien maanden en niet reageert op een daaropvolgende regelmatige maar vroegtijdige aanvraag, *méer* dan achttien maanden voor het einde van de huur. In die objectieve omstandigheden mag de verhuurder die eerst het initiatief nam en dan het stilzwijgen bewaart, zich niet beroepen op de nietigheid van artikel 14, eerste lid. Doet hij dat wel, dan handelt hij in strijd met het beginsel dat overeenkomsten te goeder trouw moeten worden uitgevoerd. Er moet worden opgemerkt dat ons criterium om uit te maken of er al dan niet een strijdigheid is met de goede trouw, een *objectief* criterium is, afgeleid uit de feitelijke omstandigheden. Het gevaar voor de rechtszekerheid is, indien niet opgeheven, dan toch drastisch vermindert (Wilms, W., *art. cit.*, *R.W.*, 1980-81, (489), 500-501). Gezien de feitelijke omstandigheden — *in casu* werd de aanvraag negen dagen te vroeg betekend en dagvaardde de verhuurder zeven dagen na het aflopen van de wettelijke termijn — zou het vorderen van de nietigheid een *kennelijke* fout uitmaken (Van Gerven, W., «Beginselen van behoorlijk handelen», *R.W.*, 1982-83, (961), 973-975, aangehaald in het vonnis). Er kan ook gesteld worden dat hij zich schuldig maakt aan misbruik van recht (Van Gerven, W., *eadem loco*). Ten slotte kan zelfs van rechtsverwerking gesproken worden (Van Ommeslaghe, P., «Rechtsverwerking», *T.P.R.*, 1980, 735 e.v.).

Indien men het met deze redenering eens kan zijn, dan

blijft wel de vraag naar de rechtsgevolgen van de aanvraag tot huurhernieuwing. Stellen dat de verhuurder op straffe van schending van de goede trouw, zich niet op de nietigheid van de aanvraag mag beroepen, maakt op de keper beschouwd een ongeldige aanvraag nog niet geldig. Er zijn verschillende argumenten die hier kunnen worden overwogen. Allereerst is de nietigheid van artikel 14, eerste lid, geen nietigheid van rechtswege (Pauwels, A., *op. cit.*, nrs. 285-287). Aangezien de enige belanghebbende zich niet meer op de relatieve nietigheid kan beroepen, zal de vroegtijdige aanvraag dan uitzonderlijk moeten worden gevalideerd. Men kan ook aanvoeren dat de verhuurder als het ware van tevoren heeft afgezien van de relatieve nietigheid die aan de aanvraag kleeft.

De gevolgen zijn voor de verhuurder natuurlijk minder interessant. Hij moet de huurhernieuwing aanvaarden onder de bestaande voorwaarden. Dit moet ons inziens niet noodzakelijk de oplossing in de weg staan, aangezien hij wel degelijk de mogelijkheid had om andere voorwaarden voor te stellen.

Laten wij tot slot nog de nadruk leggen op het verschil tussen het eerste en het derde lid van het artikel 14 van de Handelshuurwet. De in het vonnis van de vrede rechter van Merksem voorgestelde oplossing heeft alleen betrekking op een aanvraag tot huurhernieuwing krachtens artikel 14, derde lid.

Carl De Meyer
Assistent Burgerlijk Recht
K.U.L.

BOEKEN

Gerti HESSELING, *Senegal — Staatsrechtelijke en politieke ontwikkelingen*, Antwerpen-Amsterdam, Maarten Kluwer's Internationale Uitgeversonderneming, 1982, 414 p., ill.

Het gebeurt zelden dat op het gebied van afrikanistiek een Nederlands werk op de markt komt. Het feit dat dit werk zeer vlot is geschreven, een uitgebreid lezerspubliek aanspreekt en zich niet laat beperken door de strikte limieten van het vakgebied maakt het des te merkwaardiger.

De titel: *Senegal — Staatsrechtelijke en politieke ontwikkelingen*, kan worden gezien als een stevige samenbundeling van de inhoud van het boek. Reeds bij de eerste bladzijde breekt dit strakke imago open in een waterval van woorden en beelden. We worden door de auteur rondgeleid in de hoofdstad van een land dat zo'n lange tijd onder invloed van een Europees geïndustrialiseerd land heeft gestaan, dat niet enkel het recht, maar ook de hele samenleving blijvend erdoor getekend is.

Dit openvouwen van strenge begripsbepaling tot rijk gevarieerde werkelijkheid en omgekeerd, het onderbrengen van concrete verschijnselen in een juridisch begrippenkader maakt eigenlijk de essentie uit van het boek. Uitgaande van een duidelijk omschreven definitie van het begrip receptie gaat de auteur over tot een rijk gedocumenteerde beschrijving en analyse van het fenomeen zoals het zich voordoet in een Afrikaans ontwikkelingsland, zich hierbij, wanneer dit nodig blijkt te zijn, ontpoppend tot rechtshistoricus, om het verschijnsel in de tijd te situeren, of tot socioloog, om alle maatschappelijke repercussies in acht te nemen. Niet alleen het gemak waarmee de auteur zich op deze diverse terreinen beweegt,

maar ook en vooral de moeiteloze overgang die door haar wordt gemaakt van heden naar verleden, van recht naar maatschappij, van theorie naar praktijk, kortom, het netwerk van relaties, interacties en causale verbanden dat door haar wordt geweven, dwingt alle bewondering af.

De structuur van het boek is zeer knap uitgedokterd: uitgaande van een analyse van het begrip receptie, een proces van overname van rechtselementen tussen nationale rechtssystemen die in ruimte en tijd van elkaar gescheiden zijn, wordt aan de hand van de theorieën van diverse juristen een definitie opgebouwd, waaraan de auteur zich nauwgezet houdt en die als een rode draad door het boek terug te vinden is. Elk hoofdstuk behandelt een van de elementen van de definitie, toegepast op Senegal, waardoor een overzichtelijk en compleet geheel verkregen wordt.

Op deze manier wordt een uitgebreid hoofdstuk besteed aan de beschrijving van het land: het milieu waarin het receptieproces plaatsvindt, de geo-politieke context, de bevolkingsopbouw, de etnische samenstelling, de taalsituatie, de economie, techniek en socio-culturele context. We leren Senegal kennen als een kleine, arme, ex-Franse kolonie, met een weinig talrijke, doch snel toenemende, gevarieerde, maar overwegend Islamitische bevolking, en een economie die eenzijdig is afgestemd op de aardnotencultuur. Ook verder in het boek wordt voortdurend op deze elementen teruggekomen; hoewel ze niet onmiddellijk op de staatsrechtproblematiek te betrekken zijn, dragen ze ertoe bij de totale context tot leven te wekken.

In het derde hoofdstuk wordt ingegaan op de lange periode die aan de receptie voorafgaat, de voorbereidingsfase waarin het tot stand komen van de inheemse sociale en politieke structuren, hun langzame erosie en vervanging door een Frans bestuursmodel wordt besproken. Bij deze bespreking wordt onderscheid gemaakt tussen de algemene fase van voorbereiding die loopt van het begin van onze tijdrekening tot ca. 1850, en de fase van juridische voorbereiding, die zich uitstrekt van 1850 tot 1960. De politieke geschiedenis van de laatste jaren voor de onafhankelijkheid wordt intensief behandeld. Deze periode culmineert in de opstelling van de onafhankelijkheidsgrondwet (1960) naar Frans model, het moment van uitwendige receptie. In de verdere hoofdstukken wordt de periode behandeld die op de onafhankelijkheid volgt (1960-1981) met een overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen en processen die zich in de verwerkingsfase hebben voorgedaan, een bespreking van de problematiek van informatie en participatie in het kader van de politieke grondrechten van de individuele Senegalese staatsburger en een eerste balans van de verwerkingsfase waarvan het huidige Senegalese staatsbestel het voorlopig resultaat is. Drie thema's duiken telkens weer op in deze periode van staatsrechtelijke en politieke ontwikkelingen: de dominantie van Léopold Sédar Senghor, aanvankelijk alle macht naar zich toehalend, vanaf '70 meer bekommerd om zijn opvolging, de verhouding tussen president en parlement, in een eerste decennium gekenmerkt door een sterk overwicht van eerstgenoemde, later meer evenwichtig ten gevolge van bevoegdheidsverdeling tussen president en eerste minister, en de positie van de politieke partijen die, niettegenstaande de constitutionele garanderen van hun vrijheid in '60, slechts uitgroeien tot een meerpartijenstelsel na constitutionele restricties op deze vrijheid.

Het is de bedoeling van de auteur om aan de hand van het boek een bijdrage te leveren tot de staatsrechtvergelijking in het algemeen en meer in het bijzonder aan het onderzoek naar het verschijnsel receptie van staatsrecht.

Tevens dient het werk een informatieve functie te vervullen voor staatsrechtsspecialisten, Afrikanisten en mensen die belangstelling hebben voor een Afrikaans ontwikkelingsland als Senegal.

In deze opzet is de auteur zonder twijfel geslaagd. Op het gebied van staatsrechtvergelijking bewijst zij niet enkel op de hoogte te zijn van de systemen van Frankrijk en Senegal, onmiddellijke studieobjecten, er wordt van een ruimere kijk getuigd op de diverse Europese en Afrikaanse systemen. Het verschijnsel «receptie van het recht» wordt in eerste instantie theoretisch heel nauwkeurig ontleed en scherp gesteld, in tweede instantie wordt elk onderdeel van de definitie aan de praktijk getoetst.

Niet enkel de staatsrechtsspecialist vindt zijn gading in het boek. De Afrikakenner vindt het Senegalese voorbeeld telkens in het geheel van de Afrikaanse systemen en elke evolutie teruggeplaatst in een ruimere context. Zelfs de persoon die Afrika simpelweg als een exotisch slippertje beschouwt, zal door het boek geëchanteerd

zijn. Sommige passages zijn niet eens misplaatst in een toeristische folder. De auteur houdt van Senegal, en voor de lezer is deze liefde besmettelijk.

Het voetennotenapparaat is meer dan verzorgd, de bibliografie een leidraad voor elke Afrikanist. Het boek mag zeker niet ontbreken in zijn bibliotheek, maar evenmin in de vrijetijdsliteratuur van de Afrika-liefhebber: een werk om te lezen liggend in de zon!

Hilde Anckaert
Afrikaans Recht
Rechtsfaculteit K.U. Leuven

MEDEDELINGEN

Huldiging van de heer Rollier, voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg te Dendermonde

Het was reeds lang geleden dat in de rechtbank van eerste aanleg te Dendermonde een voorzitter het emeritaat bereikte.

Op 30 augustus 1983 was dit het geval met voorzitter Rollier die achttien jaar het voorzitterschap van deze rechtbank waarnam, na voorheen in dezelfde rechtbank de ambten van substituut, procureur des Konings, rechter en ondervoorzitter te hebben bekleed.

Naar aanleiding hiervan werd hij door zijn collega's op hartelijke en treffende wijze gehuldigd — iets te vroeg vanwege de vakantieperiode — in de namiddag van de laatste dag van het gerechtelijk jaar.

Op de huldezitting, waarop o.m. de eerste voorzitter en de procureur generaal van het Hof van Beroep te Gent vertegenwoordigd waren, werd achtereenvolgens het woord gevoerd door ondervoorzitter Hoorens, de procureur des Konings, de stafhouder van de Balie, de hoofdgriffier, de voorzitter van de Conferentie van de Jonge Balie en de voorzitter van de Kamer van Notarissen van het arrondissement Dendermonde.

Naast de overhandiging van een prachtig album met foto's van het gerechtsgebouw, van zijn collega's in de uitoefening van hun ambt en van alle medewerkers van het gerecht, werd hem het kruis van commandeur in de Leopoldsorde uitgereikt.

Met een receptie in de wandelzaal van het gerechtsgebouw werd — niet zonder een beetje weemoed — afscheid genomen van voorzitter Rollier, onder wiens beleid ondanks alle moeilijkheden geen noemenswaardige achterstand in de behandeling van de zaken is opgetreden.

Belgische Vereniging voor Agrarisch Recht Verslag over de activiteiten 1982

1. Op de jaarvergadering van 7 mei 1982 werd de gelegenheids-spreekbeurt gehouden door de heer E. Cooreman, sinds jaren lid van de Landbouwcommissie van de Senaat, over het onderwerp «Hoe de gronden voor het familiaal landbouwbedrijf financieren? Pacht en andere mogelijkheden». Hierbij onderstreepte de spreker de enorme financiële moeilijkheden die gepaard gaan bij de overname van een leefbaar bedrijf. Hij onderzocht de redenen waarom de grondprijzen boven de normale landbouwopbrengst blijven en verwees naar bepaalde voorstellen tot hervorming o.m. naar die uitgewerkt door prof. dr. P. Delnoy van de rechtsfaculteit te Luik in zijn werk *Politique agricole des structures et régimes juridiques d'exploitation du facteur terre* en naar zijn eigen voorstellen tot oprichting van een grondbank.

Merkwaardig was de visie van de spreker in verband met de landpacht waarbij hij pleitte voor meer vrijheid van eigenaar en pachter binnen bepaalde grenzen wat betreft de duur van de pacht en de pachtprijs.

2. Op 9 juni 1982 had te Brussel een studievergadering plaats onder de wetenschappelijke leiding van mr. F. Van Laer over de bedrijfsschadevergoeding bij onteigening in land- en tuinbouw. Hierbij werden eerst de algemene principes behandeld inzake schade en schadevergoeding bij onteigening alsmede de implicaties van de artikelen 239 en 248 van het Wetboek van Inkomstenbelastingen. Vervolgens werden de fiscale tarieven en de specifieke schattingsmethodes bij onteigening van fruitaanplantingen onderzocht alsmede de vraag of de drempelvergoeding bij onteigening als schadepost in aanmerking kan worden genomen. Ten slotte werden ook bepaalde procedurepunten uit de wet van 26 juli 1962 betreffende de onteigening ten algemene nutte nader belicht.

3. Op 11 juni 1982 had in de rechtsfaculteit van de U.C.L. te Louvain-la-Neuve een spreekbeurt plaats met als thema «Voor- en nadelen van het in vennootschap brengen van een landbouwbedrijf». Deze spreekbeurt werd voorgezeten door mr. G. de Streef, notaris te Beauvechain en lid van de raad van beheer van de Belgische Vereniging voor Agrarisch Recht.

De sprekers waren mrs. Guy Van Fraeyenhoven, lesgever aan de U.C.L., en Maurice Eloy, hoogleraar aan de Economische Hogeschool Saint-Louis te Brussel.

Mr. Van Fraeyenhoven behandelde de oprichting van de vennootschap en de voor- en nadelen die hieruit kunnen voortvloeien. Ook het statuut van de vennootschap t.o.v. de directe belastingen, de B.T.W. en de registratierechten werd besproken. De voor- en nadelen op fiscaal gebied van de opgerichte vennootschap werden behandeld door mr. Eloy. Deze spreekbeurt had de verdienste voor een talrijk publiek op een klare manier een moeilijk en soms slecht gekend onderwerp uiteen te zetten.

4. Op 30 september en 1 oktober 1982 had aan de universiteit te Konstanz op initiatief van het Europees Comité voor Agrarisch Recht een symposium plaats dat handelde over het onderwijs in het Agrarisch Recht in Europa. De Belgische Vereniging nam deel aan dit symposium en bracht een preadvies uit opgesteld door de professoren R. De Meyer (R.U.G. Gent), V. Renier (U.C.L. te Louvain-la-Neuve en faculteit landbouwwetenschappen te Gembloux) en R. Eeckloo (K.U.L. te Leuven). In de eindresolutie werd aangehouden op een wezenlijke uitbouw van de research en het onderzoek in het agrarisch recht.

5. De veterinaire wetgeving in België en Nederland was het onderwerp van de studiedag op 8 oktober 1982 georganiseerd door de Belgische en de Nederlandse vereniging voor agrarisch recht te Berg en Dal bij Nijmegen.

Van Belgische zijde trad als preadviseur op de heer L. Van Den Eynde, directeur van de Juridische Dienst van het Ministerie van Landbouw, terwijl voor Nederland mr. M. Brabers van de Directie van het Ministerie van Landbouw en Visserij het preadvies verzorgde.

Met dit onderwerp dat enigszins afweek van de gewone belangstellingsfeer, hadden beide verenigingen een gelukkige keuze gedaan. De voorgelegde preadviezen, de mondelinge toelichting door de preadviseurs en de bespreking, bewezen dat de behandelde problemen veelal technische aspecten vertonen maar dikwijls ook een belangrijke juridische draagwijdte hebben. Het onderwerp had ook als voordeel de gelegenheid te bieden mensen van zeer verschillende disciplines samen te brengen.

6. Eind 1982 organiseerde de Belgische Vereniging voor Agrarisch Recht twee belangrijke werkvergaderingen over de voorstellen tot wijziging van de wetgeving op de onteigening ten algemene nutte.

Het doel van deze vergaderingen was een advies te geven aangaande het verslag van de Nationale commissie voor Ruimtelijke Ordening over het voorontwerp van wet tot wijziging en coördinatie van de onteigeningswetten. Dank zij de opmerkingen en de voorstellen die geformuleerd werden n.a.v. deze twee vergaderingen zal de vereniging een omstandig advies kunnen verstrekken aan de bevoegde overheden.

7. De meeste teksten betreffende deze activiteiten werden gepubliceerd in het *Tijdschrift voor Agrarisch Recht*, uitgegeven door de Belgische Vereniging voor Agrarisch Recht. Voor alle inlichtin-

gen kan men terecht op het secretariaat van de Vereniging, Guldenvlietlaan 72, te 1060 Brussel (tel. 02/538.81.60).

M. Heyerick
Secretaris

De rol van de economische magistratuur in het kader van de huidige economische crisis

Voor de tweede maal werd te Louvain-La-Neuve door het *Centre de recherches interdisciplinaires droit et économie industrielle* (CRIDE) een conferentiacyclus georganiseerd. Op uitnodiging van prof. A. Jacquemin en dr. B. Remiche lichtten drie eminente sprekers uit de magistratuur, hun eigen visie toe op de rol van de economische magistratuur in de huidige economische crisis.

1. De heer Duplat, voorzitter van de Rechtbank van Koophandel te Brussel, opende de conferentiacyclus op 8 december 1982 met een lezing over «la Magistrature économique et la restructuration de l'économie belge».

De rechtbank van koophandel vertoont volgens de spreker duidelijke kenmerken van een economische magistratuur. Enerzijds hebben professionele magistraten zitting naast lekerchters afkomstig uit het bedrijfsleven, anderzijds behandelen zij in toenemende mate problemen van economisch recht. De rechtbanken van koophandel moeten de toepassing verzekeren van een steeds aangroeiend aantal rechtsregels van economisch recht op nationaal en Europees vlak en van zgn. gedragscodes (franchising, insider trading).

Een belangrijke innovatie in het optreden van de rechtbanken van koophandel is de rol die zij spelen inzake herstructurering van ondernemingen in moeilijkheden: door gebruik te maken van hun bevoegdheid om ambtshalve het faillissement uit te spreken ten einde een toezicht uit te oefenen op de ordening van de economische en handelsactiviteiten («surveillance de haute police sur le bon ordre économique et commercial»).

Dit toezicht bleef niet beperkt tot het tijdig opsporen van ondernemingen in moeilijkheden en het voorkomen van faillissementen door deze ondernemingen aan te zetten herstructureringsplannen op te stellen en uit te voeren. Er werd ook een nieuwe filosofie en legitimiteit gevonden voor een verdergaande interventie van de rechtbanken van koophandel: het is in het belang van alle betrokkenen dat een onderneming goed beheerd wordt; de regels inzake informatieverstrekking door de onderneming dienen gerespecteerd te worden; men dient rekening te houden met de plaats van de betreffende onderneming in haar bedrijfstak op regionaal, nationaal en Europees vlak en met eventuele sectoriële beleidsobjectieven van de respectieve autoriteiten. De overheid zou de taak op zich moeten nemen om duidelijk haar prioriteiten vast te stellen, waarmee de rechtbanken dan rekening kunnen houden.

Voor de goede werking van deze zgn. «depistagediensten» zijn discrete contacten met de bedrijfsleiding van belang om deze ertoe aan te zetten een herstelplan uit te werken. Nadien wordt gepoogd alle direct belanghebbenden als partners te associëren bij deze plannen. Bankiers, leveranciers, personeel e.d. aanvaarden het niet zelden een positieve bijdrage te doen ten einde de geplande herstructurering te laten slagen (bv. toestaan van termijnen, reductie of omzetting van schulden in kapitaal, loonlevering).

Een beperkte institutionalisering van de interventie van de rechtbanken van koophandel, overeenkomstig de recente voorstellen van de minister van Justitie, lijkt volgens de spreker niet noodzakelijk. Veeleer dient nadruk gelegd te worden op de noodzaak van een zelfbeperkende houding van de magistraten die zich niet in de plaats van de ondernemingsleiding mogen stellen.

Het is tevens de moeilijke taak van de rechtbanken van koophandel om na te gaan of bepaalde reddings- en herstructureringsplannen verenigbaar zijn met het Belgisch en Europees recht, en om de sectoriële, industriële en technologische evoluties te volgen ten einde de degelijkheid van de voorgestelde plannen te kunnen beoordelen.

Een toezicht op de legaliteit van begeleidingsmaatregelen van overheidswege behoort eveneens tot deze taak (cf. het Boddart-Fittings vonnis).

De rechtbanken van koophandel zouden hun herstructureringsopdrachten nog beter kunnen uitvoeren indien een aantal knel-

punten weggewerkt zouden worden. De huidige fiscale wetgeving bevordert geenszins het overnemen van zieke door gezonde bedrijven. Hetzelfde geldt voor bepaalde regelingen in het sociaal en het vennootschapsrecht. Zo heeft de instelling van het preventief gerechtelijk akkoord weinig succes wegens de clausule van art. 34: de schuldenaar die een akkoord krijgt, is toch gehouden zijn schuldeisers volledig te betalen als hij weer solvabel wordt.

2. Op 15 december 1982 gaf F. Dumon, emeritus procureur-generaal in het Hof van Cassatie, een conferentie met als onderwerp: «La magistrature économique et le Pouvoir exécutif». De heer Dumon besteedde in het bijzonder aandacht aan de rol, mogelijkheden en beperkingen van het juridictioneel toezicht op de toenemende interventies van de overheid in het economisch leven. In deze context maakte hij een kritische analyse van de voorstellen die gedaan werden tot het instellen van een *economische magistratuur*.

Hoewel de rol van de hoven en rechtbanken in de huidige crisis talrijker en complexer worden (bv. voorkomen van faillissementen, bestuurdersaansprakelijkheid, uitvoering van commerciële contracten), dient men bij de studie van deze voorstellen toch steeds het grondwettelijk beginsel van de scheiding der Machten voor ogen te houden.

Naast de nadelen van een verdere specialisering van de rechters, moet men nagaan of deze voorstellen die erop gericht zijn het toezicht op het economisch overheidsbeleid te versterken door het instellen van een economische magistratuur wel conform de grondwettelijke beginselen ter zake zijn.

De grondwetgever heeft in de artikelen 7 en 92 de geschillenbeslechting inzake burgerlijke rechten en strafzaken toevertrouwd aan de door hem opgerichte of voorziene jurisdicties en deze met bijzondere garanties omgeven. In artikel 105 werden gewis drie bijzondere jurisdicties waaronder de rechtbank van koophandel voorzien. De bevoegdheid van deze bijzondere jurisdicties dient evenwel beperkt te blijven tot de grondwettelijk bepaalde bevoegdheidstoewijzing, rekening houdend met de aard en de opdrachten van deze rechtcolleges en onder meer van een rechtbank van koophandel en derhalve zonder ontaarding van de opdrachten die door de grondwetgever aan dit bijzonder rechtcollege zijn toegekend. Het toevertrouwen van alle economische geschillen aan een economische magistratuur zou in strijd zijn met de aangehaalde grondwettelijke principes. Ook het vervangen van handelaars door economen of andere deskundigen in de rechtbanken van koophandel lijkt niet verenigbaar met de wil van de grondwetgever.

Vervolgens besprak de heer Dumon enkele arresten van het Hof van Cassatie die een belangrijke rol speelden in de evolutie en versterking van het juridictioneel toezicht op overheidshandelingen en beslissingen. Het beginsel van de scheiding der Machten in de Rechtsstaat is tegelijkertijd een verantwoording voor en een begrenzing van dit toezicht: geen opportunisttoezicht, wel een rechtmatigheidstoezicht.

In dit verband is de juridictionele toepassing van algemene rechtsbeginselen en begrippen zoals rechtsmisbruik, rechtszekerheid, evenredigheid, respect voor het rechtmatig vertrouwen en behoorlijk bestuur, een belangrijke factor. Dit toezicht strekt zich ook uit tot de interpretatie en de toepassing door de overheid van zogenaamde «vage rechtsbegrippen» (zoals het algemeen belang), zij het dat dit toezicht slechts «marginiaal» zal zijn. Ook overheidsbeslissingen op grond van discretionaire bevoegdheden worden op hun «wettelijkheid» getoetst, onder meer op hun redelijkheid, objectiviteit en ernst: arbitraire beslissingen zijn «onwettelijk».

Een onderzoek van de rechtspraak van het Europees Hof van Justitie bracht de spreker ertoe het toezicht op handelingen van EG-organen met betrekking tot vage normen en begrippen met een economische inhoud uit te diepen en de rol van het proportionaliteitsbeginsel en het beginsel van het rechtmatig vertrouwen te illustreren.

Het legaliteitstoezicht van nationale overheidshandelingen door het Hof van Justitie werd ook geïllustreerd aan de hand van de rechtspraak over de regels inzake steunverlening (artt. 92 e.v.).

Ten slotte besteedde de spreker aandacht aan enkele specifieke functies die aan een economische magistratuur volgens bepaalde voorstellen toevertrouwd zouden kunnen worden, onder meer inzake advies, conciliatie en het preventieus.

De spreker besloot met enkele concrete voorstellen tot versterking van de politieke controle op bestuurshandelingen in de economische sfeer en een uitnodiging tot verder onderzoek en studie inzake juridictioneel toezicht.

3. Als derde spreker in de rij bracht de voorzitter van het Europees Hof van Justitie een opmerkelijke lezing over: «Les effets de la crise économique sur la jurisprudence de la Cour de Justice des Communautés européennes».

De economische crisis stelt volgens de heer Mertens de Wilmars elke jurisdictie voor de verantwoordelijkheid om mee te zoeken naar oplossingen voor problemen die deze crisis meebrengt. Ook in de rechtspraak van het Europees Hof is de invloed van de crisis merkbaar. Hiervan is het toenemend aantal rechtszaken slechts een oppervlakteverschijnsel. Van groter belang evenwel is de verplaatsing van het zwaartepunt in de rechtspraak sinds 1973, van de institutionele problematiek in de ruime zin van het woord naar de problematiek van de toenemende economische en financiële moeilijkheden verbonden aan de Europese integratie in crisistijd.

Tegelijkertijd hiermee treedt een verandering op in de juridische benadering van het Hof. Naast het oorspronkelijke discours gericht op de verwezenlijking van een evenwicht tussen de Europese Instellingen onderling en in hun verhouding tot de lid-staten enerzijds en de rationele aanwending van de integratiedynamiek der verdragen anderzijds, ontwikkelt het Hof een benadering gericht op het uitwerken van efficiënte methodes van rechtsbescherming in het kader van de moderne organisatie van de economie. Deze methodes zijn gericht op een doeltreffend legaliteitstoezicht, door de rechter, op de uitoefening van discretionaire overheidsbevoegdheden inzake het bestuur van de economie. Het Hof van Justitie heeft in zijn rechtspraak een aantal uniforme controletechnieken ontwikkeld, ongeacht de aard van het beroep waarop haar bevoegdheid steunt.

De controle op de legaliteit van discretionaire overheidsbeslissingen blijft niet beperkt tot een wettelijk bevoegdheidstoezicht, maar strekt zich uit tot een onderzoek naar de aanwezigheid van de feitelijke omstandigheden die vereist zijn voor de uitoefening van discretionaire bevoegdheden (marginale toetsing) en naar de wijze waarop het bestuur zijn bevoegdheden uitoefent bij de keuze van de middelen vereist voor het bereiken van het doel van de wet.

Het Hof steunt bij de uitoefening van dit soms ingewikkeld en delicaat toezicht (de rechter mag zich niet in de plaats stellen van het bestuur) op de zogenaamde algemeen geldende rechtsbeginselen die uit een aantal concrete toepassingen in het EEG-Verdrag afgeleid worden. Enkele van deze beginselen vloeien voort uit de grondslagen van economische orde van de Gemeenschap: het beginsel van de communautaire solidariteit, van de communautaire preferentie en van de gemeenschappelijke markt. Daarnaast wordt een beroep gedaan op de bekende beginselen van behoorlijk bestuur, afkomstig uit het publiek en administratief recht van de lid-staten zoals het proportionaliteitsbeginsel, het beginsel van het rechtmatig vertrouwen en het niet-discriminatiebeginsel.

De toepassing van deze controletechnieken op discretionaire bestuurshandelingen werd door de spreker uitvoerig geïllustreerd i.v.m. een drietal thema's waaruit de invloed van de economische crisis op de rechtspraak van het Hof mag blijken. In een eerste thema werden de juridische problemen besproken die voortvloeien uit de monetair instabiliteit en meer in het bijzonder de ingewikkelde materie van de monetaire compenserende bedragen. Het opkomend handelsprotectionisme en de pogingen van het Hof om de communautaire verworvenheden veilig te stellen kwamen aan bod i.v.m. problemen van fiscale discriminatie, maatregelen van gelijke werking en steunmaatregelen van Staten. Het laatste thema betrof de staalcrisis in de Gemeenschap. Enkele arresten van het Hof werden besproken o.m. met betrekking tot het begrip «crise manifeste», minimumprijzen en produktiekwota.

BERICHTEN

Europees Hof van de Rechten van de Mens — Benoemingen

Mr. G.J. Wiarda is voor een tweede termijn van drie jaar gekozen tot president van het Hof.

Tot vice-president is herkozen de heer R. Ryssdal (Noorwegen).

Postacademisch onderwijs over bestuurs- en bedrijfsinformatica

De Administratieve en Economische Hogeschool (Hoger Instituut voor Bestuurs- en Handelswetenschappen), Trierstraat 84, 1040 Brussel organiseert een postacademische vormingscyclus rond bestuurs- en bedrijfsinformatica in de loop van de maand september 1983.

Inlichtingen: bij Lucette Cordons, tel. 02/230.45.02.

Fiskofoon-prijs 1982

In 1982 schreef Fiskofoon, het tijdschrift voor fiscaal recht, voor de eerste maal de Fiskofoon-prijs uit.

Deze prijs is bestemd voor jonge fiscalisten tot 30 jaar en wordt toegekend aan een nog niet eerder gepubliceerd Nederlandstalig artikel op het gebied van het fiscaal recht, van minimaal 5 pagina's, dat door de jury omwille van zijn originaliteit, diepgang, wetenschappelijkheid en belang voor de fiscale praktijk wordt bekroond.

Tijdens een academische zitting, op 21 april 1983 gehouden aan de Fiscale Hogeschool te Brussel, maakte prof. dr. F. Vanisten-dael, voorzitter van de jury, de uitslag bekend.

Na consequente toepassing van de hierbovenvermelde criteria, besliste de jury de prijs, ten bedrage van 25.000 BF, niet te kunnen toekennen. Wel werd een eervolle vermelding, ten bedrage van 10.000 BF, gegeven aan de heer Jean-Philippe Bonte (student aan de 3de licentie van de Rechtsfaculteit van de K.U.Leuven) voor zijn inzending «Vermogensherverdeling door middel van vermogensbelasting en successierechten».

De resterende 15.000 BF werden geschonken aan de Fiscale Hogeschool, voor uitbreiding van haar bibliotheek.

Algemene Modellenverzameling

De *Algemene Modellenverzameling voor de Rechtspraak* bracht in juli 1983 haar twaalfde aflevering uit, met nieuwe modellen betreffende faillissement en verzet tegen huwelijk, benevens aanpassing aan nieuwe wetten van eerder gepubliceerde modellen betreffende huwelijk, echtscheiding, verkoop onroerend goed.

In juni 1983 verscheen van de *Algemene Modellenverzameling voor de Praktijk van de Gerechtsdeurwaarder* een tweede supplement met modellen betreffende beslag op onroerend goed (volledig), beslag op tak- en wortelvaste vruchten, bewarend beslag op zeeschepen en binnenschepen, handelshuur, ongewilde buitenbezitting van titels aan toonder, benevens aanpassing aan nieuwe wetten van eerder gepubliceerde modellen betreffende betekening (buitenland en binnenland), echtscheiding.

De modellen betreffende uitvoerend beslag op zeeschepen en binnenschepen, kantonnement, beslag inzake namaak, beslag onder derden (volledig) mogen tegen het einde van dit jaar worden verwacht.

Research Committee on Sociology of Law

Van 7 tot 10 september 1983 heeft de jaarlijkse vergadering van het Research Committee on Sociology of Law plaats te Antwerpen, aan de Universitaire Faculteiten Sint-Ignatius. Deze bijeenkomst wordt te Antwerpen georganiseerd naar aanleiding van het tienjarig bestaan van het Centrum voor Rechtssociologie van de UFSIA.

Op 8 september worden een aantal rapporten voorgesteld over de stand van de Nederlandstalige rechtssociologie. Verschillende onderwerpen komen daarbij aan bod: Legal Aid, Costs and Benefits of Government by Regulation, Litigation Research, Family Law, Legal Professions, Legal Anthropology.

Professor J. Glastra van Loon zal een rede houden om 18 uur met als thema: «Evaluation and Future Research Prospects».

Op 9 september worden een aantal werkgroepen georganiseerd: Alternatives to Formal Law; Law, Economic Order and Industrial Relations; Current Sociology of Law in Italy; Current Sociology

of Law in the Americas; Current Sociology of Law in Eastern Europe; European Institute of Sociology of Law.

Op 10 september zal professor Podgorecki een uiteenzetting geven over: «Three Levels of Operation of the Law».

Belangstellenden kunnen meer inlichtingen verkrijgen bij prof. J. Van Houtte, directeur van het Centrum voor Rechtsociologie, Prinsstraat 13, 2000 Antwerpen, tel. 03/231.66.60 — toestel 211.

Recht van de Oosteuropese socialistische staten

Zoals de vorige jaren wordt onder de auspiciën van het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek ook tijdens het academiejaar 1983-1984 een «Derde Cyclus - onderwijs in Oosteuropakunde» ingericht met een ruim aanbod van cursussen op het gebied van recht, economie, literatuur en cultuur. Deze leergangen zijn gratis en, ofschoon in beginsel bestemd voor universitair afgestudeerden en doctorandi, eveneens voor alle andere belangstellenden toegankelijk. Aan degenen die tenminste vijf cursussen volgen (telkens 30 uur/jaar) en met welslagen hierover examens afleggen wordt een «M.A.-graad in Oosteuropakunde» toegekend, maar de cyclus staat ook open voor personen die slechts een geringer aantal cursussen wensen te volgen.

De cursussen van de richting «recht», met name: 1° Politieke instellingen van de Oosteuropese landen; 2° Grondige vraagstukken uit het recht van de Sovjetunie en de overige Oosteuropese socialistische landen; 3° Juridische terminologie in de Slavische talen met oefeningen, worden vanaf 17 oktober 1983 tot half mei 1984 elke maandagavond vanaf 18 uur aan de V.U.B., gebouw B, 4e verdieping, gedoceerd door prof. dr. Frits Gorlé, hoogleraar aan de U.I.A. en directeur van het Centrum voor de Studie van de Oosteuropese socialistische rechtsstelsels (afgekort Centrum Oost) aan de V.U.B.

Voor nadere inlichtingen kan men zich wenden tot prof. Gorlé aan de U.I.A. (tel. 031/828.25.28, toestel 437) of het Centrum Oost van de V.U.B. (tel. 02/641.26.06).

Colloquium over zekerheden

Op 20 en 21 oktober 1983 wordt te Brussel een colloquium over zekerheden gehouden, dat wordt georganiseerd door de Université Libre de Bruxelles en door de FEDUCI.

Dit colloquium behandelt de materie van de zekerheden in haar geheel: traditionele zekerheden, zekerheden uit de nationale en de internationale praktijk, internationaal privaatrecht, harmonisering, evaluatie en problematiek van de zekerheden.

Praktische informatie

Plaats: groot auditorium van het Instituut van Sociologie van de U.L.B., 44, Jeannelaan, 1050 Brussel.

Inschrijvingsgeld: 6.000 frank, uitgezonderd voor vennootschappen en instellingen (10.000 frank voor de eerste inschrijving, vervolgens 8.000 frank) en studenten (750 frank).

Inlichtingen, secretariaat en inschrijvingen: Centrum voor Privaatrecht en Economisch Recht van de Rechtsfaculteit van de U.L.B., (C.P. 137) 50, F.D. Rooseveltlaan - 1050 Brussel; tel. (02) 649.00.30 (toestellen 3872, 3874 en 3876).

Studiedag over de verlengde minderjarigheid: Tien jaar toepassing van de wet van 29 juni 1973.

De Nationale Vereniging voor Hulp aan Verstandelijk Gehandicapten houdt op vrijdag 4 november 1983 te Brussel hierover een studiedag met o.m. het volgende programma:

- 9.30 u. Welkom en inleiding der sprekers door dhr. C. Van Malderen, vrederechter, voorzitter van de studiedag
- 9.45 u. «La minorité prolongée et le ministère public» door dhr. F. Ballion, eerste substituut-procureur des Konings te Brussel
- 10.30 u. «De voogdij in het kader der verlengde minderjarigheid» door mevr. M. Verrycken, vrederechter te Borgerhout
- 11.30 u. «Compétence et autres problèmes juridiques concernant la minorité prolongée — aperçu de la jurisprudence» door dhr. A. Kebers, voorzitter in het Hof van Beroep te Brussel
- 12.15 u. «Chiffres et données statistiques concernant l'application de la loi du 29 juin 1973» door mr. N. Cahen, advocaat bij de Balie te Brussel

- 14.00 u. «De verlengde minderjarigheid in de praktijk: visie van een instelling voor gehandicapten» door mr. F. Cuyt, directeur van «Mariaheem», Beerlegem
- 14.45 u. «Le mentor ou la protection des handicapés mentaux légers» door mr. G. Kirschen, gewezen Stafhouder der Balie te Brussel
- 15.45 u. «Het statuut der verlengde minderjarigheid in het geheel der wettelijke voorzieningen ten behoeve der mentaal gehandicapten» door mevr. B. Van Buggenhout, docent rechtsfakulteit K.U.L.
- 16.30 u. Slotwoord: «Konklusies en perspectieven» door drh. W. Mertens, arbeidsauditeur, beheerraadslid van de Nationale Vereniging voor Hulp aan Verstandelijk Gehandicapten.

De lezingen worden gegeven in de conferentiezaal A, achtste verdieping van het R.I.Z.I.V., Tervurenlaan 211, 1150 Brussel (plaats voor 120 deelnemers).

Inlichtingen en inschrijvingen bij het secretariaat van de N.V.H.V.G., Bosstraat 13, 1050 Brussel, tel. 02/649.55.24.

Deuxième Congrès Régional Asien

Van 14-16 september 1983 wordt te Séoul het «Deuxième Congrès Régional Asien» gehouden met als thema's:

Item I: Labour Relations in Essential Services; Outline for National Reporters; General Reporter: Cicero Calderon.

Item II: New Forms and Aspects of Atypical Employment Relationships; Outline for National Reporters; General Reporter: Nadesan Satyendra.

Item III: Employment Injuries: Benefits and Rehabilitation; Outline for National Reporters; General Reporter: Susumi Sato.

Premier Congrès Régional Européen

Van 19-21 september 1983 wordt te Szeged, Hongarije, het «Premier Congrès Régional Européen» gehouden met als thema's:

Thème 1: Les méthodes du droit du travail comparé; Liste de points à l'intention des rapporteurs nationaux; Rapporteur général: prof. Roger Blanpain, Belgique.

Thème 2: Les conflits de lois en droit du travail; Liste de points à l'intention des rapporteurs nationaux; Rapporteur général: prof. Gérard Lyon-Caen, France.

Thème 3: Problèmes d'actualité concernant la retraite; Liste de points à l'intention des rapporteurs nationaux; Rapporteur général: prof. F. Kunz (République démocratique allemande).

BALIELEVEN

Orde van Advocaten bij het Hof van Cassatie

Samenstelling van de Raad der Orde

Stafhouder: mr. Rene Bützler; leden: mrs. Jean Van Ryn, Jean Dassesse, Georges van Hecke en Adolf Houtkier.

Orde van Advocaten te Antwerpen

Samenstelling van de Raad der Orde

Stafhouder: mr. Jan Lenaerts; leden: mrs. Jozef Van den Heuvel (gewezen stafhouder); Jos Van Goethem (gewezen stafhouder); Frans Mattheessens sr.; Wilfried Moeremans; André Dinet; Felix Maes; Filip Lambrechts; Willy Van Orshaegen; André Goossens; Frederik Erdman; Herman Dierckxsens; Luc Nelis; Eddy Van Vliet; Jean Mertens de Wilmars; Jo Stevens en Karel Mul.

Orde van Advocaten te Dendermonde

Samenstelling van de Raad der Orde

Stafhouder: mr. Gaston Grysolle; leden: mrs. Maurice Mortier, Luc Wiemeersch, Robert Joos, Roger Cassiman, Guy Van Hulse, Eric De Schrijver, Werner Devos, Roger De Rouck, Gustaaf Deckers, Herman Heyvaert, Willy Ruysinck, Pierre Guily, Luc Van Hoyweghen, Annie Pauwels.

Orde van Advocaten te Leper

Samenstelling van de Raad der Orde

Stafhouder: mr. René Delobel; leden: mrs. Luc Vanraes, Roger Durieu, March Mahieu, Ivan Snick, Jacques Bogaert, Herman De Ponthiere.

Orde van Advocaten te Leuven

Samenstelling van de Raad van de Orde

Stafhouder: mr. Jacques Vermeersch; Leden: mrs. Jos Pelgrims, Frans De Clerck, Hugo Carnoy, Armand Mombaerts, Walter Bosmans, Pierre Vandenbergh, Jean-Marie Van Eecke, Piet Siffert, Els Ruebens, Jacques Mertens, Guy Michel, Marleen Schouteden, Albert Bergmans en Romain Vandebroek.

Orde van Advocaten te Tongeren

Samenstelling van de Raad der Orde

Stafhouder: mr. Theo Maesen; leden: mrs. Vital Vos, Emile Jageneau, Mathieu Driessen, Frans Ver Berne, Anne-Marie Scheepers, Jos Orij, Alex Arts, Jean Smets, Evrard Raskin, Jules Wirix, Guido Verschueren, Roger Miguet, Georges Alofs, Antoine Lysens.

Orde van Advocaten te Veurne

Samenstelling van de Raad der Orde

Stafhouder: mr. Hugo Gevaert; secretaris: mr. R. Ascrawat; leden: mrs. W. Vanhuysse, R. Leper, G. Lagrou, F. George en J. Loones.

Conferentie van de Jonge Balie te Hasselt

Samenstelling van het bestuur

Voorzitter: mr. Gerda Coenen; ondervoorzitter: mr. Walter Niewold; secretaris: mr. André Weyens; schatbewaarder: mr. Hubert Berghs; adjunctsecretaris: mr. Xavier Byvoet; sportverantwoordelijke: mr. Herman Driesen; conferenties: mr. Eric Monard; weekend en revue: mr. Luc Sampermans.

Conferentie van de Jonge Balie te Tongeren

Samenstelling van het bestuur

Voorzitter: mr. Alofs George; secretaris: mr. Cecile Noelmans; penningmeester: mr. Jo Smeets; leden: mrs. Jozef Penders, Lode Vrancken, Ludo Christoffels, Arie Sas, Rik Geukens en Luc Dullaers.

Conferentie van de Jonge Balie te Turnhout
Samenstelling van het bestuur

Voorzitter: mr. Vic Mercelis; ondervoorzitter en penningmeester: mr. Chris Schuermans; secretaris: mr. Annemie Van Deun; leden: mrs. Emiel Kersemans, Marc De Backer, Edward Hulpiaw, Marijke Hofkens, Roel Hofkens.

Congres van het verbond van Belgische advocaten

Op zaterdag 8 oktober 1983 houdt het Verbond van Belgische Advocaten zijn jaarlijks congres te Luik.

De rechtsbijstandverzekering als deeloplossing tot een betere toegankelijkheid van het gerecht is het thema van het congres met als preadviseurs: stafhouders Paul Humblot (Brussel), Joseph van den Heuvel (Antwerpen) en mr. Roger Bourgeois (Luik).

Programma:

- 8 u 30 Onthaal van de deelnemers: Universiteit te Luik, Rechtsfaculteit, Sart Tilman, Bâtiment B 31, Boulevard du Rectorat 7, à 4000 Liège, waar alle werkzaamheden en de lunch plaatshebben.
- 9 u Algemene statutaire vergadering:
  - Verslagen van de secretaris-generaal en de algemene penningmeester.
  - Statutaire verkiezingen.
 De kandidaturen voor de vrijkomende mandaten, met het oog op de statutaire verkiezingen, worden vóór 26 september 1983 verwacht bij de secretaris-generaal mr. Kamiel De Trog, De Becker-Remyplein 21 te 3200 Kessel-Lo.
- 9 u 30 Verwelkoming door de Stafhouder van de Balie te Luik. Toespraak van de Voorzitter. Toespraak van de Deken van de Belgische Nationale Orde van Advocaten. Toespraak van de Minister van Justitie.
- 11 u Werkvergadering.
- 13 u Lunch: Restaurant universitaire (gebouw naast de Faculteit).
- 14 u 30 Werkvergadering.
Er wordt voor simultaanvertaling gezorgd.
- 18 u 15 Receptie op het Stadhuis te Luik, aangeboden door het College van Burgemeester en Schepenen.
- 20 u 30 Avondfeest: Château de Colonster (in het universitair domein van Sart Tilman).
Graag avondkledij.

Programma voor de personen die de congressisten vergezellen

- 8 u 30 Onthaal: Universiteit te Luik (zelfde plaats als voor de congressisten).
- 9 u 30 Geleid bezoek. Vertrek per autocar voor een bezoek aan het Domein Sart Tilman ofwel voor een bezoek aan een bezienswaardigheid van de Stad (naargelang het weer het toelaat).
- 13 u Lunch (samen met de congressisten): Restaurant universitaire.
- 14 u 30 Bezoek aan «le cœur historique» van de Stad Luik.
Vanaf 18 u 15: gemeenschappelijk programma met de congressisten.

Inschrijvingen en inlichtingen bij het secretariaat van het congres (mr. Louis Haenen, advocaat, av. Blonden 74-76/012, 4000 LIEGE - Tel. 041/52.63.64 (tussen 14 en 18 u.) en op het secretariaat van het Verbond van Belgische Advocaten, Gerechtsgebouw, 1000 Brussel - Tel. 02/512.56.82).

TIJDSCHRIFTEN

Annales de la faculté de droit, d'économie et de sciences sociales de Liège, 1982

nr. 4

Themanummer: la condition juridique des dirigeants de sociétés commerciales; L. Dabin, Allocution d'ouverture; A. Benoit-Moury, Organisation des pouvoirs au sein des sociétés anonymes et des sociétés de personnes à responsabilité limitée; F. Jadot, La situation juridique en droit social, des administrateurs, des délégués, des délégués à la gestion journalière des sociétés anonymes; F. Falla, Le régime fiscal des dirigeants des sociétés anonymes.

Journal des tribunaux, 1983

nr. 3242, 26 februari

B. Maingain en C. Remon, Le statut juridique des malades mentaux; G. Leroy, noot onder Rb. Brussel, 19 mei 1982 (recht van antwoord — televisie — kort geding)

nr. 5243, 5 maart

J. Vankerckhove, Loyers et revenus immobiliers en 1983.

nr. 5244, 12 maart

H. Born en M. Fallon, Chronique. Droit judiciaire international (1978-1982) (eerste deel).

nr. 5245, 19 maart

H. Born en M. Fallon, Chronique. Droit judiciaire international (1978-1982) (tweede deel).

nr. 5246, 26 maart

H. Born en M. Fallon, Chronique. Droit judiciaire international (1978-1982) (slot).

nr. 5247, 2-9 april

M. Leroy, Tout est perdu; J.-M. Dermagne, Le divorce pour cause de séparation de fait de plus de 5 ans.

Journal des tribunaux de travail, 1983

nr. 257, 15 februari

F. Huisman en M. Troclet, La rémunération: saisie et cession.

nr. 258, 28 februari

B. Mergits, De gevolgen van het ontslag voor de ontslagene t.a.v. de sociale zekerheid.

nr. 239, 13 maart

G. Perrin, Pour le quarantième anniversaire du Plan Beveridge.

Panopticon, 1983

nr. 1, januari-februari

J. Boon, De openbaarheid van terechtzittingen in strafzaken; G. Loenders, Controle op zwartwerk; A. De Becker, Pleidooi voor een tegensprekelijk vooronderzoek; M. Moerings, Protest in Nederland; L. Dupont e.a., Strafrecht, Overzicht van rechtspraak en rechtsleer (in bijlage).

Revue de droit pénal et de criminologie, 1983

nr. 1, januari

J. Verhaegen, Les incertitudes de la répression de l'omission en droit pénal belge; H.D. Bosly en J.P. Spreutels, Aspects actuels du droit pénal des affaires en Belgique.

Revue du notariat belge, 1983

nr. 2720, februari

H. de Faux, L'arrêté royal, n° 15 du 19 mars 1982 et le droit des sociétés; R. De Valkeneer, Pratique notariale.

Revue générale des assurances et des responsabilités, 1983

nr. 3, maart

M. Fontaine, Les assurances obligatoires en droit belge — Technique et opportunité.